DİYARBAKIRI TANITMA DERNEĞİ NEŞRİYATI Nu.: 8, TARİH TAKIMI Nu.: 2

Süryanî Mar - Yeşua

Vakaayi'nâme

494 - 507 yıllarına âit
URFA, AMİD ve GÜNEYDOĞU ANADOLU VAK'ALARI
BİZANS - SASANLI SAVAŞLARI

THE CHRONICLE OF THE STYLİTE
(Composed in Syriac)

Cambridge Üniversitesi Arabiyyât Profesörü W. WRİGHT
tarafından Süryanîceden ingilizceye yapılan tercümeyi
Türkçeye çeviren :
Muallâ YANMAZ
(Diyarbakır - Ziya Gökalp Lisesi İngilizce Öğretmeni)

— Sonunda 1 harita ve 1 plân vardır —

1 9 5 8
İ S T A N B U L
Şehir Matbaası

YENİ BİR SERİYE BAŞLARKEN

Tarih takımının 2. numarasını taşıyan bu kitapla yeni bir seriye başlamış oluyoruz: Diyarbakır Tarihi'ne kaynak teşkil eden eserlerin dilimize çevrilerek neşri..

Diyarbakır ve çevresi tarihi ile ilgili muhtelif zamanlarda, muhtelif dillerde yazılmış çeşitli eserler vardır. Bunlar, tercüme edilerek yayınlanmadıkça mükemmel ve mufassal bir Diyarbakır tarihinin yazılabileceğine kani değiliz. Bu inançladır ki derneğimiz, bu VAKAAYİ'NÂME ile birlikte EBU-BEKR TAHRÂNÎ EL-İSFEHÂNÎ'nin Diyarbekiri yurt edinen AKKOYUNLU hükümdarlarından UZUN HASAN namına h. 880 (m. 1475) de kaleme aldığı «KİTÂB-I DİYARBEKRİYYE» isimli yazma tarihi ile FARKINLI İBN-ÜL-EZRAK'ın gene yazma olan «TÂRİH-İ MEYYÂFARKÎN» ve BİTLİSLİ ŞEREF HAN'IN «ŞEREFNÂME» adlı eserlerini ilk hamlede tercüme ettirip bastırmayı kararlaştırmış bulunmaktadır. Bunları diğer kaynak eserler takip edecektir.

Takdim eylediğimiz bu VAKAAYİ'NÂME'nin müellifi MAR YEŞUA, ÂMİD (Diyarbakır) e yakın «ZUKNİN» (şimdiki harabe: Zoğni) köyünün manastırında rahib idi. Kendisinin aslen bu köyden olduğu sanılmaktadır.

Hayatı hakkında pek az bilgimiz olan MAR YEŞUA, «Urfa, Âmid ve Bütün Mezopotamya'daki Felâket Zamanına ait Tarih» adını verebileceğimiz bu VAKAAYİ'NÂME'sini, EDES (Urfa) şehrindeki bir kilisenin başrahibi SERGİUS'un isteği üzerine yazmıştır. Eserin üçte ikisini teşkil eden 494 - 506 tarihleri arasındaki 12 yıllık vak'alar bölümü, ÂMİD, URFA ve çevresinde geçen Sasanlı Bizans savaşları ile buraların istilâda uğradığı felâketleri biricik yerli şahid olarak tesbit etmesi bakımından son derece kıymetlidir.

VAKAAYİ'NÂME'Yİ Türkçeye çeviren hemşehrimiz sayın MUALLÂ YANMAZ'a ve onu tercüme ettirmek üzere Derneğimize veren TOMA HURİ BAŞARANLAR'a, kitabın tertip ve tashihinde ve notların ilâvesinde büyük emeği bulunan arkadaşımız M. FAHREDDİN KIRZIOĞLU'ya dernek adına minnet ve şükrânlarımızı sunmayı bir borç biliriz.

Şevket Beysanoğlu

(Diyarbakırı Tanıtma Derneği Başkanı)

[Eseri ingilizceye çevirenin süryanîce metnin başına yazdığı]

Önsöz

I. — Yazar **Mar Yeşua** (Yoşua veya Jesus) nın vakaayi'nâmesi, **Joseph Simon Assemânî** (El-Sim'ânî) nin sadeleştirilmiş lâtince tercümesiyle tarihçiler tarafından uzun zamandanberi biliniyordu. Bu tercüme, **Bibliotheca Orientalis**'in birinci cildinin 262 - 283 safihelerini işgal eder. Âit bulunduğu zamanın en büyük nüfuzlu bir eseri olduğu umumiyetle kabul edilmiştir[1]. Böyle iken süryanîce ilk ve tam baskısı 1876 yılına kadar çıkmamıştı. Anılan yılda şarkiyatçı **Abbé P. Martin** asıl metni, Alman Şark Cemiyeti için fransızca tercümesiyle ve birçok faydalı notlarla birlikte[2] bastırdı. Böylece, ehemmiyetli ve çeşitli süryanîce baskıları için âlimler bu zâta minnettardırlar.

Kısmen müellif metninin temeli için biricik ve okunaksız yazılmış bir nüshaya sahip olması, kısmen de matbaaya vermeden önce bir defa olsun orijinali ile karşılaştırmaktan, vaziyet icabı, mahrum kalışı bu **ilk baskı**'nın, birçok bakımlardan hatalı oluşunu zarurî kılmıştır. Bu eser, Profesör Strasburglu **Noeldeke** tarafından **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**'ın XXX. cildinin 351 - 358 sahifelerinde tenkit edilmiştir. Noeldeke burada birçok güzel düzeltmeler yapmıştır. Kitabı talebelerimle birçok defalar okuduktan sonra ve 1880 de Süryanî Grameri'nin neşrinden az önce Profesör Noeldeke'ye daha uzun bir tashihler listesi de ben gönderdim. Profesör Romalı **İgnazio Guidi**'nin bana yolladığı malzeme ile, tahminî düzeltmelere lüzum kalmadan, okuyucuya doğru bir metin sunabildim. Ve bu yüzden, mevzuda birçok mâna değişiklikleri daha yaptık. Elyazması metnin gerçek kelimelerini, elimden geldiği kadar notlarla izah-

---

1) Bunun için meselâ Lebeau'daki sayısız notlara bak: **Histoire du Bas-Empire** Saint-Martin neşri VII. cilt, bilhassa XXXVIII. kitap.

2) Bak : **Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes herausgegeben von der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft.** VI. cilt, I. Nu. «**Chronique de Josué le Stylite** écrite vers l'an 515, texte et traduction par M. l'Abbé Paulin Martin.

larını vermeden, değiştirmedim. Bununla birlikte, okuyucunun işini daha çok kolaylaştırmak için lüzumu kadar telâffuzu belirtici işaretleri kullanmakta da biraz serbest davrandım. Öte yandan, elyazması metnin noktalama işarelerinden pek az, o da çok lüzumlu olan yerlerde ayrıldım.(*).

Çevirmedeki metodum, önce olabildiği kadar aslına yakın bir tercüme yapmak ve sonra, aslının doğruluğundan hiçbir şey feda etmeksizin, ifadenin mükemmelleştirilmesine çalışmaktır. Ayni zamanda ister şiire âit, ister tarihî olsun İngiliz Şarkiyat eserlerinin ingilizcesine bilhassa benzetiliyormuş gibi eski bir İncil üslûbu kullanmaya çalıştım. Şüphesiz üslûp ve yazılışları bakımından birbirine çok benzeyen İncil ile Kur'ân bile bugünkü dilimize çevrildikleri vakit gülünç olurlar; hele bu hususta kötü bir halk dili kullanılırsa.

Tercümemde zaman zaman şüpheli bir düzeltmeyi elyazması metninden daha iyi ifade ettim. Süryanice metin ile şüpheli notlar arasındaki mukayese ile bunun böyle olduğunu, dikkatli bir okuyucuya derhal gösterir. İngilizce bir ifade şekli ve daha büyük bir sarahat vermek için ilâvesini zarurî gördüğüm kelimeleri umumiyetle küçük parantez ( ) içerisine aldım. Fakat, asıl metinde (**) boş bırakılmış yerleri şüpheli olarak doldururken de büyük parantez [ ] kullandım.

Notlara gelince: Bunların sadece Doğulu olmayanlar veya Şarkiyata yeni başlayanlar için olduğunu belirtmek isterim. Bana öyle geliyor ki, Assemânî ve Abbé Martin'in bol izah notlarının ihtiva ettiği tarihî bilgileri tekrarlamak lüzumsuzdur. Assemânî'nin topografisi ve bölgesi ile ilgili meselelerde arkadaşım Profesör Kiel'li G. Hoffmann'ın yardımını elde ettim, ki bu zât belki de yaşayan şarkiyatçıların Mezopotamya ve komşusu yerlerin coğrafyasını en çok tanıyanlardandır. Bu mevzu üzerinde onun elinden çıkmış dolgun bir eser, bütün bilginlere yaramıştır. Edessa/Urfanın plânı Profesör Hoffman'ın verdiği fikirler ile yapılan değişiklik ve ilâvelerle, Carsten Niebuhrs'un **Voyage en Arabie, et en d'autres Pays circonvoisins**, adıyla almancadan 1780 de çevrilen eserinin II. cildinin 330. sahifesinden alınmıştır. Savaş bölgesinin kabataslak haritası ise, bayağı bir atlastan alınmadır.

Okuyuculara yarasın diye ben yazılarımda mümkün olduğu kadar Abbé Martin'in müstakil kaynağına bağlı kalmaya çalıştım. Bunun için de onun bölüm sıralarını severek benimsiyecektim; fakat, bunu imkânsız buldum. Önce onun Yedinci Bölümüne dokunmak zorunda kaldım ki bu, çok daha sonraki bir müellifin son notudur. Bu, önce VIII. olan Bölümü VII. ye,

---

(*) Bu arada W. Wright tarafından yazılan ve süryanî harflerle işaret edilen asıl metnin imlâ ve okunuşuna âit on satır kadar yerin tercümesinden vazgeçildi. **Muallâ YANMAZ**

(**) Yani süryanîce basımında ingilizceden çevrilen türkçesinde [ ] işareti içerisindeki ibare ve cümleler ise Derneğimizce eklenmiştir. ( ) işareti içerisindekiler ise, W. Wright tarafından ingilizce tercümeye yapılan ilâve veya açıklamalardır. **DİYARBAKIRI TANITMA DERNEĞİ**

XCI. yi de XC. ya indirir. Fakat ikinci bir yerde onun XCI. ve XCII. Bölümlerini de, 75. sahifedeki boşluk hayalî olmak üzere, birleştirmek mecburiyetinde kaldım. Netice itibariyle buradan sona kadar bölümler iki yerde azaltılmış ve Martin'in XCIII. Bölümü benim kitabımda XCI. olmuştur.

II. — Biz müellif Mar Yeşua'nın kısa vakaayi'nâmesini, daha sonraki tarihçi ve Yakubî (kıral II. Ceymis taraftarları) Patriki (845 yılında ölen) Tell-Mahreli[3] Dionysius'a borçluyuz[4]. Dionysius kendisinin daha geniş çalışmalariyla katıldığı bu eser, artık tarih üzerinde çalışanlara verilmeğe değer[5]. Zamanımıza kadar gelebilen bu eserin biricik elyazması metni Vatikan Kütüphanesi'nde[6] saklıdır. Asıl metin koptik olup, büyük bir kısmı karalama halindedir. Assemânî'ye göre (Bibl. Orient. II. 98, 99) bu nüsha, Nisibis (Nusaybin) li Moses'in S. Mari Deipara manastırında başrahip bulunduğu sıralarda yani 907 - 944 yılları arasında yazılmıştır (bak. **British Museum'**daki **Süryanice Elyazmaları Katalogu,** Umumî Endeks s. 1310). Assemânî, **Catal. Codd. Manuscriptorum Bibblioth. Apostol. Vaticanae,** III. 328, CLXII Nu. ya dayanarak bunun Moses'in Bağdad ziyaretinden ve Mezopotamya'ya yaptığı seyahatten sonra 932 de beraberinde Nitrian Manastırına getirdiği kitaplardan biri olduğunu iddia eder[7].

Yeşua hakkındaki bilgilerimiz kendisinin bize anlattıklarından pek fazla değildir. Müellif bu Vakaayi'nâmeyi, (I. Bölümde anılan) Edessa (Urfa) daki bir manastırda başrahip olan Sergius'un isteği üzerine yazdı ki, eseri boyunca ona tekrar tekrar hitap etmiştir. Bu eserde kaydedilen en son tarih, M.S. 28 Kasım 506 dır (C Bölümü). Son bölümün havasına bakacak olursak, eserin bu kısmının yazılışını o yılın kışına ve müteakıp senenin ilkbaharına âit göstermekle doğru bir iş yaptığım kanaatine varıyorum, ki Nöldeke'nin düşüncesi de böyledir (**Zeitschrift d. D. M. G.,** XXX Cilt, 352 s.)[8]

3) Yâkuut'un **Mu'cem ül-Büldân**'ına göre «Tell-Mahrê», Rakka ile Hısn-Mesleme arasındaki Belikh ırmağı üzerinde bir kasabadır.

4) Bak. Assemânî, **Bibliotheca Orientalis**, II. 98 ve devamı ile 344 - 348.

5) İsveç müsteşriklerinden Profesör Upsalalı Tullberg 1850 de bunun bir baskısına başlamıştı, ki bu eserin Profesör İgn. Guidi tarafından tamamlanacağını umuyorum.

6) Dionysius, Zênônlu Henôtikon'dan hemen sonra, başlangıca âit hiçbir işaret ve ihtar olmaksızın, Yeşua Vakaayi'nâmesi'ni çıkardı.

7) Eğer bu doğru ise, buna âit not elyazması metinden silinmiştir. Böyle iken şunu da belirtmek gerektir ki, kitap pek fazla yıpranmış ve birtakım çok bozuk sahifeler yakın bir zamanda «carta vegetale» ile kaplanmıştır. Bu yüzden yazı artık okunamıyacak bir hale gelmiştir.

8) Son bölümün ilk cümlesi, şüphesiz daha sonraki bir müellifin ve belki de Tell-Mahrêli Dionysius'un kendisinin yaptığı bir ilâvedir.

Dionysius'un elyazması metninde[9] bir boşluğu dolduran daha yeni bir müstensih Yeşua'yı aşağıdaki gibi tanıtarak bazı teferruat ilâve eder (bak. Martin baskısı, s. 8) ve der ki:

«(Amid yakınında) Zûknîn manastırında bu sahifeyi yazan zavallı Elişa'nın, Hazreti İsa'dan şefaat bulan hırsız gibi şefaate ermesi için dua edin. Âmin, âmin. Tanrının ve büyük Halâskârımız İsa'nın rahmeti Zûknîn Manastırındaki papas Mâr Yeşua üzerine olsun; çünkü o, geçmiş zamanlara âit kötülükleri, felâketleri ve Persli zâlimin insanlara verdiği azapların vakayi'nâmesini yazdı.»

QUEENS' COLLEGE, CAMBRİDGE.

23 Nisan 1882 **W. WRİGHT**

---

9) S. 1 den 6 ya 1. 10, olan önsuzün yazısı metindeki gibidir. Buradan 8 s. ve 1. 11, olan kısım ise Zûknîn Manastırındaki Elişa'nın elyazısıyladır (*).

(*) Bu notun içinde ve sonunda da süryanî harfleriyle Elişa elyazısından sonraki sahifenin ilk cümleleri verilmiş olup, «Ayni zamanda **European paper**'de önsöz ile girişin yeni bir kopyası vardır» denilerek, yine süryanî harfleriyle metinler verilmiştir. **Muallâ YANMAZ**

URFA (1) İLE AMİD (2) VE BÜTÜN MEZOPOTAMYA'DAKİ FELÂKET ÇAĞINA DÂİR TARİH

[Müellif Mar Yeşua'nın Önsözü : I. - VI.]

— I —

Ey, bütün insanlarn en üstünü, rahip ve ayni zamanda rahiplerin başı **Sergius,** mukaddes zâtınızın; tarih sırasıyla çekirgelerin baskını, güneşin tutulması, zelzele, kıtlık, salgın ve **Romalılar** (3) ile **Persler** (4) arasındaki savaşa dâir her şeyi yazmamı emreden mektubunuzu aldım. Fakat bunlardan başka şahsım hakkında övmelerde bulunmuşsunuz ki, bu husus beni hattâ kendi nefsimle yalnız iken bile daha çok mahcup etti. Çünkü, hakikatte bu vasıflardan birisi bile bana âit olamaz. Ben de şimdi sizin gönlünüzden geçen şeyleri yazmaktan çok büyük sevinç duyacaktım. Fakat, benim kavrayış gözüm kuvvetli azminizin sizin için dokuyup giydirdiği mucizeli elbiseyi görmek ve tetkik etmekten âcizdir. Çünkü törelere göre hareket etmek ateşiyle yandığımız aşikârdır. Yalnız şimdi buyruğunuz altındaki vatandaşlarınız için değil, bundan sonra da kutlu manastırınıza girecek bilim ve öğrenme âşıkları için de çalışıyorsunuz; ve bu gayretinizden dolayıdır ki, zamanımızda günahlarımız yüzünden çektiğimiz cezaları yazılı olarak muhtıralar halinde gelecek nesillere bırakmak istiyorsunuz. Öyle ki, bunları okuyup da bize yağan belâları görerek günahlarımızla ikazlanıp cezalarımızdan uzak kalsınlar. Sizin, bütün insanlara durmadan saçtığınız halde ne boşalan ne de kuruyan sevginizin doluluğu karşısında insan, hayretlere düşmektedir. Şüphesiz bu husustan da aslında olduğu gibi bahsetmekten âcizim; çünkü, ne onun çalışmasına yaklaşabildim ve ne de, sizden nasibim olan çok kısa bir görüş ile bunu nasıl izah edebileceğimi biliyorum.

---

1) Süryanice metinde **Orhây** veya **Ûrhây,** (Araplarca) **Er-Ruhâ,** Romalılarca **Edessa** diye anılırdı. Şimdi **Orfa** veya **Urfa** deniliyor.

2) Süryanicede **Âmid,** Romalılarca **Amida,** şimdi **Kara-Amid** veya **Diyâr-Bekr.**

3) Süryanice metinde **Româye** veya **Rûmâye** adı **Romalılar** (Bizans) yerine kullanılmıştır; nitekim Konstantinopl (İstanbul) a da eskiden **Roma Nea** (Yeni Roma) deniliyordu. Süryanîler ile Araplar Bizanslılara bu yüzden **Româye** (Romalılar) ve **Er-Rûm** demektedirler.

4) Süryanîce metinde **Pârsâyê** (Parslar), başka yerlerde de **Parsayê** veya **Pûrsoyê** yazılı. Bu kelimenin, «utanç, zillet» gibi mâna taşıyan bir sözün yazılışı ile benzer olduğu, hakaret gibi görülerek bu şekillere girmis oldugu sanılıyor [1]. Ben bu sözün doğruluğundan şüphe ediyorum. Bana öyle geliyor ki, bu sadece bir sesli harfin zayıflamasıdır.

(Bu notta yine W. Wright, süryânî harfleriyle yazılı kelimeleri misal vermiş ve â sesinin a, ô ve sonradan nasıl û ya çevrildiğini belirtmiştir. **MUALLÂ YANMAZ**

— II —

Sadık dostum siz, **Jonathan** gibi kendinizi sevgi ile bana bağlamışsınız. Fakat, **Davud'**un devi elleriyle öldürüp sahra halkının kurtarıldığını gördükten sonra **Jonathan'**ın ruhu onun ruhuna bağlanmıştı, ki bu, hayreti mucip olmaz. Çünkü **Jonathan** yaptığı iyi işlerden dolayı **Davud'**u sevmişti. Halbuki, içimde hiçbir meziyetim olmadığını bildiğiniz halde, siz beni canınızdan çok seviyorsunuz. Hele **Jonathan'**ın **Davud'**u **Saul'**un ellerinde ölmekten kurtarışı sizinkiyle mukayese edilirse, hayreti mucip olur; çünkü **Jonathan,** ondan kendisine geçmiş olan hakkın karşılığını ödüyordu. Çünkü, **Filistinliler'**in ellerinde ölmesin diye onu kurtararak kendisine ve bütün baba ocağına hayat verdi. Halbuki böyle bir şey benim tarafımdan zâtıâlinize yapılmadığı halde siz, her ân Tanrıya beni şeytandan kurtarması, günahlara saptırmaması için dua ediyorsunuz. Şunu söylemeliyim ki siz beni **Davud'**un **Saul'**u sevdiği gibi seviyorsunuz. Çünkü, sevgi ve şefkatinizin büyüklüğü ile o derece mestsiniz ki, sevginizin harareti ile benim ölçümün ne olduğunu bilemiyorsunuz; ve beni, benden çok uzak bulunan meziyetlerle hayal ediyorsunuz. Bundan önceki mektuplarınızın muhtevası ile eksiklerimi tamamladınız; ve tıpkı çocuklarından hiçbir fayda görmedikleri halde yine onların her ihtiyaçlarını temine çalışan ana-babalar gibi bana ihtimam gösterdiniz. Ve bugün bile, benim için yazması çok güç olan vak'aları yazmamı rica etme tevazuunda bulunuyor ve bilhassa bu yüzden daha çok yükseliyorsunuz. Benden çok daha iyi bildiğiniz bu nesneleri benden öğrenmek istiyorsunuz. Böylece ben de, buyurduğunuz vazifeyi severek yapacağım.

— III —

İnanınız ki ben dahi beliren alâmetleri ve bunları takip eden cezaları görünce, bu olup bitenlerin kaydolunarak muhafaza edilmesi gereğini düşünüyordum. Fakat buna arğmen hâfızamın yetersizliğini ve ifrat derecesindeki cehaletimi düşünerek, bu işi yapmaktan vazgeçmiştim. Bana şimdi yapmamı emrettiğiniz bu işte öyle bir korku içindeyim ki, tıpkı iyi yüzme bilmediği halde suyun derinliklerine dalması emredilen bir kimsenin duyduğu korku gibi. Fakat, benim için daima Tanrıya ulaştırdığınız dualara güvenerek, Allahın inayeti ile boğulmaktan kurtulacağıma, beni fırlattığınız denizden çıkacağıma eminim. Kıyıda mümkün olduğu kadar iyi yüzebilirim. Fakat derinlikler keşfedilemez. Tanrının günahlarımızı silmek, cürümlerimizi cezalandırmak için yaptığı bu işleri uyarınca anlatabilecek kim vardır? Çünkü, [İncil'in ilk dört kitabından biri olan] **Gospel'**deki «Delice Kıssası»ndan da (5) öğrenmiş olduğunuz gibi, Tanrının gerçek varlığı meleklerden bile saklıdır. O kıssada evin efendisine: «İster misin gidip onları (deliceleri) toplıyalım?» diye soran hizmetçilere, bu gibi şeyleri

5) Aziz Matta (İncili) XIII. Bab, 28 - 29.

iyi bilen efendi: «Hayır, belki deliceleri toplarken, onlarla birlikte buğdayı da kökünden çekersiniz», cevabını vermişti. Biz, günahlarımızın çokluğundan cezalarımızın da çok olduğunu söylüyoruz. Eğer Tanrının inayeti de zeval bulmasın diye bütün dünyayı kucaklamamış olsaydı, bütün beşer hayatı mahvolacaktı. Çünkü zamanımızdaki gibi şiddetli bir felâket, başka ne zaman vuku'bulmuştur? Sebepleri henüz ortadan kalkmadığı için, felâketlerin de arkası kesilmedi. Gözlerimizle görüp, kulaklarımızla işittiğimiz ve içinde yaşadığımız bu felâketlere ekli olarak uzaktan ve yakından gelen rivayetler, şayialar, muhtelif yerlere yağan belâlar, dehşetli zelzeleler, altüst olmuş şehirler, kıtlık ve salgın, savaş ve kargaşalıklar, her yerde esirlik ve sürgünler ile kiliselerin yakılıp yıkılma haberleri de bizi korkutuyordu. Çoklukları sizi hayretlere düşürmüş olmasına rağmen bunları, keder ve elem dolu bir ifade ile yazmamı istiyorsunuz; öyle ki, hem okuyanları, hem de dinliyenleri şaşırtsın. Eminim ki bunu, iyi şeyler için olan gayret ve himmetinizden dolayı istiyorsunuz. Bunları işitenler tevbe ve istiğfar ederek nedamete yaklaşsınlar diye.

— IV —

Fakat inanınız ki bir insan için acıklı yazmak bir mesele, doğru yazmak ise başka bir meseledir. Çünkü, Tanrı vergisi bir belâgatle söz söyliyebilen bir kimse —eğer bulabilirse—, hüzünle elem dolu hikâyeler yazabilir. Fakat konuşma hususunda ben basit bir adamım; ve bu kitaba, yurdumuzdaki her ferdin doğruluğuna tanıklık edeceği şeyleri yazacağım. Okuyanlar ve dinleyenler bunu tetkik ettikten sonra, isterlerse nedamete yaklaşsınlar. Fakat, belki biri çıkıp da «nasihat hikâye ile karışmadıktan sonra okuyanlar için ne fayda sağlar?» diye sorabilir. Ben kendi hesabıma bunu yapamıyacak bir kimse olarak derim ki: Bize gelen bu cezalar bizi ve kavmimizi cezalandırmaya, gerek hâfızamızla ve gerekse okuyarak bunların günahlarımız yüzünden geldiğini öğrenmeye kâfi idi. Bu felâketler bize bu dersi vermemiş olsalardı bizim için tamamiyle faydasız olacaklardı. Fakat böyle olmadığı aşikârdır. Çünkü cezalar öğretme zemini hazırlar. **Aziz Pavlos**'un sözlerine göre, bunların günahlarımız yüzünden bize gönderildiğine, gök-kubbesi altında bulunan bütün müminler şehadet ederler. **Aziz Pavlos** der ki: «Fakat hüküm gördüğümüz zaman, dünya ile birlikte mahkûm olmıyalım diye, Tanrı tarafından tedip olunuyoruz» (6). Dünyada bütün insanların cezalandırılması, günahlarından korunmaları ve gelecek yeni bir dünyanın hükümlerinin kendilerine aydınlık olması içindir. Günahlılar yüzünden cezalanan suçsuzlara gelince, onlar iki katlı mükâfatlandırılırlar. Fakat her zaman için Tanrının merhameti, lûtufkârlığı ve sabrı sayesinde lâyık olmıyanlara dahi sıyanet vardır. O Tanrı ki, bilgi hazinesinde

6) (İncildeki) Korintoslulara I. Mektup, XI. Bab, 32.

hiçbir şeyi unutmaz ve bu dünyanın ferman edildiği zamana kadar yaşamasını diler. Bunun böyle olduğu hem Mukaddes Kitabın delilleriyle, hem de yazmağa niyetlendiğimiz kendi içimizde vuku'bulan şeyler vâsıtasıyla gayet aşikârdır.

— V —

Açlık ve salgın felâketleri üzerimize o kadar dehşetli yağdı ki, iyice mahvolmaya yaklaşmıştık. Fakat, lâyık olmadığımız halde Allâh bize felâketlerden yana bir nefeslik (7) dinlenme payı verdi. Bu, söyliyeceğim gibi, Onun iyiliğindendi. Bu mühletten sonra ceza tarzını değiştirdi ve bize «gazeb kamçısı» denen **Asuryalılar**'ın (8) eliyle vurdu. Tanrı bizi onların eliyle vurdu derken, ne **Persler**'in anlaşma teklifini inkâr edecek, ne de **Asuryalılar**'ın kötülüklerinden dolayı onları kabahatli tutacağım. Aksine, günahlarımızdan dolayı Tanrının onları hiçbir suretle cezalandırmadığını ve onların elleri ile bizi vurduğunu tekrarlıyacağım. Bu kötü insanların kendilerine teslim olanlara karşı zerre kadar merhamet göstermemeleri, bu işten aldıkları zevki çok güzel belirtir. Çünkü bunlar insanoğullarına yaptıkları kötülüklerden neşelenmeğe, bundan zevk almaya alışmışlardı. Peygamber de onlara kızar ve ıssız **Babil** şehrine işaretle şöyle der (9) : «Kavmıma öfkelendim, mirasımı murdar ettim; ve onları senin eline verdim, sen onlara merhamet etmedin; yaşlının üzerinde boyunduruğumu çok ağır eyledin.» Âdetleri üzerine bunlar, bize de zâlim zevklerinin icap ettirdiği gibi zarar ve ziyan verdiler. Onların ceza kırbaçlarının vücutlarımıza yetişememesine ve kendilerini şehrimize efendi yapamamalarına rağmen (çünkü Hazreti **İsa**'nın mümin kıral **Abgar**'a : «Senin şehrin kutlulanacak ve hiçbir düşman kendisini oraya asla sahip kılamıyacaktır» (10), yollu verdiği söze göre, şehrin boşalması ve ıssız kalması imkânsızdı), hâlâ kötülük gören ve teslim olarak alınan şehirlerde öldürülen ve sokaklardaki çamurlardan farksız bırakılan müminlerin ıztırabı ile halk, çok fazla alâkalandı ve üzüntü çekti. Bu manzaradan çok uzak bulunanlar da, imanlarının noksanlığı yüzünden, canlarından korkarak kaygıya düştüler. Çünkü bunlar düşmanın, öteki şehirler gibi, **Urfa**'ya da hâkim olacaklarını sanıyorlardı.

— VI —

Süleyman'ın söylediği gibi (11) : «Akılsızın dudakları savaş getirir.» Ve siz de bu esas meseleyi, yani hangi sebeple savaşın kışkırtıldığını anla-

---

7) «Bir nefeslik mühlet».
8) (Tevrattaki) İşaya, X. Bab, 5.
9) İşaya, XLVII. Bab, 6.
10) Efendimizin [Hazreti İsa'nın] kıral Abgar'a vadettiğine göre, Urfa hiçbir zaman düşman tarafından alınamıyacaktı; bak. Cureton, **Ancient Syriac Documents**, s. 10 ve 152; Philips, **The Doctrine of Addai**, (mukaddime) ve s. 5; Lipsius, **Die Edessenische Abgar - Sage kritisch untersuch** (Braunschweig, 1880), s. 16 - 21.
11) (Tevrat'taki) Süleymanın Meselleri, XXIV. Bab, 6.

mak istiyorsunuz. Niyetim, tarihleri eski olan bu meselelerden bahsedişim üzerinde düşünülebileceği tehlikesine rağmen, bu sebeplerin nasıl zuhur ettiğini size bildirmektir. Ve müteakiben, çok az bir müddet sonra bu sebeplerin nasıl bir kuvvet kazandıklarını da izah edeceğim. Bu savaşın günahlarımız yüzünden üzerimize açılmış olmasına rağmen, menşei bazı belli hâdiselerdi, ki birtakım cahil kimselerin sözlerine kapılarak mühim imparator **Anastasius**'u suçlu saymamamız ve mevzua iyice aşina olmamız için bu sebepleri size anlatacağım. Çünkü savaşa sebep olan **Anastasius** değildi. Yazacağım hususlardan da anlıyacağınız gibi, savaş çok daha önceleri kışkırtılmıştı.

I. KISIM

JOVİNİAN, ZENON, PEROZ, BALAŞ, ANASTAS

[363 - 501 yılları arasında Romalı/Bizans ve Persler arasındaki münasebetler ile savaşın sebepleri VII - XLVII.]

— VII —

(Selefkoslu/İskender takviminin) 609 (m.s. 297 - 298) yılında (1) **Romalılar, Nisîbis**(2) şehrini elegeçirdiler (3) ve altmış beş yıl hâkimiyetleri altında kaldı. İmparator **Julian**'ın 674 (m.s. 362 - 363) yılında **İran'**da ölmesi üzerine yerine geçen **Jovinian**(4), her şeyden önce **Romalılar** için barışçı siyaset güdüyordu. Ve bu yüzden, yüz yirmi yıl sonra eski sahiplerine geri verilmek üzere, **Persler'**in **Nisîbis**'e sahip olmalarına müsaade etti [2]. Bu müddet, **Roma** imparatoru **Zênôn** çağında sona erdi ise de, **Persler** şehri iade etmek istemediler; ve bu mesele öfkeyi davet etti, savaşı körükledi.

— VIII —

Bundan başka, **Romalılar** ile **Persler** arasında bir mukavele vardı: İki taraftan biri herhangi bir millete karşı savaşır ve birinin öteki dostuna ihtiyacı olursa, öteki taraf ona üç yüz kudretli adamı atı ve silâhı ile göndermek suretiyle yardım edecekti; veya bunun karşılığı olarak üç yüz «estîrâ» (yunanca: stater) verecekti. Âlemin Rabbi olan Tanrının sayesinde **Romalılar Persler**'den hiçbir yardım istememişlerdi. Çünkü dini bütün imparatorlar iyi idare etmişler ve Tanrının da yardımı ile kuvvetleri gittikçe artmıştı. Fakat İran şâhları elçiler göndererek ihtiyaçları için para alıyorlardı. Birçoklarının düşündükleri gibi, **Persler'**in **Romalılar'**dan aldıkları bu paralar, vergi, haraç ve başka nesne değildi.

— IX —

Hattâ çağımızda bile **Pers hükümdarı Perôz** [I. Pervîz, 459 - 484] (5),

---

1) İskender veya Yunan takvimi, m. ö. 312 Ekiminden başlar.

2) Yunanca metinlerde **Nasibis, Nesibis** veya **Nisibis,** süryanîcede **Nisîbis,** arapça eserlerde **Nasîbîn** [şimdiki: Nusaybin].

3) Süryanîce yazmasında «inşa etmek» veya «yeniden yapmak» mânasına gelen kelime kullanılmıştır. Fakat biz bunu, XLVIII. Bölümde geçen bir kelimeye de benzeterek, «elegeçirdiler» biçiminde okuduk.

4) Yani **Jovian.** Bak. Noeldeke, ***Zeitschrift der Deutshen Morgenlandischen Gesellschaft,*** XXVIII, 263, not 2.

5) Bak. Noeldeke, **Geschichte der Perser und Araber zur Zeit Sasaniden,** Taberî'den tercüme, s. 117, not 2.

Kûşânâye [Hindistan ve Afganistandaki Kuşanlar] veya **Hunlar** [Ak-Hunlar/Aptalitler] (6) ile yaptığı savaşlar yüzünden **Romalılar**'dan para alıyordu. Bunu bir haraç olarak değil de, **Romalılar'**ın dinî gayretlerini tahrik ederek, sanki onların lehine kendisinin de söylediği gibi «sizin topraklarınıza geçmesinler diye» savaşıyormuşçasına davranıyordu. Bu sözleri ona söyleten sebep, 707 (395 - 396) yılında **Büyük Theodosius'**un oğulları **Honorius** ile **Arkadius** çağında vâli **Rufinus'**un hiyaneti (7) ve ceneral (yunanca: Stratelates) **Adday'**ın ihmali yüzünden bütün **Suriye'**nin **Hunlar**'a teslimi ve **Hunlar'**ın **Roma** topraklarına girerek şehirlerini tahrip ve halkını muhacir (8) etmeleri idi [3].

— X —

Romalılardan aldığı yardım parası ile **Pêrôz, Hunlar'**a galebe çaldı, topraklarından epeyce bir kısmını ülkesine kattı. Fakat en sonunda onlar tarafından esir alındı. Roma imparatoru **Zenon** bunu duyunca, kendi şahsî parasından göndererek onu serbest bıraktırdı ve kendisini **Hunlar**'la barıştırdı. **Peroz** da **Hunlar** ile bir antlaşma yaptı. Buna göre, **Peroz** bir daha savaşmak için **Hunlar'**ın sınırlarını aşıp onların topraklarına girmiyecekti. Fakat sözünden dönüp, **Zedekiya** (9) gibi ahdini bozdu ve savaşa gitti. Ve yine **Zedekiya** gibi düşmanlarının eline düştü. Bütün kuvvetleri bozuldu ve dağıtıldı. Hayatının bağışlanması için de otuz katır yükü drahmi (gümüş para) (10) ödeyeceğine şerefi üzerine sözverdi ve idare ettiği memlekete bu hususta haber gönderdi. Fakat güçlükle ancak yirmi yükü temin edebildi. Çünkü, kendisinden öncekilerin hazinesini yaptığı savaşlarda boşaltmış bulunuyordu. Geri kalan kurtuluş akçasını gönderinceye kadar da oğlu **Kavad'**ı (11) rehine olarak bıraktı ve ikinci defa olarak yine onlarla savaşmıyacağına dair mukavele yaptı.

— XI —

Peroz yeniden hükümdarlığa başladığı sırada bütün memleketine nüfus başına bir vergi (12) koydurttu. Böylece, on yük drahmiyi toplıyarak gönderip, oğlunu kurtardı. Fakat bundan sonra yine bir ordu toplıyarak savaşa gitti. Peygamberin: «Kötüyü büyük kudrette ve yeşil ağaç gibi bittiği yerde serpilmiş gördüm. Fakat o geçti, ve işte, yok oldu. Ve ben onu

---

6) Yine bak. Noeldeke **Geschichte der Perser**......, süryanîce metin notu.

7) (Yunanca yazılı bir cümleden sonra W. Wright şu mehazi gösteriyor: Bak. Du Cange, **Glossarium ad Scriptores mediase et infimae Graccitatis**, (Yunan harfleriyle Eparksos).

Mualla YANMAZ

8) Süryanîce kelimenin mânası, esaret, ıssızlıktır. Biz bunu, halkı esarete sürükleyip sürgün etmek diye çevirdik. Bak. III. Bölüm.

9) (Tevrattaki) II. Krallar, XXIV. Bab, 20; II. Tarihler, XXXVI. Bab, 13; Yeremya, LII. Bab, 3.

10) Süryanîce metinde **zûze**, drahmi veya dirhem (gümüş para) ler yerinedir.

11) Bak. Noeldeke, **Gesch. d. Perser**........, s. 135, not 1.

12) Süryanîce kelimenin mânası **başparası** (cizye).

araştırdım; bulunmadı.» (13) dediği sözler, **Peroz**'a çok uyuyordu. Çünkü, her ne zaman savaş olsa ve iki kısım (14) birbirine girse, bütün kuvvetleri bozuluyor, fakat kendisi aranınca bulunamıyordu. Hattâ bugün bile kendisine ne olduğu bilinmiyor. Cesetlerin altında mı kaldı, kendisini denize mi attı, veya yeraltında bir mağarada kalıp açlıktan mı öldü, veyahut da bir ormanda saklanarak yırtıcı hayvanlara yem mi oldu? Bu hususta hiçbir şey bilinmiyor [4].

— XII —

[(İstanbul tahtında ihtilâller]

Peroz çağında **Roma** (Bizans) imparatorluğu da büyük bir karışıklık içindeydi. Çünkü, saray mensupları (devlet adamları)nın **İsavriya** ırkından gelmesi dolayısıyla imparator **Zenon**'dan nefret ediyorlardı, ve **Basiliskus** (15) da kendisine karşı isyan ederek, onu devirip yerine geçti. Böyle iken, **Zenon** da bu hareketten sonra kendisini kuvvetlendirerek tekrar tahta geçti. Şahsına karşı pek çok kimselerin kin beslediklerini bildiğinden, kendisi için memleketinde [Maraş bölgesinde] çok sağlam ve zaptı imkânsız bir hisar (16) yaptırdı. Öyle ki, kendisine bir ziyan gelecek olursa bu hisar onu koruyacaktı. Bu meselede onun sırdaşı, **İllus** adındaki **Antakya** askerî-vâlisi (yunanca: stratelates) idi. Bu da soyca **İsavriyalı** idi. İmparator, devletin bütün yüksek ve şerefli mevkilerini kendi hemşehrilerine veriyor ve bu yüzden **Romalılar**'ın daha çok nefretini kazanıyordu.

— XIII —

[Zenon ile İllus ve Basiliskus]

Hisar baştanbaşa gerekli nesnelerle donatılıp **İllus** tarafından epeyce bir para (17) da içerisine yerleştirilince, **İllus** başşehre (İstanbul'a) gelerek isteklerini yerine getirdiğini **Zenon**'a arzetti. Fakat **Zenon**, onun bir hain olduğunu, hükümdarlığa gözkoyduğunu bildiği için, askerlerinden birisine, onun öldürülmesini buyurdu. Kendisine bu vazife verilen askerin gizlice öldürebilmek için uzun zaman fırsat (18) arayıp da bulamaması üzerine, **Zenon** tesadüfen sarayın içinde **İllus**'a rastlayınca, kılıcını çekerek vurmak üzere kaldırmıştı. Böyle iken tam o sırada, **İllus**'un koruyuculuğunu yapan askerlerden birisi **Zenon**'u bir bıçakla kolundan vurdu ve kılıç nerdeyse **İllus**'un kulağını kesecek şekilde **Zenon**'un elinden düştü. **Zenon**, **İllus**'a karşı ihaneti ortaya çıkmasın diye, sorgu sorulmaksızın askerin kafasının uçurulmasını buyurdu. Bu mesele **İllus**'a, **Zenon**'un kendisine bir

---

13) XXXVII. Mezmur, 35, 36.

14) Yani **ordugâh**.

15) Süryanîce metinde **Basilikus** denilmiş.

16) Yunanca **to Papuriyon Kastellin** veya **to Papuriu Kastellin** kale veya istihkâm karşılığıdır, ki (XVII. Bölüm) **İllus** ve **Leontius**'un isyanlarına burası son bir sığınak olmuştur. Bak. **Theophanis Chronographia**, Classen neşri, I. 196, 201, 203, 204.

17) Yani **çok mikdarda sayısız altın**.

18) Bu fırsat kelimesinin süryanîce karşılığı bulunamamışsa da, LIX. Bölümdeki gibi bu kelimenin bu mânaya geldiği bellidir.

ihtarda bulunduğu düşüncesini verdi; ve kalkıp oradan ayrılarak **Antakya'**ya vardı, fırsat çıkınca da bunu ona misliyle ödeteceğini kafasına koydu.

— XIV —

[İllus ile Leontius'un Zenon'a karş isyanı]

Zenon, kendi kötü niyetini anlamış bulunması yüzünden **İllus**'tan çekiniyordu. Bundan dolayı, mevki sahibi birtakım kimseleri göndererek onu **Antakya'**dan yanına (İstanbul'a) çağırttı. Bunu yaparken de, o hiyanetin kendi tahriki ile yapılmadığını, kendisi aslâ öldürtmek niyetinde olmadığını belirtmek ve sözde ondan özür dilemek istiyormuş gibi davranıyordu. Böyle iken, **İllus**'un katı yüreğini yumuşatamadı. Çünkü **İllus** ondan nefret etmiş ve emrine rağmen gitmemeğe karar vermişti. **Zenon,** nihayet **Leontius** adında bir ceneraline bir bölük asker de katarak, **İllus'**u zor kullanarak getirmek ve mukavemet ederse öldürmek üzere gönderdi. Bu ceneral **Antakya'**ya varınca, **İllus'**un rüşvet verdiği altınlara kapıldı ve ona, **İllus**'u öldürmek üzere verilen emri ifşa etti. **İllus** da **Leontius**'un kendisine mahrem olduğunu görünce, ona çok büyük miktarda altın verdi ve **Romalılar'**ın **Zenon'**u sevmediklerini söyliyerek, ona karşı ayaklanmak üzere kendisiyle birleşmesi için **Leontius**'u ikna etti. **Leontius** bu işe razı olunca **İllus** da tasarladığını ona açmaya muktedir oldu. Çünkü, yalnız başına ne ayaklanabilir, ne de kendisini imparator ilân edebilirdi. Irkı ve katı yürekliliği yüzünden **Romalılar** ondan da nefret ediyorlardı.

— XV —

Bundan sonra **Leontius** ismen **Antakya'**da hükümdar oldu. Gerçekte ise hükûmet işlerini **İllus** görüyordu. Bazılarının dediklerine göre, belki **Zenon**'a galebe çalar diye **İllus, Leontius**'u öldürmeyi bile kuruyordu. Fakat, onların her ikisinin de yolu üzerinden **Pamprepius** (19) adında edepsiz bir hokkabaz vardı ki, hainliği yüzünden onların işlerini karıştırıp plânlarını altüst etti. Tahtlarının sağlamlaşması için **İllus** ile **Leontius** kendileri ile anlaşma (20) yapmaları için **İran**'a epeyce para ile elçiler yolladılar. Eğer askere ihtiyaçları olursa **Persler** kendilerine göndereceklerdi. **Zenon, Antakya'**da olup bitenleri öğrenince, büyük bir ordu ile cenerallerinden **John**'u (21) oraya gönderdi.

— XVI —

İllus ile **Leontius** (22), büyük bir kuvvetin üzerlerine gelmekte olduğunu işitince, korkuya kapıldılar. **Antakya** halkı da muhasaraya dayanamıyacaklarından korkarak, eğer muktedir iseler **John'**u savaşla karşılama-

---

19) Yunanca **Pamprepios.** Bak. Lebeau, **Histoire du Bas-Empire,** Saint- Martin neşri, VII. Cilt, s. 132.

20) Tekliflerinde istedikleri şeyin kazara yazılmadan boş bırakıldığı görülüyor.

21) İskityalı John. Bak. Lebeau, anılan eser, VII. Cilt, s. 138.

22) Yunancada **İllon** ve **Leontion.** Burada ve bundan sonraki kısımda İllus ile Leontius'tan «ikisine birden idam hükmü verildi» gibi bahsedildiği anlaşılıyor ki, ben de buna göre tercüme ettim.

ları, değillerse şehirden çıkmaları için **İllus** ile **Leontius'**a başvurdular. Bu hareket, her ikisine de daha çok korku verdi ve güney yönünden **Fırat'**ı aşarak **Antakya'**yı boşaltmak için plânlar kurdular. Kendi taraflarından **Matronianus** (23) adlı birisini, devletin bir kolu gibi hükümlerini yürütmek üzere, beş yüz kişilik bir süvari ile **Urfa**'ya gönderdiler. **Urfalılar** ona karşı koydular ve şehrin kapılarını yüzüne kapıyarak, savaş varmışçasına surları da muhafaza altına aldılar.

— XVII —

Bu haber duyulunca **İllus** ile **Leontius, John'**u savaşla karşılamak zorunda kaldılar. Çünkü **John,** pek yiğitçesine üzerlerine saldırdı ve onların yanındaki askerlerin büyük bir kısmını bozdu. **İllus** ile **Leontius** bile **John'**un hücumlarına dayanamıyarak, yanlarındakilerle birlikte kaçarak, önceden bahsettiğim (XII. Bölüm) girilmesi imkânsız ve içerisi gerekli herbir nesne ile donanmış olan hisara girdiler. **John** da onları takip etti. Fakat böyle yanaşılmaz bir durumda olanlara galebe çalamayınca, hisarın çevresine yerleşti (24) ve gözetlemeye koyuldu. Hisarın sağlamlığına, elegeçirilmesinin imkânsızlığına pek güvendikleri için **İllus** ile **Leontius,** yalnız yiğit ve seçkin askerleri alıkoyarak geri kalanları aşağıya gönderdiler. **John,** hisardan inen bu askerler ile öfkesini biraz yatıştırdıysa da, herhangi bir yolla **İllus** ile **Leontius'**a birşey yapamadı. Hisarın tabiî duruşunun verdiği güçlükten başka, insan eli tarafından da fevkalâde bir şekilde girilmesi imkânsız bir vaziyete sokulmuştu. Yukarı çıkan yanlız bir yolu vardı ki, bunun da darlığı yüzünden iki kişi bir arada çıkamazdı. Böyle iken, **John**'un savaş hileleri tükendiği bir sırada **İllus** ile **Leontius,** yanındakiler tarafından ihbar edilip, uyurken tutsak alındılar. **Zenon**'un emriyle her ikisi ile onları haber verenler de öldürüldü, beraber bulunanların hepsinin elleri kesildi. İşte **Peroz** çağında **Roma** (Bizans) imparatorluğunun böyle sıkıntısı vardı.

— XVIII —

[Balaş]

Peroz'un ansızın ortadan kaybolması üzerine (XI. Bölüm) **Balâş** (25) **Persler'**in idaresini eline aldı. Bu, mütevazi ve barışseven bir insandı. Tahta geçince **Pers** hazinesini boş, memleketi harap, halkını da **Hunlar** tarafından götürülmüş olarak bulmuştu. (Kıralların, ister yenmiş, ister yenilmiş olsunlar savaşta ne kadar para sarfettiklerini, ne masraflar yaptıklarını yüksek irfanınızla bilirsiniz). **Balâş Romalılar**'dan, kardeşlerinin gördüğü yardımı hiçbir surette göremiyordu. **Zenon**'a elçiler göndererek para istemişti. Fakat **Zenon, İllus** ve **Leontius** ile savaşırken ve ayni zamanda onların isyanı başlangıcında **İran'**a gönderdikleri ve şimdi de **İran'**da bulunan parayı hatırlamış olması dolayısıyla **Balaş'**a ağızdan şu mesajdan

23) Assemânî bunu **Metroninus** diye yazar; bak. **Bibliotheca Orientalis,** I. Cilt, s. 264, sütun 1.
24) Bu tercüme, elyazmasındaki bir kelimenin okunamaması yüzünden ayni değildir.
25) Bak. Noeldeke, **Gesch. der Perser......,** s. 133; ve **Zeitschrift der D.M.G.,** XXVIII. 94, 95.

başka birşey göndermedi: «Önce, üzün yıllar boyunca **Romalılar**'a âit olduğu halde, **Nisîbîs**'ten aldığınız vergiler size yeter.»

— XIX —

Askerlerini geçindirecek kadar bile parası olmaması yüzünden **Balaş**, ordunun gözünden düşmüştü. Rahiplik (26) kanunlarını kaldırmaya çalışması ve yıkanmak için şehirlerde hamamlar (yunanca: Balaneia) yaptırmak istemesi (27) dolayısıyla halk kendisinden nefret ediyordu. Böylece din ululları, **Balaş**'ın askerlerinin gözünde en ufak bir değeri olmadığını görünce, onu tahttan indirip gözlerini kör ederek yerine, kardeşi **Peroz**'un oğlu **Kavad**'ı (28) geçirdiler. **Kavad**'dan, **Hunlar**'a rehine bırakılması dolayısıyla, yukarıda (X. Bölüm) bahsetmiştik. **Kavad**, **Romalılar**'ın kendisine para vermemesi yüzünden, savaş çıkmasını kışkırtıyordu. **Roma** imparatoruna para versin diye elçiler ve bunlarla birlikte armağan olarak bir de büyük bir fil göndermişti. Fakat elçiler **Suriye**'de daha **Antakya**'ya varmadan **Zenon** ölmüş, yerine **Anastasius** imparator olmuştu. **Pers** elçisi **Kavad**'a, **Roma** imparatorluğundaki bu değişikliği haber verince **Kavad** ona, ayni gayretle giderek parayı istemesini, verilmediği takdirde «savaşı kabul ediniz» diye söylemesi için haber gönderdi.

— XX —

Böylece elçi, söylenmesi gereken barış ve selâm sözleri yerine, ve Tanrının kendisine lûtfettiği hükümdarlığının başlangıcında onunla birlikte sevinç duyacağı yerde, korku verici sözlerle aziz imparator **Anastasius**'un kafasını kızdırdı. Elçinin yüksekten konuşan dilini ve kötü niyetini öğrendikten, **Zarâduştakân** (29) denilen (kadınların herkesin malı olduğunu ve herkesin gönlünün dilediği ile münasebette bulunmasını emreden) iğrenç mezhebi yeniden kurduğu [5] ve tâbiiyetindeki **Armenyalılar**'a ateşe tapmadıkları için kötülük yaptığını da anladıktan sonra **Anastasius**, para yerine **Kavad**'a şu sözleri yolladı: «Benden önce hüküm süren **Zenon**'un göndermediği gibi, **Nisibîs**'i boşaltıp bana verinceye kadar ben de para yollamıyacağım. Çünkü, barbar sayılan **Germanlar** ile **Blemesler** (30) ve daha birçokları ile yapmak zorunda kaldığım savaşlarda **Roma** askerlerini ihmal edip de onların yerine seni besliyemem.»

---

26) Süryanîce metinde **Magi.** Bak. Noeldeke, **Gesch. der Perser......**, s. 450.

27) Bak. Noeldeke, anılan eser, s. 134, not 5.

28) Bak. Noeldeke, anılan eser, s. 135.

29) Mezdek'in halefleri, **Zarâduşt** (Zerdüşt) un şagirdi Khoragân oğlu Bâmdâd oğlu idi. Bak. Noeldeke, **Gesch. der Perser......**, s. 455 - 467, bilhassa s. 456 - 457.

30) Yunancada **Blemues** veya **Blemmues**, Habeşli veya Zenci ırkından olup sözde Yukarı Mısır'ı yağma ederdi. Quatremère, **Mémoires géographiques et Historiques sur l'Egypte**, II. Cild, 131 s. de onu, Arap coğrafyacılarındaki El-Buca veya El-Bucâ'ya benzetir; fakat daha çok, El-İdrîsî'nin eserindeki **Belîyûn** (?)a benzemektedir. Bak. Dozy ve De Goege, **Description de l'Afrique et de l'Espagne par Edrîsî**, (metin) s. 21, 27 ve 26, 32.

[Armenyalılar'ın Perslere karşı isyanı]

Kavad'ın idaresi altındaki **Armenyalılar** [6], onun **Romalılar**'dan iyi bir cevap almadığını işitince cesarete gelerek kendilerini kuvvetlendirdiler; **Persler**'in kendi memleketlerinde kurduğu ateşgedeyi yıktılar ve aralarındaki mog adlı sihirbazları öldürdüler. **Kavad** bunlara karşı, kendilerini cezalandırıp yeniden ateşe tapmalarını sağlamak üzere bir ordu ile bir merzbân (31) gönderdi. Fakat **Armenyalılar** onunla çarpışarak, hem askerlerini, hem de kendisini telef ettiler; ayrıca, kendi tâbiiyetine geçmek isteğinde bulunduklarını arzetmek üzere İmparatorumuza elçiler gönderdiler. Böyle iken **Anastasius,** sırf **Persler** ile savaşı körüklediği düşünülmesin diye, bu teklifi kabul etmek istemedi. Onu para vermemekle suçlu sayanlar, kendisine âit olmayan bir nesneyi zorla isteyeni daha çok suçlu görmelidirler. Eğer **Kavad** iyilikle ve ikna ederek parayı istemiş olsaydı, kendisine gönderilirdi. Fakat o, Firaun gibi onun yüreğini katılaştırdı, savaş tehditleri kullandı. Böyle iken biz, onun kötü akideleri yüzünden kendisine daha büyük bir felâket gönderecek olan Tanrının adaletine inanıyoruz. Çünkü o, tabiat kanunlarını bozarak Allaha karşı olan korku yolunu yoketmeğe çalıştı.

— XXII —

[Kadişler ve Temurlar'ın (Şemr'lerin), Arapların isyanı]

Bundan sonra, tâbiiyetinde bulunan **Kadişâyâ** ahalisi toptan **Kavad**'a karşı ayaklanarak, **Nisibîs**'e girmek ve orada kendileri için bir kırallık kurmak istediler; ve bu uğurda epeyce bir müddet savaştılar. **Persler** ölkesinde oturan **Tamûrâyê** (32) halkı da, kendilerine **Kavad** tarafından birşey verilmediğini görünce, ayaklandılar. Bunlar, arasında yaşadıkları yüksek dağlara güveniyorlardı; etraftaki köyleri yağma ve harap etmek ve tâcirleri soymak için aşağılara iniyorlar ve sonra yine yerlerine çıkıyorlardı [7]. Memleketin soyluları da, karılarının kötülük/fuhuş yapmasına müsaade ettiği için, **Kavad**'dan nefret ediyorlardı. Tâbiiyetindeki **Tayyâyê** (33) de, hükümdarlığının kargaşalığını görünce, bütün **Persli** topraklarında güçleri yettiği kadar çapulculuk ve yağmacılık etmeğe başladılar.

— XXIII —

Bu sırada **Roma** imparatorluğundan da başka bir üzüntü zuhur etti. **İsavriyalılar, Zenon**'un ölümünden sonra imparator **Anastasius**'a karşı ayak-

---

31) Kelimenin aslı **marzebânâ** veya **marzbân**'dır, ki persçe «yürüyüş [doğrusu: uç, hudut] muhafızı» mânasına gelir, Almanlar'ın «Markgraf»ı karşılığı sayılır. Yani hemen hemen «satrap»a muadildir. Bak. Noeldeke, **Gesch. der Perser......**, s. 102, not 2, ve s. 446.

32) Sincar ile Dârâ yakınlarında yerleşmişlerdi. Bak. Noeldeke, **Zeitschrift d. D. D. G.,** XXXIII. 157.

33) Metinde **Tayyâyê** olarak geçer; aslı Arap **Tayyi'** kabilesidir ki kuzey Arabistan'ın en kuvvetli kabilelerinden biridir.

lanmışlardı ve kendi arzularına göre (34) bir imparator seçmek istiyorlardı. **Kavad** bunu duyunca, fırsatı bulduğunu umarak, **Romalılar**'a elçiler gönderdi. **İsavriyalılar**'ın bu isyanından ürkerek **Romalılar**'ın kendilerine istedikleri parayı göndereceklerini sanıyorlardı. Fakat, imparator **Anastasius**, ona şöyle haber yolladı: «Eğer bu parayı borç olarak istiyorsanız, gönderirim. Fakat, âdetiniz üzere istiyorsanız, **İsavriyalılar**'la savaşan Roma askerlerini bırakıp da bu para ile **Persler**'in yardımcısı olamam.» Tasarladığında muvaffak olamayan **Kavad**'ın bu sözlerle itibarı sarsılmıştı. **İsavriyalılar**'a galebe çalınarak bozulup yokedildiler, bütün şehirleri yakılıp, yıkıldı. **Pers** ululları, kötü ahlâkı ve uygunsuz kanunları yüzünden, **Kavad**'ı öldürmek için gizlice suikast hazırladılar. **Kavad** ise bunu haber alınca, hükümdarlığını bırakarak **Hunlar**'ın topraklarına, bir zamanlar rehine olarak sarayına bırakıldığı hakanın yanına kaçtı.

— XXIV —

[Camasp ve Kavad'ın yeniden hükümdarlığı]

Yerine kardeşi **Zâmâşp** [Câmâsb] (35) geçti. **Kavad, Hunlar**'dan kızkardeşinin kızı (36) ile evlendi. Kızkardeşi, babasının öldürüldüğü savaşta tutsak alınarak buraya getirilmişti. Ve, hükümdar kızı olduğundan **Hunlar**'ın hakanına zevce olarak, ondan bir kız çocuğu doğurmuştu (37). **Kavad** kaçıp da buraya gelince kızkardeşi, kızını zevce olarak ona verdi. **Kavad** da hakan'ın damadı olmak dolayısıyla, cürete geldi. Her gün hakanın karşısında ağlayıp, sızlıyor; gidip soyluları öldürerek tahtına çıkabilmek üzere bir mikdar asker vermesi için kendisine yalvarıyordu. Kaynatası da isteğine göre ona epeyce bir kuvvet verdi. **Pers** topraklarına yetişince kardeşi bunu işitti ve kaçtı; kendisi de soyluları öldürerek, muradına yetti. Ayni zamanda **Tamûrâyê**'ye haber gönderip: Eğer kendiliklerinden ona teslim olmazlarsa, savaşla zaptedileceklerini bildirdi. Fakat, **Roma** topraklarına girmek üzere kendi ordusuna katılırlarsa ve girdikleri şehirleri yağmalamaya kalkışmazlarsa, haksızlıkla ellerinden alınan her şeyi (XXII. Bölüm) geri vereceğini belirtti. Bunlar da **Hun** ordusundan korktukları için **Kavad**'a boyun eğdiler. **Kadişâyê** bile —ki **Nisîbîs**'e karşı ayaklanmışlardı (XXII. Bölüm)— bu haberi işitince ona itaat ettiler. Ve **Tayyâyê** de, **Kavad**'ın **Romalılarla** savaşmak üzere olduğunu görünce, istekle onlara katıldılar. Öte yandan **Armenyalılar**, vaktiyle yakmış oldukları âteşgedeler yüzünden kendilerinden öç alınmasından korkarak, **Kavad**'a itaat etmek istemediler. Fakat **Kavad**, bir ordu toplıyarak onlarla savaşa gitti. Onlardan çok daha kuvvetli olmasına rağmen, onları yenemedi. Fakat, **Romalılar**'la yapılacak savaşta kendi-

34) Bak. Lebeau, yukarıda anılan eser, VII. 229 ve devamı.
35) Bak. Noeldeke, Gesch. d. Perser......, s. 142 ve not 2.
36) Bak. Noeldeke, ayni eser, s. 137, not 1.
37) Bak. Noeldeke, anılan eser, s. 130, not 1 ve 3.

sine yardımcı olurlarsa onları ateşe tapmaya zorlamıyacağını vaadetti. Onlar da korktukları için, istemiyerek bu işe razı oldular.

Bundan sonra, **Roma** topraklarına girdikten sonra **Kavad**'ın neler yaptığını, tarihleri ile size anlatacağım. Fakat şimdi, bana buyurduğunuz gibi, meydana gelen alâmetlerden ve cezalardan, çekirge, salgın ve kıtlıktan sırasıyla bahsedeceğim. Bunlar daha önce ortaya çıktığından, yönümü şimdi oraya çeviriyorum. Ve hikâyem karışmasın diye de, yılları ayrı ayrı ve birer birer yazıp, her yılın içinde onları birer birer sıralıyacağım. Siz seçkin kulunun duaları sayesinde Tanrı benim yardımcım olsun.

[Sasanlı - Bizans Savaşı Başlamadan

494 - 501 YILLARI ARASINDA GÖRÜLEN TÜRLÜ TÜRLÜ FELÂKETLER]

— XXV —

[Eserin Kaynakları]

İskender yılı 806 (m. s. 494 - 495). Aziz Baba, sizi yormaktan çekindiğim için, hâdiseleri kısa fasılalarla yazmama rağmen, savaşın sebebi ve nasıl çıktığı ile alâkalı olarak yeter bilgiler verdiğimi sanıyorum. Bunların birtakımını eski iktaplardan, bazılarını her iki hükümdara elçi olarak hizmet eden kimselerle temasımdan ve bir başka bölümü de bu vak'aları gören kimselerden tedarik ettim. Fakat şimdi size, kendi çağımızda olup biten hâdiselerden bahsedeceğim. Çünkü bu yıl ile birlikte [494 Ekim ayından itibaren] korkunç bir ceza faslı başladı.

— XXVI —

[Çıban Âfeti]

Bu sırada gövdelerimiz iyice sağlam, fakat ruhumuzun ıztırabı sayısızdı. Günahlarından tövbe edenlerden çok derin haz duyan Tanrı, gövdelerimizi ruhumuzun bir aynası haline getirdi; ve baştan ayağa çıbanlarla doldurdu. Sanki O, bu dış görünüşümüzle içimizin nasıl olduğunu bize göstermek ve gövdemizin bu çirkin belirtileri ile ruhumuzun korkunç derecedeki çirkinliğini tanıtmak istiyordu. Bütün insanlar günahkâr oldukları için, hepsi bu âfete tutulmuşlardı. Şehrimizin bütün halkının vücutlarında şişkinlikler(1) ve çıbanlar vardı. Ve bu belirtilerle kaplı yüzler, korkunç görünüşler arzediyordu. Öyle kimseler vardı ki, bütün gövdeleri, avuç içleri, hattâ tabanlarına varınca bu çıban ve kabarcıklarla kaplanmıştı. Öte yandan birtakım kimselerin birçok uzuvları da, büyük oyuklarla delik deşik olmuştu. Böyle iken, onları koruyan Tanrının yardımı ile hiç kimsenin ıztırabı çok sürmedi. Gövdede bir ârıza da kalmadı. Tedaviden sonra çıban izlerinin belli bir surette görülmelerine rağmen uzuvlar, gövdedeki vazifelerini yapabilecek şekilde kaldılar. Bu sırada **Urfa**'da buğdayın otuz ölçeği [modyos'u] birer dinara [altına] gidiyordu (2).

— XXVII —

Urfa'da Eğlence ve Mucize

807 yılı (m.s. 495 - 496). Bu yıl [496] Îyâr (Mayıs) ayının 17 sinde bütün insanlara yağarcasına saadet inerken ve (Tanrı inayetiyle) mahsul be-

---

1) Bu kelimenin mahallî sözlükteki karşılığı (arapçadan) **khurâcât** diye verilmiştir.

2) Süryanîce **modiyos,** lâtince **modius**[8]. Süryanîcede **dînâr** (lâtince: **denarius),** Bizans parası **aureus.**

reketli, yağmur yağıyor ve meyveler mevsiminde yetişirken **Urfa** halkının büyük bir kısmı açıktan günah işlemeğe başlıyarak, canlarının sağlığını bütün bütüne tehlikeye koydular. Her türlü zevke ve eğlenceye dalıp, Tanrı'ya ihsanları için şükranlarını bile göndermez oldular. Aksine, bu vecibeyi ihmal ederek günahlarının cezası ile çürüdüler. Ve sanki içine gömüldükleri bu gizli veya açık günahları yetmiyormuş gibi, Cumayı Cumartesiye(3) bağlıyan geceler [Cumaları] dansöz **Trimerius**'un oynadığı bir yerde (4) toplanıyorlardı. Eğlencenin şerefine sayısız ışıklar yakarlardı ki, bu âdet daha önceleri bilinmiyordu. Bunlar, ırmak (5) boyundaki yerler üzerinde **Tiyatro Kapısı** (6) ndan **Kemerler** (7) **Kapısı**'na varınca uzayan kesimde tertiplenirdi. Yanan kandilleri (yunanca: Kandilay) kıyı boyunca dizer, Direkler üzerine, belediye dâiresine(8), yukarı mahallelere (9) ve daha birçok yerlere asarlardı. Bu ahlâksızlık yüzünden onları uslandırmak üzere Tanrı tarafından şaşılacak bir mucize geldi. Şöyle ki, kutlu imparator **Konstantin** heykelinin elinde tuttuğu Haç sembolü, bir dirsek boyu kadar heykelin elinden fırlamış, Cuma ve Cumartesi günü akşama kadar öylece kalmıştı. Pazar günü bu sembol kendiliğinden yerine yaklaşmış ve heykel onu, eskisi gibi yine eline almıştı. Bu belirtiden dolayı kâhinler, yapılan işlerin Tanrıyı razı etmeye aykırı olarak çok ileri gidildiğini anladılar.

— XXVIII —

Piskopos Kürus

808 yılı (m.s. 496 - 497). Bu belirti bizi günah işlemekten alıkoymaya yetişmedi. Tersine olarak, cüretimiz daha çok arttı ve kendimizi günahların kucağına atıverdik. Kıskançlık ile âile kutsiyetine ihanet aramızda iyice yerleşti; zina ile fuhuş haddini aştı. Çıban âfeti halk arasında daha çok yayıldı. Şehir ile çevresindeki birçok köyler halkının gözleri kör oldu. Bu sırada piskopos **Mâr** (10) **Kürus** (Cyrus), ortaya çok güzel bir hamiyet fikri koydu; vatandaşlara, badarak yortusu şerefine taşınacak şaraplar için gümüşten bir teskere (11) yapmalarını söyledi. Öyle ki, bir şehidin ruhunu azizlemek için hizmete gittiklerinde şarap şişelerini bunun içinde taşıyacaklardı. Buna herkes kazancı nisbetinde yardımda bulundu. Fakat

---

3) Cuma ile Cumartesi sabahı arasındaki gece.

4) Süryanîce metindeki nota bakınız.

5) Şimdi Karakoyun denilen Daysân suyu olup, eskiden kuzeybatıdan güneydoğuya doğru şehre girer, batıdan Ayn el-Halîl veya 'Ayn-İbrâhîm kolunu alır.

6) Bu hazırlıklar şehrin Deysân suyuna yakın yerinde idi.

7) Burada tek iken Kemer'ler diye cemi şeklinde okumaya cesaret ediyorum. Bak. Cureton, **Ancient Syriac Documents**, I. 22. Kielli G. Hoffmann burasını **İnler-Kapısı** veya **Türbeler** diye anar.

8) (Yunanca) **Antiforos** (yani meydan-arkası anfi-forum yerine). Bak. Procopius, **De Aedificiis**, II. 7, Dindorff neşri, Cilt III. s. 229.

9) Şehrin güneybatısında ve en dik yeri olup, kıral Abgar tarafından yapılan saray ve tahkimatın kalıntıları vardır. Assemânî'nin **Bibliotheca Orientalis**, I. Cilt, s. 390 - 393 te bildirdiğine göre bunlar, İskender yılının 513 ve Milâdın 201 senesinde yapılmıştır. Süryanîce metinde, «şehrin en dik yeri» mânasına gelen kelime kullanılmıştır.

10) **Mâr** adı, **Mârî** sözünden kısaltılmış olup, «Efendimiz» demektir.

11) Yunanca **lektikion**, lâtince **lectica**.

Aurelia'nın (12) kocası **Eutychianus,** kendi servetinden yüz dinar (altın) vermekle, iyi niyetini gösteren ilk insan oldu.

— XXIX —

Urfa Vâlisi Aleksander

Bu yılın sonunda [497 yazında] vâli **Anastasius** azledilip yerine, **Aleksander** geldi. Şehrin sokaklarını pislikten temizletti ve işçiler tarafından sokaklarda kurulan barakaları (13) yıktırdı. **Aleksander,** ayni zamanda saray kapısının önüne bir kutu yerleştirerek üzerine, herhangi bir kimsenin açıkça söylemek istemediği hususu hiç çekinmeden bir kâğıda yazıp bunun içine atabileceklerine dâir yazı yazdırdı. Ve böylece çok kimselerin yazıp kutuya attıkları pek çok şeyler öğrendi. Her Cuma **Aziz Yuvannes Babtist** (14) ve **Havari Aziz Adday** kiliselerinde oturur, haklı dâvaları hiçbir para karşılığı olmaksızın hallederdi. Ve böylece, mazlûmlar, zâlimlere, iftiraya uğrayanlar, iftiracılarına karşı cesaret kazandılar; ve dâvalarını **Aleksander**'e getirip hallettirdiler. Elli yılı geçtiği halde aranıp sorulmamış birtakım dâvalar bile onun huzuruna getirilerek halledildi. **Aleksander, Kemerler - Kapısı** yanındaki örtülü geçidi (15) yaptırdı. Ayni zamanda dirlik anbarı (16) yanında yapılması yıllardanberi kararlaştırılan umumî hamamı (yunanca: demosion) da yaptırmağa başladı. Ve esnafın Pazar akşamları(17) dükkânlarını kapayıp üzerlerine birer haç ile beşer fener (yunanca: fanoy) asmalarını buyurdu.

— XXX —

Urfa'da Eğlence ve Hamamın Çöküşü

809 yılı (m.s. 497 - 498). Bütün bu hâdiselerin olduğu sıralarda, yine dinsizliğin terennüm edildiği eğlence zamanı geldi. Ve şehrin (Urfa'nın) halkı her zamankinden çok aşırı olarak kendilerini bu eğlencelere koyuverdiler. Yedi günün her akşamı erkenden, belden aşağı bol elbiseler giyinerek ve (üzerine) sarıklar (tülbendler) (18) sarınarak tiyatroya gidiyorlardı. Önlerinde kandiller ve buhurlar yanardı. Ve bütün gece uyumaksızın, dansözü (19) alkışlamak için şehvete susamış bir vaziyette şarkılar ve nağralar döner dururdu. Bu yüzden, duaya gitmeyi bile ihmal ederek, artık hiçbiri [kulluk] vazifesini zerre kadar düşünmemeğe başladı. Tersine, pek böbürlenerek, «bizim gibi hareket ediniz» diyen ataları ile alay ettiler; ve şehrin eski sakinlerinin aptal ve beyinsiz kimseler olduğunu söyliyecek kadar ileri gittiler. Dinsizlikte cüretlerinin bu kadar arttığı sıralar-

---

12) Assemânîye göre **İrene**'dir. bak. **Bibl. Orient.,** I. Cilt, s. 267, sütun 2.

13) Arapçadaki **Mestaba, Mastaba,** yunancada **stibas-ada, stibadion** gibi.

14) Yunanca **Martirion** kilisesidir ki, Azizlerin kemikleri burada muhafaza edilir.

15) Bizanslılarca **peripatos** beden/sur demektir (bak. Du Cange). Fakat buradaki eski bir mânası, üstü örtülü geçittir. Bu ya yunancadan alınmadır veya yanlıştır.

16) Yukarıdaki 7. nota bakınız.

17) Cumartesi ve Pazar demek istiyor.

18) Süryanîce kelime, yunanca **poykila,** lâtince **embroidere robes** karşılığı olup, (yunanca: **fakeolia, fakeulides) fakiolia** ile de ayni ve sarık, tülbent demektir. Bak. Du Cange.

19) (XXVII. Bölüm) de anılan dansöz Trimerius'tur.

da kendilerini ikaz edecek, azarlıyacak veya kulaklarını bükecek kimse yoktu. Çünkü bu sırada **Urfa**'da **Mabboc** (20) piskoposu **Xenaias**'ın bulunmasına rağmen —ki, halkın terbiyesine çalışmayı herkesten çok onun üzerine alması düşünülürdü— o bile, bu mevzuda halk ile bir günden başka konuşmadı. Fakat yine onlar için esirgeyen Tanrı, belki günah işlemekten vazgeçerler diye, merhamet gösterdi. Zira, yazlık hamamın (21) soğukluk dâiresi ile iki direği (yunanca : basilikay) çökmüştü. Fakat, yine Tanrının lûtfü sayesinde, çökme gürültüsünü işitip kaçarken soğuk kurna kapısında ezilen iki kişiden başka, gerek içeride ve gerekse dışarıda birçok çalışanlar olmasına rağmen, kimse incinmedi ve ölmedi. Ölenler de, kapıyı hareket ettirmek için iki tarafından yüklenmişlerken biri ötekinden daha önce çıkmak için başladıkları çekişmede vakit kaybetmeleri neticesi üzerlerine düşen taşla ezildiler. Bu hâdise üzerine uyanan kimseler, şehri daha büyük bir matem figanından koruduğu için Tanrıya şükrettiler. Çünkü hamam, birkaç gün içinde yeniden açılabilecekti. Çöküş o kadar olmuştu ki, en alt sıradaki taşlar bile yerlerinden oynamışlardı.

— XXXI —

[Vergilerin Bağışlanmasna Urfa'lıların Sevinci]

O yılda imparator **Anastasius** bir ferman çıkardı ki, buna göre esnafın dört yılda bir ödedikleri para kaldırılacak ve ayni zamanda [yıllık] vergiden (22) de muaf tutulacaklardı. Bu ferman yalnız **Urfa**'da değil, bütün **Roma** imparatorluğu şehirlerinde yürütüldü. **Urfalılar** dört yılda bir defa devlete yüz kırk altın (23) verirlerdi. Bu haber üzerine bütün şehir coştu, büyük küçük herkes ak elbiseler giyinerek; meş'aleler, yanan tütsülerle dolu buhurdanlar taşıyarak Tanrıya şükretmek ve imparatoru takdis için badarak âyini yaptıkları **Aziz Sergius** ve **Aziz Simeon** kilisesine gittiler. Sonra şehre dönerek, bir haftayı sevinç ve mes'ut eğlencelerle geçirip, bu eğlenceleri her yıl kutlamaya karar verdiler. Bütün esnaf **(Ulu)kilise**nin (24) avlusunda, direkli geçitler içerisinde eğlence ve ziyafetler yapmaya başladılar.

— XXXII —

Piskopos Petros ve Vâli Demosthenes

Bu yıl [498 de] Haziran (süryanîce: Khazîrân) ayının 5 inde piskopos **Mâr Kürus** öldü ve yerine **Petros** geçti. Yılın yortularına Paskalya öncesi

---

20) Mabboc veya Mabûc, [Romalılarca] Hierapolis, şimdiki Menbic. Antakya patriki (imparator) Severus'un dostu olan Xenaias veya Philoxenus, bak. Assemânî, **Bibl. Orient.**, Cilt II, s. 10; ve Bickell, **Conspectus rei Syrorum literariae**, s. 40. Wright, **Catalogue of Syriac MSS. in the British Museum**, s. 526 ve devamı.

21) Süryanîcede **urinal** veya **latrine** kelimeleri karşılığı olup, arapçada **tefsire** deniyor.

22) Bu vergiye (yunanca) Khrusarguron deniyordu. Bak. Lebeau, anılan eser, VII. 247.

23) Bu mânadaki kelime yunancadaki **litrai** ve lâtince **librae** karşılığıdır. Sardinya Fenikelileri vasıtasiyle m. ö. ikinci yüzyılda geçtiği sanılıyor; arapçada bunun karşılığı **ritl** veya **ratl** kelimesidir.

24) Bu Ulukilise'nin Havari Aziz Thomas adına kurulduğu biliniyor (bak. Assemânî, **Bibl.**

Pazar yortusunu kattı. Öteki yortuları da düzgünce yürütmekle birlikte, Haçı Suya Atma yortusunu hemen takip eden gece suyu kutlama âdetini de ortaya koydu; ve Kutlu Hafta (Paskalya öncesi) nın Perşembe günü bütün halk huzurunda [ölülerin başı ile el ve ayaklarına sürülen Kudüs'ten gelme] mağfiretyağı üzerine dua okudu. Bu sırada vâli **Aleksander** azledilmiş, yerine **Demosthenes** getirilmişti. Bunun buyruğuna göre, şehrin bütün kemerli direkleri badana ettirildi. Bunun üzerine şehrin görgülü şahsiyetleri tasaya düştü; çünkü onlarca bu hareket, evlerine yaklaşmakta olan bir felâketin belirtisi idi.

— XXXIII —

Çekirge ve Zelzeleler

810 yılı (498 - 499). Bu sırada kötü halimizi düzeltmek için Tanrı adaletinin bir delili açıktan üzerimize yağmağa başladı. Zira, bu yılın [499 un] İyâr (Mayıs) ında yine dini hiçe sayan kötü eğlenceyi kutlama zamanı geldiğinde, güneyden şehrimize çok büyük ölçüde bir çekirge sürüsü hücum etti. Böyle iken bu sürü o yıl hiçbir zarar ve bozma yapmadı, fakat toprağa birçok sayıda yumurta (sirke) bırakarak çekildi. Çekirge yumurtaları toprağa girdikten sonra,, korkunç zelzeleler oldu. Muhakkak ki bu sarsıntılar halkın, kıtlık ve hastalıkla daha fazla cezalandırılmadan, batmış olduğu günahlardan silkinip uyanmaları için oluyordu.

— XXXIV —

499 Eylülü Zelzelesi ve Nikopolisin yıkılması

Bu yılın [499 un] Âb (Ağustos) ayında **Anastasius'tan,** Anfiteatrdaki vahşî hayvan güreşlerinin **Roma** imparatorluğunun bütün vilâyetlerinde yasak edildiğine dâir bir ferman çıktı. İlûl (Eylül) ayında çok korkunç bir zelzele oldu; yer yüzünde gökten gelen korkunç bir ses işitildi. Öyle ki bu gürültüden yeryüzü temelinden sarsıldı. Bütün köy ve kasabalar bu sesi işitmiş ve zelzeleyi duymuştu. Her bucaktan tehlike söylentileri ve kötü haberler geldi. Birtakımlarının söylediğine göre, **Fırat** ırmağı ile **Abernê** (26) sıcaksu kaynağında mucizeli bir belirti görülmüştü. Bu söylentiye göre bunlar [Fırat ile kaplıca], kaynaklarından kurumuşlardı. Bu bana, asılsız gibi gelmiyor. Çünkü, her ne zaman toprak zelzele ile sarsılsa, bu çatlak yerlerdeki akarsular artık akmazlar ve hattâ çok zaman yönlerini bile değiştirirler. Hazreti **Dâvud**'un onsekizinci ilâhîsinde (27), düşmanlarının Tanrı tarafından toprağın sarsılması, dağların çatlaması ve buna benzer şeylerle cezalandırıldığını söylediği gibi biz de bunun gerçekte vuku'bul-

---

Orient., I. Cilt, s. 399).

25) Bak. Le Quien, **Oriens Christianus,** II. Cilt, sütun 962. Bu addaki ikinci piskopostur.

26) **Abernê Kaplıcası,** Dicle ile Fırat arasında ve Sivereğin kuzeyine doğru şimdiki Çermûk veya Çermük [kasabası] yakınındadır. Bak. [359 yılında Amid şehrini gören Roma tarihçisi Antakyalı] **Ammianus Marcellinus,** 18, 9, 2; ve J. Benjamin II, **Eigth Years in Asia** (Hanover, 1863), s. 82.

27) XVIII. Mezmur, 7.

duğuna inanalım. Zira O, şöyle der: «Ya Râb, senin gazabından, burnunun, nefesinin vuruşundan, suların derinlikleri göründü, ve dünyanın temelleri açıldı.» (28). İşte yine bu sırada bir mektup geldi ve bütün kilise halkı huzurunda okundu. Bu mektup, **Nikopolis**'in (29) geceyarısı ansızın çöküp yerle bir olduğunu ve bütün sakinlerini mahvettiğini bildiriyordu. Oradaki birtakım yabancılar ve seyahat için oraya gitmiş bulunan bizden bazı kimseler de yıkıntılar altında kalmışlardı. Bunu bize, oradan dönen arkadaşları söylediler. Şehrin çevresini kaplıyan surlar ve içindeki her şey altüst olmuş ve kilisedeki mihrabın arkasında bir yerde uyuyan bir piskopos ile iki kişiden başka kimse sağ kalmamıştı. Onların yattıkları odanın tavanı çökerken, tavanı tutan direklerin bir ucu mihrabın duvarına dayalı kalmış ve üzerlerine yıkılmamıştı.

Doğruluğuna inandığımız bir dindaşımız bana hâdiseyi şöyle anlattı: «**Nikopolis** şehrinin yıkılacağı akşam, bir arkadaşımla şehir içinde uyuyorduk. Arkadaşım o gece pek sıkılıyordu. Bana: «Kalk gidelim geceyi, alışık olduğumuz gibi, şehir dışındaki mağarada geçirelim; burada rahat edemiyorum. Hava çok sıcak, uyuyamıyorum.» dedi. Böylece ikimiz de kalktık, kasabanın dışına çıktık ve âdetimiz üzere geceyi mağarada geçirdik. Tan atacağı sırada arkadaşımı uyandırdım. «Haydi kalk, güneş doğuyor; kasabaya inip işimize koyulalım» dedim. Kalktık; kasabaya gelince bütün evleri altüst olmuş; insanların, sürülerin, sığır ve develerin bu yıkıntılar ile örtülü bulunduğunu gördük. Toprağın altından gelen inilti sesleri vardı. Vak'a yerinde toplananlar, piskoposu tavan altından çıkardılar. Piskopos da badarak âyinini kutlamak için şarap ile ekmek istedi; fakat bulamadı. Çünkü, bütün şehir yıkılmış ve hiçbir şey kurtulmamıştı. O sırada oraya bir yolcu, iyi bir adam geldi ve piskoposa bir dilim ekmekle şarap verdi. Piskopos âyin yaparak dua etti ve oradakilere hayatın derin sırrını anlatmaya çalıştı. Bu haliyle o bana, **Sodom**'dan kaçan âdil **Lût** gibi göründü.» Bu kadar söylemek kâfidir.

— XXXV —

Arsamosata Kilisesinin Çöküşü

Kuzeyde **Arsamosata** (30) denilen bir kilise vardı ki, çok sağlam olarak yapılmış ve fevkalâde güzel işlenmişti. Her yıl belli bir günde, orada gömülü şehidlerin ruhunu taziz gününde, dört yandan birçok kimseler oraya gelerek toplanırlardı. Bunlar buraya kısmen dua, kısmen de menfaatleri için gelirlerdi. Çünkü bu günde orada toplananlara çok mikdarda yiyecek dağıtılırdı. Bir gün orada her sınıf erkek, kadın ve çocuktan müteşekkil

28) XVIII. Mezmur, 15.

29) Filistin'de Yafa ile Kudüs arasındaki Emmaus (arapça 'Amvâs) un öteki adı.

30) Yunancada **Arsamosata,** arapçada **Şimşât,** süryanîcede **Arşemşât** diye telâffuz edilirdi; yunan harfleriyle **Arxemxat** veya **Arximxat** diye de yazılırdı (bak. **Wright, Catalogue,** s. 433, sütun 2). Khartabirt veya Kharput bölgesinde olup, biraz doğuya doğrudur.

çok büyük bir kalabalığın toplandığı bir sırada, korkunç şimşekler çakmağa, yıldırımlar düşmeğe ve müthiş gürültüler işitilmeğe başlandı. Ve bütün halk, kilisenin içine azizlerin kemiklerinden medet ummaya koştular. Onlar gece yarısı büyük bir korku içinde dua ile ve azizlere hizmetle uğraşırken, kilise yıkıldı ve içinde bulunan halkın çoğunu ezdi. Bu vak'a **Nikopolis**'in yıkıldığı ayni günde oldu.

— XXXVI —

8 Saat Süren Güneş Tutulması ve Urfa'da Dualar

811 yılı (499 - 500). Bütün bu zelzelelere ve felâketlere rağmen içimizden hiç kimse, sürüklenmekte olduğu kötü yoldan ayrılmadı ve bu yüzden memleketimiz aftan bile mahrum kaldı. Çünkü biz başkalarını üzen (31) cezalardan uzak kalmıştık ve ıraklardan gelen rivayetlerle şayialar da bizi korkutmamıştı. Ve şimdi öyle bir dayak yemiştik ki, artık buna hiçbir çare ve ilâç kalmamıştı. Şimdi artık Tanrının adaletini anlıyalım; ve «Tanrı âdil ve hükümler doğrudur» (32) diyelim. Evet, çünkü bütün üzüntülere sabırla dayanırken, mucizeler ve başka belirtilerle hâlâ bizi kötü işlerimizden kurtarmak istiyordu. O yılın 23 Teşrîn (Ekim) inde bir Cumartesi günü seher vakti güneşin parlaklığı kaybolmuş ve ışık yuvarlağı gümüş gibi görünüyordu. Dokunacak ışığı kalmadığından ona kolayca bakabiliyorduk. Çünkü bakmaktan alıkoyacak ne ışığı, ne de parlaklığı vardı. Tıpkı aya baktığımız gibi ona da bakıyorduk. Bu hal, hemen hemen sekiz saat kadar sürdü. Mevcut olan pek az bir ışığın üzerinde parladığı yer, sanki üzerine küller ve kükürt serpilmiş gibi görünüyordu (33). Ayni günde başka bir korkunç ve dehşetli vak'a, şehrin surlarında meydana geldi. Eskiden kıralın sadıklığı, halkının doğruluğu yüzünden **Efendimiz** (Hazreti İsa) tarafından takdise değer olan bu şehir, şimdi hesapsız günahları için sakinlerini mahvediyor, tutarsız bırakıyordu. Çünkü surun güneyden **Büyükkapı**'ya (34) varınca uzayan kesiminde kocaman bir çatlaklık olmuş ve bu kısımdan bazı taşlar fırlayarak epeyce uzak mesafeye atılmışlardı. Babamız piskopos **Petros**'un emirleri ile umumî dualar teklif edildi ve herkes Tanrıdan merhamet dilemeğe başladı. **Mâr Petros** bütün dua papaslarını, dindarları ve kutlu kilisenin bütün adamlarını, yoksul zengin, kadın erkek, çoluk çocuk ellerinde haçlar ve ilâhîler okuyarak mütevazî kara elbiselerle şehrin bütün sokaklarını dolaştırdı. Çevremizdeki bütün dindarlar da, büyük bir istekle bu hizmete katıldılar. Ve bütün bu mübarek kimselerin duaları ile güneş eski haline döndü; ve biz de biraz ferahladık.

---

31) Süryanîce metnin notundaki düzeltmeden.

32) CXIX. Mezmur, 137.

33) Yeşua, koyu bir Londra sisini başka hangi kelimelerle böyle anlatabilirdi.

34) Şehrin güneydoğu kesiminde Harrân'a varılan Büyükkapı.

— XXXVII —

Gökyüzünde Yalancı Güneşler ve Kargı Işığı

Teşrî (Kasım) ayında [499 yılında] güpegündüz gökyüzünde üç belirti (35) gördük. Bunlardan biri güneye düşen gökyüzünün tam ortasında bulunuyordu. Rengiyle bulutların arasında bir yay hissini veriyor; içyüzü yukarıya, sırt yüzü aşağıya ve uçları yukarıya bakıyordu. Ve bunun bir eşi doğuda, biri de batıda bulunuordu. Yine Kânûn (500 yılı, Ocak) da, göğün tam kuzeybatı kesiminde kargıyı andıran bir işaret (36) gördük. Birtakımları bunun zeval-süpürgesi, başkaları da savaş-kargısı olduğunu söylediler.

— XXXVIII —

500 Yılındaki Çekirge Âfeti, Kıtlık, Açlık ve Göçmeler

Bu zamana kadar şayialar ve görünen belirtilerle, ikaz ediliyorduk. Fakat, gelecek için yurdumuzu dört yandan saracak ıztırap hakkında birşey söylemeğe kimin dili varır? Bu yılın [500] Âdâr (Mart) ayında, topraktan üzerimize çekirgeler hücum etti. Çekirgelerin çokluğundan öyle tahmin ettik ki, bunlar yalnız toprağa bırakılan yumurtalardan meydana gelenler değildi. Ayni zamanda havanın kendisi de bunları üzerimize püskürtüyordu, gökten üzerimize yağıyorlardı. Sirkeden çıkan bu çekirgeler, daha ancak sürünerek dolaşabiliyorlardı ki, bütün **Arap** bölgesinin, **Râs-'ayn** (37), ve **Urfa**'nın bütün mahsulünü yalayıp yuttular. Uçmaya başladıkları sırada yayıldıkları sahaya, **Asurya**'dan **Batıdenizi** (Akdeniz)ne [9] kadar uzanan bir çizgi yarıçap teşkil ediyordu. Ve kuzeye doğru da **Ortâye** (39) sınırına varınca yayıldılar. Bütün bu bölgeleri çöle çevirdiler. Ve içinde bulunan her şeye o kadar büyük zarar verdiler ki, daha savaş kopmadan önce biz gözlerimizle, **Babilliler** için söylenen: «Önünde memleket Aden bahçesi, arkasında ıssız çöl gibi» (40) sözüne tanık olduk. Ulu Tanrı esirgememiş olsaydı, insanları ve sürüleri bile kemireceklerdi. Zira duyduğumuza göre, böyle bir hâdise bir köyde olmuş; çalıştıkları sırada körpe çocuklarını bir tarlada bırakan birtakım köylüler, henüz tarlanın öteki ucuna geçmemişlerken, çekirgeler hücum ederek yavruyu öldürmüşlerdi. Bunun arkasınca Nîsân (Nisan)da mahsul ve öteki şeylerde pahalılık başgösterdi. Buğdayın dört modii bir dînâr (altın)a satılıyordu. Khazîrân (Haziran) ve Tammûz (Temmuz) aylarında bu bölgenin ahalisi, yaşamanın bütün çarelerinden âciz kalmışlardı. Halk, kendisi için darı ekmeye başladı. Fakat bu da yet-

---

35) **Parhelia** denilen yalancı güneşler olduğu bellidir.

36) Güney ve batı kesiminin tam köşesinde diye yazılı. Belki de bir kuyruklu yıldızdan bahsediliyor.

37) **Rîş-'aynâ,** yunancada **Resayna,** Araplarca **Re's-'ayn** [şimdiki: Resülayn].

38) **Tell-Mevzen** de denilen bu yeri Romalılar **Konstantia** veya **Konstantina** diye anıyorlardı, ki Mardin ile Urfa arasında, Deyrik veya Dêrik'in batısına doğru ve Viranşehir bölgesindedir.

39) Ortâye (Ortlar), başlıca şehri Armenya'nın güneyindeki Henzit/Hinzit olan Anzêtene, yunancada Anzeta bölgesi ahalisi. Bak. Noeldeke, **Zeitschrift der D.M.G.,** XXX Cilt, s. 163.

40) (Tevrattaki) Yoel, II. Bab, 3.

medi. Çünkü mahsul gelişemedi. Yıl sona ermeden açlık ıztırabı halkı dilendirecek kadar âciz bıraktı. Öyle ki, sahip oldukları her şeyi öküz, koyun ve domuzları yarı fiyatına satmaya başladılar. Çekirgeler ne insanlar için yiyecek, ne de hayvanlara otlak bırakmayıp çekildikten sonra, birçok kimseler yerlerini bırakarak batı ve kuzey kesimlerine göçettiler. Köylerdeki hastalar, yaşlılar, sakatlar, kadınlarla çoluk çocuk, açlıktan bunalan herkes, yürümeğe ve uzaklara gitmeğe güçleri yetmediğinden, ölmemek için dilenmek üzere şehirlere akın ettiler. Bu yüzden birçok köyler ıssızlaştı. Böyle iken bunlar, hattâ çok uzaklara gidenler bile cezadan kurtulamadılar. **İsrailoğulları** ile ilgili olarak yazıldığına göre (41) : «Her nereye vardılarsa, Tanrının eli kötülük için onlara karşı idi». Çünkü vardıkları her yere felâketler onlarla birlikte girmiş ve **Urfa**'ya girenleri bile yakalamıştı. Size şimdi bunları, hiç kimsenin gerçeğe tamamiyle uygun olarak anlatamıyacağını sandığım şeyleri, elimden geldiği kadar anlatmağa çalışacağım.

— XXXIX —

Yiyecek Pahalılığı, İmparatorluğun Bağışlamaları

Şimdi, sorgunuz üzerine size pahalılıktan bahsedeceğim. Gerçeği şu ki, bu uğurda söz söylemeyi gönlüm hiç istemiyordu; fakat, buyruklarınıza karşı en ufak bir saygısızlık yaptığımı düşünmiyesiniz diye, bu hususta konuşmaya kendimi zorluyorum. Bu sırada dört modii buğday, altı modii arpa bir dînâra gidiyordu. Nohudun bir kab'ı (42) beşyüz nûmia (43), fasulya ve baklanın bir kabı dörtyüz ve mercimeğin bir kabı üçyüz altmış nûmia idi. Fakat, daha et o kadar pahalılaşmamıştı. Böyle iken zamanla pahalılık daha arttı ve açlık ıztırabı halkı gittikçe kasıp kavurdu. Yiyecek neslerin dışındaki her şey ucuzdu (44). Meselâ giyecek ve ev eşyaları, mobilya çok ucuza gidiyordu. Çünkü bunlar değerlerinin yarısına veya üçtebirine satılıyor ve ekmeğin pek pahalı olması dolayısıyla, sahiplerinin geçimine yetmiyordu. Bu sırada Baba **Mâr Petros,** vergilerin kaldırılması için (İstanbul'a) imparatoru ziyarete gitti. Böyle iken vâli (45) halkın gayrimenkul malına (46) elkoydu, zor kullanarak vergileri topladı. Öyle ki, piskopos imparatoru kandırmaya muktedir olmadan önce vâli parayı başşehre göndermişti. İmparator paranın geldiğini görünce, vergiyi kaldırmaktan vazgeçti. Fakat piskoposu büsbütün boş çevirmemek için köylülerin öde-

---

41) (Tevrattaki) Hâkimler, II. Bab. 15.

42) Yunancada **Kabos,** eski Yahudi dilinde de vardır [Tevrattaki tahıl ölçülerinden 1 kab = 2.05 litre, 6 kab = 1 ölçek = 13 litre].

43) Süryanîcedeki bu kelime cemi şeklinde de geçer ve yunancadaki **nummos,** lâtincedeki **nummus** veya yunanca **nummion**'un aynidir.

44) Ucuz mânasına gelen bu kelimeyi Bar-Bahlûl lûgati ve Hoffmann'ın **Opuscula Nestoriana,** s. 84 deki izahıyla belirttim, ki farsçada **erzân** ve arapçada **rakhîs** karşılığıdır.

45) Süryanîcede **hâkim** mânasına gelen kelime olup, yunanca **hegemon**'un aynidir.

46) Buradaki süryanîce kelimenin aslı farça **dihkaanlar**'dır ki, arapçaya **dehâkîn** diye geçmiştir. Bak. Noeldeke, **Gesch. d. Perser......,** s. 351, not 1 ve s. 440.

mekte 47) oldukları paranın iki folles'ini (48) kaldırdı ve şehirlileri Roma askerlerine (49) su taşımak mecburiyetinden kurtardı.

— XL —

Urfa'daki Açların Hali

Vâli de bizzat imparatoru görmek için, kılıcını kuşanmış olarak (50) yola koyuldu; ve yerine vekil olarak ili idare eylesin diye **Eusebius**'u bıraktı. **Eusebius** şehri dolduran köylülerin kalabalığı ve evlerinde ekmekleri bulunmıyan yoksul halkın yüzünden fırıncıların yetişmediğini görünce, iktidarı olan herkesin çarşıda satmak üzere ekmek yapmalarını buyurdu. Yahudi kadınlarına da umumî dirlik anbarından buğday vererek ekmek yaptırttı. Böyle olduğu halde yoksullar yine darlık içindeydiler; çünkü ekmek alacak paraları yoktu. Bunlar sokaklarda, geçitlerle meydanlarda bir lokma ekmek için dolaşıyorlardı. Evinde ekmeği olan kimse yoktu. Ekmek almaya yetmiyecek birkaç kuruş dilendikleri zaman, bununla lâhana, şalgam ve ebegümeci alarak çiğ çiğ yiyorlardı. Bu yüzden şehir ve köylerde, her şeyle birlikte sebze kıtlığı da vardı. Öyle ki, artık halk mukaddes yerlere giriyor, açlık dolayısıyla mukaddes ekmeği lâlettayin ekmekmiş gibi yemeğe cesaret ediyorlardı. Birtakımı da mekruh hayvan gövdelerinden parçalar keserek pişirip yediler.

— XLI —

Şehir ve Köylerde Açlıktan Ölüyorlar

812 yılı (m.s. 500 - 501). Bu yıl bağbozumundan sonra altı ölçü şarap bir dînâra, bir kab kuruüzüm üçyüz nûmiaya satılıyordu. Köy ve şehirlerde kıtlık pek korkunç çoğalmıştı. Köylerde bırakılan halk acı burçakları, asmalardan vakitsiz dökülmüş üzümleri (51) haşlıyarak yiyorlardı, ki bunlar da şüphesiz kendilerini doyurmuyordu. Şehirdekiler sokaklarda dolaşıp çamurlu ve pis sebze yapraklarıyla saplarını toplıyarak yiyorlardı. Sokaklarda, kemeraltlarında [örtmelerde], uyuyor, gece gündüz açlık ıztırabıyla kıvranıp feryat ediyorlardı. Böylece canları çürüyüp gitti, ağlanacak bir hal aldılar. Zayıflıktan çakallara döndüler. Bütün şehir bunlarla doldu; nihayet sokaklarda, kemeraltlarında ölmeğe başladılar.

— XLII —

Urfa'da Hükûmetin Yardımı Acından Ölenlere Yetmiyor

Vâli **Demosthenes** imparatora gidince onu bu âfetten haberdar etti. Ve bunun üzerine imparator da yoksullara dağıtılmak üzere epeyce bir para verdi. Vâli huzurdan dönünce, bu paralardan birçoğunu yoksul hal-

---

47) Metnin burasında bir eksik veya yanlışlık olduğu bellidir.

48) Süryanice **folles**, yunanca **follis**'ten gelmedir ki, arapçaya da **füls** veya **fels** biçiminde [pare mânasına, yani kuruşun küçüğü] geçmiştir.

49) Buradaki **Romalılar** kelimesini böyle tercümeden sakınmıyorum; çünkü bunlar Roma askerinden başka birşey değillerdi.

50) Kendisinin yine vazife başında olduğunu göstermek için.

51) Bu süryanice kelime; ufak, kurumuş, henüz koruk iken dökülmüş ve çürümek üzere olan üzümler mânasına gelir.

kın boyunlarına takıp kurşunla mühürletti ve herbirine günde bir kilo ekmek dağıttı. Böyle iken bu yoksullar yine yaşıyamıyorlardı. Çünkü, açlık ıztırabı ile o kadar işkence çekmişlerdi ki, artık ölüp gidiyorlardı. Kıtlık bu sırada, yani Teşrî (Kasım) ayında daha da arttı. Ve Kânûn (501 Ocak) da yine artıyordu ki, artık her yer buz tutmaya başlamıştı. Yoksul halk geceyi sokaklarda ve kemeraltlarında geçirdikleri için ölüm onları tabiî uykuları sırasında yakalıyordu. Sokaklarda çocuklar ve bebekler sızlaşıyorlardı (52). Birtakımın anaları ölmüş, öteki birtakımının anaları da kendilerinden yiyecek istiyen bu yavrulara verecek hiçbir şeyleri olmadığı için, kendilerini terketmişlerdi. Cesetler sokaklara atılmış vaziyette idi; ve şehir halkı onları gömmekten âciz kalmıştı. Çünkü ölen birisini gömmeye götürüp de döndüklerinde, başka cenazeler oluyordu. Sonradan, enodoksos (53) **Mâr Nonnus**'un tedbiri olarak, şehri dolaşarak cenazeleri kaldırmak için adamlar kullanıldı. Ve şehrin bütün halkı sabahtan akşama kadar, enodokseyon kapısında cenazeleri görmek için toplanıyorlardı. **Ulukilise'**nin hizmet görenleri, papas **Mâr Tewâth-îl** (54) ve **Mâr Stratonîkus** (ki, bir müddet sonra Harrân şehri piskoposluğuna tayin edildi (55), **Urfa** kilisesine bağlı yapılardan birinde bir revir kurdular. Ağır hasta olanlar oraya gidip yatıyolardı. Bu revirde de ölüm vak'aları çok oluyordu ve halk bunları da ötekilerin yanına, enodokseyona gömüyorlardı.

— XLIII —

Vâli, kışlık hamama (yunanca: demosiyon) bağlı sütunların (yunanca: basilikay) kapısını kapattı ve içine saman döşetip üzerine kilimler serdirtti. Halk orada yatmaya başladı; fakat bu da onlara yetmiyordu. Şehrin ileri gelenleri bunu görünce, onlar da şifa yurdu kurdular ve birçok kimseler gidip burada barınabiliyordu. **Roma** askerleri bile hasta kimselerin yatabilecekleri yerler hazırlayıp, masraflarını da üzerlerine alıyorlardı. Fakat halk, yine acıklı ve feci bir şekilde ölüyor ve her gün birçoklarının gömülmesine rağmen, sayı yine yükseliyordu. **Urfalılar'**ın muhtaçlara baktıkları haberi bütün eyalet içerisinde yayıldığından, sayısızca insan şehre akın etti. **Havariler Kilisesi'**nin 56) altında **Büyükkapı'**nın yanındaki hamam (yunanca: Balaneion) da hastalarla dolmuştu ve her gün buradan birçok ölü çıkıyordu. Şehrin halkı, bütün .enodokseyondan taşınan ölülerin gömme merasimlerine ölümden sonra dirilme umudu ile ilâhîler, mersiyeler ve ruhanî şarkılarla mutlaka katılıyorlardı. Acı ağlayışlar, yüksek feryatlar koparan kadınlar bile vardı. Başlarında, gayretli mürşid **Mâr Petros** giderdi. Vâli ile soylular da merasime katılırlardı. Bunlar gömül-

---

52) Süryanîce kelime, bir koyunun meleyişini ifade eder. İsaya XLII. Bab. 14 ile karşılaştırınız.

53) Süryanîcede ..**enodoksarius** deniliyor ki, yunancadan geçme olup, sonunda lâtince «**arius**» tamlamasını almıştır.

54) Assemânî, **Bibl. Orient.**, Cilt I. s. 271, sütun 2 de bunu **Tutaël** diye gösteriyor.

55) Bak. Le Quien, **Oriens Christ.**, Cilt II., sütun 977.

56) Bak. Assemânî, **Bibl. Orient.**, Cilt I, s. 403, satır 8 - 13.

dükten sonra herkes geriye döner; ve bu sefer de kendi yakınlarında ölenlerin merasimine katılırlardı. Kilise ve .enodokseyon mezarlığı dolunca Vâli, **Mâr Kônâ** (57) **Kilisesi** yanındaki mezarlığı açtırdı ki burayı ataları vaktiyle büyük sıkıntılarla yaptırmışlardı. Ölüleri buraya doldurdular. Sonra başkalarını ve daha başkalarını açtılar; bunlar da yetmedi. En sonunda eski mezarları birer birer açarak yeni cesetleri doldurdular. Çünkü Teşrî (500 yılı Kasım ayı) başından Âdâr (501 Martı) sonuna kadar her gün yüzden artık, çoğu günler yüzyirmi veya yüzotuz kadar ceset .enodokseyondan taşınıyordu. Bu müddet içerisinde sokaklarda, ölüler üzerinde ağlama seslerinden veya ıztırap çekenlerin acı feryatlarından başka birşey işitilmiyordu. Birçokları da **Ulukilise**'nin avlusunda, şehir meydanlarında ve hanlarda (58) ölüyorlardı. Şehre girmek üzere gelirken yollarda ölenler de vardı. **Şebât** (Şubat) ayında da kıtlık fazla idi ve salgın âfeti artıyordu. Buğdayın on üç kabı ve arpanın on sekiz kabı bir dînâra satılıyordu. Bir kilo et yüz nûmia, bir yumurta kırk nûmia idi. Kısacası, yenecek her nesnenin kıtlığı vardı.

— XLIV —

Salgın Bitmiyor, Yeni Mahsulün Azlığı

Âdâr (Mart) ayında bu âfet dolayısıyla, Tanrının günahsızları korunması için umumî dualar yapıldı. Halk bunların hayrine dua ederken, tıpkı kavmini vuran meleği görünce **Hazreti Davud**'un Tanrıya: «İşte, ben günah işledim ve ben eğrilik ettim, fakat bu koyunlar, onlar ne yaptılar? Yalvarırım, senin elin bana ve baba evime karşı olsun» (59), demesini andırıyordu. Nîsân (Nisan) ayında âfet şehir halkı arasında yayıldı ve bir günde birçok tabutlar dışarı taşındı. Bunların sayısını kimse söyliyemez. Bu âfet kılıcı yalnız **Urfa**'ya uzanmamıştı. Aynı zamanda **Antakya**'dan **Nisibis**'e varınca halk bu âfet ve kıtlıkla azap çekerek zeval buluyorlardı. Açlık çekmiyen birçok zenginler, pek çok soylular ve yüksek mevki sahibi kimseler bu yıl içinde öldüler. Khazîrân ve Tammûz aylarında mahsul alındıktan sonra bu kıtlık ve pahalılıktan biraz olsun kurtulacağımızı sanmıştık. Böyle iken, umduğumuz gibi olmadı. Yeni mahsul buğdayı çok pahalıya, beş modii bir dînâra satılıyordu.

— XLV —

Kuru Üzümün Bolluğu, Yeni Ekinlerin Gürlüğü

813 yılı (m.s. 501 - 502). Çekirgelerin bahsettiğim tahribinden, kıtlık ile salgından sonra, Tanrının esirgemesiyle biraz sükûnet bulduk. Sonra-

---

57) **Konos** veya **Kunos**, İskender takviminin 624 = m.s. 312 - 313 sıralarında ölen Urfa piskoposu. Bak. Assemânî, **Bibl. Orient.**, Cilt I, s. 271, sütun 2; s. 393, not XII; s. 424, not I; Le Quien, **Oriens Christ.**, Cilt II, sütun 955.

58) Süryanîcedeki bu kelime yunanca **pandokeion**, **pandokseion**'dan gelir; arapçada **funduk**, ispanyolca **fonda** ve **alhondiga**, italyanca **fondaco**.

59) (Tevrattaki) II. Samuel, XXIV Bab, 17.

60) Yunanca bu ota **agrostis**, lâtince **triticum repens**, arapça **el-thîl/es-sîl** denilmektedir.

dan vuku'bulan hâdiselerden bunun, gelecek felâketlere dayanabilmemiz için bir mühlet olduğu anlaşılıyordu. Bol miktarda üzüm vardı ve şarabın yirmibeş ölçüsü bir dînâra satılıyordu. Halk, kurumuş üzümlerden kendileri için bol bol yiyecek temin ediyordu. Çiftçiler, kuruüzüm mahsulünün buğdaydan daha çok olduğunu söylüyorlardı. Çünkü, üzümler olgunlaşmaya başlarken sıcak bir yel esmiş ve büyük bir kısmını kurutmuştu. Görgülü kimseler bunun, Tanrının merhameti sayesinde olduğunu söylüyorlardı. Ve bu ceza ile bağışlamanın karışmasından hâsıl olan şey, köylülerin bununla dirliklerini hazırlayıp geçen yıl gibi açlıktan ölüp gitmemeleriydi. Çünkü bu sırada buğdayın dört ve arpanın altı modii bir dînâra gidiyord.u İki Teşrî (Ekim ve Kasım ayları) arasında Tanrının merhameti devam ettiğine dâir bir belirti vardı. Bu yılın bütün kışı çok yağmurlu geçti; ve ekilen buğdaylar, daha Nîsân gelmeden şurada burada fışkırmış ve insan boyunu aşmıştı. Hattâ boş topraklar bile ekilenler kadar verimli olmuştu. Evlerin damları o kadar çok ot yetiştirdi ki, bazıları bunları biçerek tarladaki itotu (60) gibi satıyorlardı. Bunların başakları da olduğundan ve dolgunluklarından dolayı alanlar farkına varmıyorlardı. Biz bu yıl, eskiden olduğu gibi, tahılın çok ucuzlıyacağını umuyorduk. Fakat umduklarımız boşa çıktı. İyâr (Mayıs) ayında üç gün süren öyle bir yel esti ki, birkaç bölge dışındaki bütün mahsullerimiz kuruyup gitti.

— XLVI —

Çılgınca Eğlencelerin Yasağı, Ucuzluk

Bu ayın [Mayıs] içinde, daha önce de anlattığım gibi, eski Yunan masallarının (61) terennüm edildiği çılgınca eğlenceler günü yaklaşınca, imparator **Anastasius**'tan bir ferman geldi: İmparatorluğun hiçbir şehrinde artık dansözler oynamıyacaklardı. Hâdiselerin zuhuruna bakanlar, arkası kesilmiyen açlık ve salgın âfetlerinin bu eğlencelerde günah işliyenler yüzünden geldiğini söylediğimizden dolayı bizi itham edemiyecek. Çünkü bakın, bu eğlencenin kaldırılmasından otuz gün sonra, dört modii bir dînâra satılan buğdayın oniki modii bir dînâra ve altı modii bir dînâra satılan arpanın yirmi iki modii bir dînâra satıldı. Herkes, Tanrı dileyince az bir mahsulü de takdis edebileceğini ve günahlarından pişman olanlara bolluk ve bereket vereceğini açıkça anladı. Bütün mahsulün, anlattığım gibi kurumuş olmasına rağmen, bu inayet otuz gün içinde ancak geriye kalan o birkaç bölgenin mahsulünden geldi. Belki de bazıları bu eğlenceyi kaldırtanın, dansözlerin oynamamalarını buyuranın imparator olduğunu düşünerek benim işi iyi muhakeme etmediğimi söylerler. Çünkü bu pişmanlık, gönülle yapılan birşey değildi ki, merhametle mükâfatlandırılsın, diyecekler olur. Biz tersine diyoruz ki, lûtfünün büyüklüğü ile Tanrı, lâyık olmıyanlara bile merhamet göstermek için fırsat arıyordu. Bunun bir delili de

61) Şüphesiz ki bunlar, Bizansa ait olmayıp, İyonyalılarındı.

var. Tanrı, İlya'yı tahkir eylemesi yüzünden mahcubiyete düşen [Samiriye kıralı] **Ahab**'a bile merhamet göstermiş ve evvelce buyurulan belâyı babaevine sokmamıştı (62). Böyle iken ben, hiçbir suretle bunun şehrimizde işlenen tek bir günah olduğunu iddia etmem; çünkü, gizli veya açıktan işlenen günahlar yığın yığın idi. Fakat kusur bulmak ve şahsıma karşı konuşmaktan hoşlananlara, büyüklerime karşı konuşmuş olmak yüzünden fırsat vermemek için, idarecilerimizin de hisseleri bulunan bu günahları keskince belirtmiyeceğim. Öteki hususlarda susmak daha iyidir. Çünkü, Mukaddes Kitabın dediği gibi: «Akıllı adam bu vakitte susacaktır; çünkü zaman kötüdür.» (63). Fakat, Tanrı sağlıkla sizi görmeme müsaade ederse, bu meseleler üzerinde istediğimiz kadar konuşuruz.

— XLVII —

Akkâ Şehrinin Yıkılışı, İzniklilerin Uslanması

Şimdi arzunuz üzere, bu yıl içinde zuhur eden felâketleri ve bunların olduğu günkü belirtileri dinleyiniz. Bu yılın (502 nin) 22 Âb (Ağustos) Cuma gecesi (64) kuzey kesiminden başlıyan ve bütün gece devam eden bir yangın gözüktü. Öyle sandık ki, bir ateş hücumu ile bütün yurdumuz yanacak. Fakat Tanrının merhameti bizi korudu. Böyle iken, **Jerusalem**'e seyahat eden bazı dostlarımızdan aldığımız bir mektupta, ayni gece **Ptolemais** veya **Akko** şehrinin (65) altüst olduğu ve içinde sağlam duran tek nesne kalmadığı yazılıyordu. Yine birkaç gün sonra gelen birtakım **Surlu** ve **Sidonlular**, yangının gözüktüğü ve **Ptolemais** şehrinin altüst olduğu gece kendi şehirlerinin de yarısının yıkıldığını söylediler. **Bêrytus** (Beyrut) ta ise yalnız **Yahudî** tapınağı, **Akko**'nun altüst olduğu gece yıkılmıştı. **Nikomedia** (Bithynia'da şimdiki İznik) halkı, ceza olarak Şeytana teslim edilmiş, birçokları kötü ruhlar tarafından eziyet görmüşler; ancak Efendimizin (Hz. İsa'nın) sözünü (66) hatırlayıp da dua ve oruçta sebat gösterince salâha kavuşabilmişlerdi.

62) (Tevrattaki) I. Kırallar, XXI. Bab, 29.
63) (Tevrattaki) Amos, V. Bab, 13.
64) Perşembe gününü Cumaya bağlayan gece.
65) Araplarca **Akkâ** ve Fransızlarca **Acre** dahi denilen yer.
66) Aziz Matta, XVII. Bab, 21.

II. KISIM

[502 - 506 Yılları Vak'aları. LXVIII - CI.]

— XLVIII —

502 Yazında Erzurum'un Perslere Geçişi

Ateşin göründüğü o günde [22 Ağustos 502 de] İran hükümdarı **Peroz'**-un oğlu **Kavâd,** bütün **İran** ordusunu toplıyarak kuzeye doğru taarruza geçti.Yanında bulunan **Hunlar**'ın kuvveti ile **Roma** topraklarına girdi ve **Armenya Teodosiûpolis'**in (1) karşısında konakladı ve birkaç gün içinde orayı elegeçirdi. Çünkü oranın vâlisi **Konstantin, Bizanslılar'**a karşı isyan etmiş ve imparatora olan birtakım husumetinden dolayı da şehri **Kavâd**'a teslim etti [10]. Sonunda **Kavâd,** şehri yağmalayıp harap etti ve yaktı. Kuzey bölgesindeki bütün köylere zarar verdi ve içindeki ahaliyi de alıp tutsak götürdü. **Konstantin'**i kendisine ceneral yaptı ve **Teodosiûpolis**'te bir muhafız birliği bırakarak, oradan ayrıldı.

— XLIX —

Mezopotamya Vilâyetindeki Felâketler

814 yılı (m.s. 502 - 503). Bizim bulunduğumuz **Mezopotomya** bölgesinde [11] de bu yıl büyük felâketler oldu. Öyle ki, **Efendimiz Hazreti İsa'**nın İncil'de dünyanın sonu ile alâkalı sözleri, o günlerde bizim başımıza gelenler tamamiyle uyan nesnelerdi. Çünkü, başka başka yerlerdeki zelzelelerden, kıtlık, âfet, korku, yamanlık ve büyük gökyüzü belirtilerinden sonra milletler milletlere, kırallıklar kırallıklara karşı ayaklandılar. Kılıçların uçlarında canverdiler, tutsak düştüler. Memleketimiz yabancı ayakları altında çiğnendi. Öyle ki, **Efendimiz Hazreti İsa'**nın: «Siz cenkler ve savaş sözleri işiteceksiniz. Sakın, sıkılmayın; çünkü bunların vaki olması gerektir; fakat daha (dünyanın) sonu değildir.» (2) diyen sözleri olmasa, dünyanın sonu geldi diyebilirdik. Çünkü, pek çokları böyle düşünmüştü. Fakat gördük ki bu savaş, bütün dünyaya yayılmadı. Bundan başka **Aziz Pavlos'**un, **Hazreti İsa'**nın gelişine dâir **Selânikliler'**e ne sözle, ne de ruhla veya zâtinden [Tanrıdan] geliyormuş gibi gösterilen Efendimizin gelişini bildiren aldatıcı mek-

---

1) **Erzen-er-Rûm, Erzurum.**
2) Aziz Matta, XXIV. Bab, 6.

tuplarla şaşkınlığa düşmemelerini (3) ihtar etmiş olduğunu hatırladık. Ve **Yalancı Mesih** ortaya çıkmadan dünyanın sonunun gelmesi imkânsız olduğunu da göstermişti. Efendimizin ve onun Havarisinin bu sözlerinden anlıyoruz ki, bu felâketler bize Âhirzaman olduğundan değil, fakat günahlarımızın büyüklüğünden dolayı gelmişti.

— L —

Amid'in kuşatılması, Bizansın Barış İsteği, Savaş

İranlılar'ın hükümdarı **Kavâd,** Teşrî (502 yılı Ekim ayının) beşinde bir Cumartesi günü, kuzeyden **Mezopotamya'**ya gelerek bütün ordusuyla birlikte **Amid** şehrinin karşısında konakladı. Roma impataroru **Anastasius,** iki taraftan da kan dökülmesin diye, **Kavâd'**ı savaşla karşılamak istemedi; **Rufinus** eliyle **Kavâd'**a para göndererek, eğer henüz hudutta ise ve Roma toprağına girmemişse bu parayı kendisine vererek uzaklaştırmasını emretti. **Rufinus, Kapadokya - Kaysareası**'na gelip de **Kavâd'**ın **Agêl** (4), **Sûph** (5) ile **Armenya'**yı ve **Arapları** (6) tahrip eylediğini işitince parayı **Kaysarea'**da bırakıp yanına gitti ve ona, hududun ötesine çekilerek parayı kabul etmesini söyledi. **Kavâd** bunu yapmadı ve **Rufinus'**u muhafaza altına almalarını buyurdu. Ayni zamanda, **Amid'**e karşı bütün ordusuyla birlikte gece gündüz mücadele etti; surlara karşı bir yığmatepe (7) yaptırdı. Fakat **Amid** ahalisi de buna karşılık olarak surları yükselttiler. Yığmatepe yükselince **İranlılar,** mancınık kurup işletmeğe başladılar, suru yıkmaya zorladılar. Güçlü vuruşlar sonunda surun yeni yapılan kesimleri gevşedi ve henüz iyice yerleşmediği için yıkıldı. **Amidliler** de sur içinden açılan lâğımla tepenin altını oydular ve gizlice savuştular. Bu yüzden yığmatepe de çöküp dağıldı.

— LI —

Bizanslıların Tellâ'da Gece Vuruşmasında Yenilmeleri

Kavâd kendisinin yalnız şehirle başaçıkamıyacağını anlayınca, **Araplar** (Hîre) kıralı **Na'mân'**ı (8) bütün kuvvetleriyle birlikte güneye **Harrân** (9) bölgesine gönderdi. Birtakım **İran** kuvvetleri **Konstantina** veya **Tellâ** (10) şehrine kadar ilerlediler. Bütün şehri yağmalayıp bozarak ilerledikleri sırada 19 Teşrî (502 yılı Kasım) de **Tellâ** dükü [askerî vâlisi] **Olympius** (11) ile **Melitene** (Malatya) dükü **Eugenius,** askerleriyle birlikte gelerek

---

3) (İncil'de) Selâniklilere II. Mektup, II. Bab, 2, 3.

4) Yunancada **Aggilené,** Arapçada **Encîl,** Diyarbekir kuzeyindeki [şimdiki] **Egil** veya **Encil**

5) Yunancada **Suphené** veya **Şuphanené** denilen Egil'e komşu bölge [12].

6) Mezopotamya göçebe Araplarının bulunduğu en kuzey bölge.

7) Büyük toprak yığını mânasına gelen bu kelimeyi [Bizanslı tarihçi] Procopius (de bello Persico, 1. 7) **lophos** diye yazar.

8) Araplarca **En/El-Nu'mân** denilir. Anılan şahıs, m.s. 498 - 503 yılları arasında [ateşetapan Sasanîlara bağlı Arap Hîre kırallığında] hüküm süren **III. Nu'mân ibn al-Esved'**dir. Bak. Caussin de Perceval, **Essai sur l'histoire des Arabes,** II. 67.

9) Yunancada **Kharran, Kharra, Karra, Karrai,** lâtincede **Carrae** denilen **Harrân.**

10) Bak. yukarıda (s. 22) 38. not.

11) Bazı müellifler bunu **Alypius** diye de anarlar.

Tellâ şehrinde buldukları **İranlılar'**ı öldürmüşlerdi. Bunlar dönmeğe hazırlanırken birisi gelerek, kendilerinden pek uzak olmıyan bir yerde ve bir hendek içinde beşyüz kişi bulunduğunu haber verdi. Her ikisi de bunlara karşı gitmeğe hazırdı; fakat, yanlarında bulunan **Roma** askerleri ölüleri saymak için dağılmışlardı. Dağılanları toplamak için **Olympius**, gece olunca bir tepe üzerinde ateş yakarak davul çalmalarını buyurdu. Fakat, **Tell-Beşmai** (12) köyünde konaklamış bulunan **İranlı** generaller, ateşi görüp de davul seslerini işitince, bütün askerlerini silâhlandırarak hücuma geçtiler. **Roma** atlı askerleri **İranlılar'**ın kendilerinden pek çok olduklarını görünce, kaçmaya başladılar. Fakat yaya askerler kaçamadıkları için, vuruşmak zorunda kaldılar; bir araya toplanarak savaş meydanına doğru yürüdüler. Bunlar, kaplumbağa denilen biçimde dizilmişlerdi. Uzun müddet vuruştular. Fakat, **İran** askerleri kendilerinden pek çok olduğundan ve **Hunlar** ile **Araplar** da onlara katılmış bulunduğundan, sıraları bozuldu ve karmakarışık oldular. Atlılar arasına karışınca **Arap** süvarilerinin ayakları (13) altında çiğnenip ezildiler. **Romalılar'**ın birçoğu öldürüldü, birtakımı da tutsak düştüler.

— LII —

Haran'ın Düşmesi, Urfa'nın Tahkimi, Erzurum'un Geri Alınışı

Bu ayın (502 Kasımının) 26. günü **Na'mân** güneyden gelerek, **Harrânlılar'**ın bölgesine girdi. Bütün **Harrân** ahalisini tutsak aldı, sürüleriyle servetlerini zaptederek şehri de yağmaladı. Böylece, köyleri yağma ve halkını esir ederek **Urfa'**ya kadar geldi. Her türlü servet ve sürülere verdiği zarardan başka ve öldürülenlerden ayrı olarak tutsak diye alıp götürdüklerinin sayısı 18 500 kadardı. Bu kadar halkın köylerde bulunuşunun sebebi, bağbozumu zamanı olmasındandı. Yalnız köylüler değil, birçok **Urfalılar** ile **Harrânlılar** da bu bağbozumu dolayısıyla köylere gitmiş ve bu yüzden tutsak olmuşlardı. Bu işler yüzünden **Urfa**, muhafaza altına alınıp kapatıldı (14), hendekler kazılarak surlar onarıldı, şehrin kapıları taşlar ve kayalarla berkitildi, çünkü yıpranmışlardı. Yenilerini yapacaklardı. Ve ayni zamanda, ırmağın akıntılarından (15) kimse içeri girmesin diye demir çubuklar geçireceklerdi. Fakat bu iş için yetecek kadar demir bulamadılar. Bunun üzerine **Urfa'**da her evin onar kilo demir tedarik etmesi için emir verildi. Bu yapılınca, iş de olup bitti. **Eugenius**, savaşta bütün **İranlılar'**a karşı çıkamıyacağını anlayınca, elinde kalan askerleri yanına alarak **Teodosiûpolis'**teki **Pers** müstahkem mevkiine girdi ve içindekileri öldürerek, kasabayı geri aldı.

---

12) Tell-Beşmai veya [Araplarca] Tell-Besme, Derik'e yakın ve Mardin'in batısında.

13) Süryanîce metinde «toz toprak».

14) Süryanîcedeki **fussa** sözü, yunanca **phossai,** lâtince **fossae** kelimesindendir. Böylece [ilk İslâm fethindeki Bizanstan alınma Mısır'ın merkezi] **El-Fustât'ın** adı da, yunanca **phossaton** (= kapanık) veya **phussaton'**dan gelmedir. Bak. Du Cange.

15) O zaman Daisân ırmağı şehrin içinden geçiyordu. Yukarıdaki (s......) nota bak.

Kavâd yine **Amid**'e karşı savaşıyor, çöken yığmatepeyi yeniden yaptırmak için çalışıp çabalıyordu. **İranlılar**'a tümseği taş ve direkle doldurmalarını; kıldan, yünden ve çadırbezi (17) gibi dokumalardan torba ve yastıklar yaparak içerisini doldurup yapılmakta olan tepeye yığmaları için emir verdi. Böylece yığmatepe, surlara karşı hızla yükselmiş olacaktı. O sırada **Amidliler, İranlılar'ın «Ezici»** (18) dedikleri bir makine yaptılar. Çünkü bu, onların bütün isteklerini bir ânda yokedip, kendilerini de mahveylemişti. **Amidliler** bu makine ile herbiri üçyüz kilo ağırlığında büyük taşları fırlatıyorlardı. **İranlılar**'ın altında barındıkları pamuk sayeban [tente] parçalandı ve altındakiler ezildiler. Mancınıkları da, durmadan yağmakta olan taş yağmuru altında parçalandı. Yığmatepenin üzerinde birkaç defa katlanmış olan çadırdan gölgelik dolayısıyla **Amidliler,** başka hiçbir suretle bu kadar **İranlı** öldüremezlerdi. Bunun üzerine **Persler** de su püskürtmeğe başladılar. Bu, ne oklarla zedelenebilirdi, ne de ateşle. Fakat, **Ezici** ile fırlatılan koca taşlar sayebanı, adamları ve silâhlarını mahvetmişti. Böylece **İranlılar** bozguna uğrayıp, tümsekte boşyere çabalamaktan vazgeçtiler; memleketlerine dönmeğe karar verdiler. Çünkü, gece gündüz dayandıkları üç ay içerisinde 50 000 kişi kaybetmişlerdi. **Amidliler** ise, zaferlerinden o kadar sarhoş olmuşlardı ki, dikkatsizlik gafletine düşerek artık eskisi gibi bir gayretle surları koruyamadılar. Hava soğuk olduğundan [503 yılının Ocak] Kânûnun 10 .günü, sur koruyucuları fazla şarap içmişlerdi. Gece olunca derin bir uykuya daldılar. Birtakımları, hava yağmurlu olduğundan nöbetlerini bırakarak şehre evlerine barınmaya gitmişlerdi. Ya bu ihmalcilik yüzünden —ki biz böyle sanıyoruz—, veya bir ihanetten dolayı —ki halk böyle düşünüyordu— veyahut da yine Tanrıdan gelen bir ceza olarak, kapı açılmaksızın, sur delinmeksizin bir merdiven vasıtasiyle **İranlılar Amid** surlarının hâkimiyetini elegeçirdiler [13]. Şehri harap ederek, servetini yağmaladılar. Kutlu ekmek ile şarabı ayaklar altında çiğneyip, hizmeti ile alay ettiler, eğlendiler. Kiliselerini soydular. İhtiyarlarla sakatlar ve kendilerini gizliyenlerden başka halkını tutsak alarak götürdüler. Üç bin kişilik bir muhafaza kuvveti bırakarak, geri kalanı **Şîgaar** (19) dağlarına çekildiler. Geride kalan **İranlılar, Amidli** ölülerin kokusundan rahatsız olmasınlar diye bu cesetleri **Kuzeykapısı** [14] dışına taşıdılar ve üstüste atarak iki yığın yaptılar. Yanlarına götürüp şehir dışında taşladıklarından, yapmış oldukları yığmatepenin üzerinde boğazladıklarından, **Deklath**'a (Dicle'ye) atılanlardan ve anlatmaya muktedir olamadığımız türlü türlü ölümlerle öldürülenlerden başka, buraya [Kuzeykapısı dışına] taşınan ölülerin sayısı 80 000 den çoktu.

---

16) L. bahsin sonu.
17) Süryanîce metindeki kelimelerin arapça karşlıkları: **kîs, mish, cüvâlik** ve **şelîf.**
18) Buradaki *«tabaha»* kelimesi, farsça *«tebâh»* tan ibarettir.

— LIV —

Rufinus'un Salıverilişi, Fırat Doğuşunda Kaçışma, Bizanslıların Hazırlığı

O sırada **Kavâd,** yaptıklarını gidip imparatora anlatsın diye **Rufinus'u** serbest bıraktı. Kendisi de bu mezalimden her yerde bahsediyordu. Bu haberler yüzünden **Fırat'ın** doğusundaki şehirler (ahalisi) korkarak batıya kaçmak için hazırlık gördüler. **Yakob** (20) cenapları, Mukaddes Kitap sahifelerinden halka birçok dinî telkinlerde bulunan, çekirge âfeti sıralarında buna dâir şiir ve kasideler yazan bu zât, bu günlerde de vazifesini ihmal etmedi; bütün şehirlere dostça nasihatler ve ikaz mektupları yazarak, Tanrı'nın ulu varlığına güvenip de kaçmamalarını bildirdi. İmparator **Anastasius** dahi bunu işitince, şehirlerde kışlayarak halkı korumaları için epeyce **Roma** askeri yolladı. Böyle iken, elde ettiği bütün kazanç, götürdüğü tutsaklar, döktüğü korkunç kanlar **Kavâd'ı** doyurmamıştı. Yeniden imparatora elçiler yollıyarak: «Ya para gönder, yahut da savaşı kabul eyle», dedi. Bu, [503 yılı] Nîsân ayında oluyordu. Böyle iken imparator parayı göndermedi. Fakat, öldürülenlerle kendi hesabına intikam almak üzere hazırlıklara girişti. [503 yılı] Îyâr (Mayıs) ayında **Kavâd'a** karşı **Areobindus, Patricius** ve **Hypatius** adlarında üç ceneralle birçok subay yolladı (21). **Areonbindus, Nisibis** şehrine doğru **Dârâ** [15] ve **'Ammûdîn** (22) sınırlarına yerleşti; yanında 12 000 asker vardı. **Patricius** ile **Hypatius** da, İranlı muhafızları çıkarmak için **Amid'in** karşısına gelip ordugâh kurdular; yanlarında 40 000 asker vardı. Bu sırada askerlerin azığına bakmak üzere levazım generali (yunanca; hyparch) **Appion** (23), **Urfa'ya** geldi. Fırıncılar bu kadar çok ekmeği yapmaya muktedir olamadıklarından **Appion,** askerlerin ekmeklerini (24) yapmak için **Urfa** evlerine buğday verilmesini emreyledi. İlk pişirimde **Urfalılar** 630 000 modii ekmek çıkardılar.

— LV —

Bizans Cenerali Areobindus'un İranlılar'dan Kaçması

Kavâd, Areobindus'un askerlerini sayıca az görünce ona karşı **Şigaar'**daki 20 000 **İranlı'yı** gönderdi. Fakat **Areobindus** onları, **Nisibis** kapısına kaçırıncaya kadar arka arkaya bozguna uğrattı. Temmûz ayında **Hunlar** ile **Araplar, Areobindus'a** karşı yürümek üzere (XLVIII. Bahiste anılan Erzurum vâlisi) **Konstantin** idaresinde birleşmişlerdi. Bunu casuslar vâsıtasıyla öğrenen **Areobindus, Halepli Calliopius'u Patricius** ile **Hypatius'a** göndererek: «Büyük bir ordu bana karşı gelmek üzeredir; geliniz ve yardım edi-

---

19) **Şigaar** veya **Şiggaar,** yunancada **Singara** veya **Siggara,** arapçada **Sincâr.**

20) En verimli Süryanî müelliflerinden birisi olup, sonradan **Serûc'da Batnân** (Batnae) piskoposu olmuş, İskender takviminin 833 (m.s. 521) yılında ölmüştür. Bak. Assemânî, **Bibl. Orient.,** I. Cilt, 283 sahife ve devamı.

21) Bak. Lebeau, anılan eseri, VII. Cilt, s. 354.

22) Yunancada **Ammudios khurion,** lâtincede **Ammodia,** arapçada **'Ammûdîye Dârâ'nın** güneybatısında.

23) Bak. Lebeau, anılan eser, Cilt VII., s. 356.

24) Yunancada **boukellaton, boukelaton,** lâtince **buccellatum.** Bak. Du Cange.

niz», haberini ulaştırdı. Böyle iken onlar bunu dinlemediler ve oldukları yerde, **Amid**'in yanında kaldılar. **İranlılar** gelince **Areobindus** vuruşmadı ve konakladığı yerleri terketti. **Tellâ**'ya ve oradan da **Urfa**'ya kaçtı. Çadırı ve eşyaları yağmalandı.

— LVI —

Amid Önündeki Bizans Ordusunun Hazırlık ve Hileyle Çekilmesi

Patricius ile **Hypatius**'un askerleri **Amid** sularına çıkmak için tahtadan bir kule yapıyorlardı. Fakat, büyük masraflara katlanarak kuleyi bitirip de herhangi bir nesneden zedelenmesin diye demirle çerçiveledikten sonra, hudutta olup bitenleri öğrendiler ve kulelerini yakarak oradan ayrıldılar. **İranlılar**'ı izlemeğe başladılarsa da, yakalayamadılar. **Pharazmân** (25) ve **Theodor** (26) adlı iki subayı, savaş hilesi olarak ve yanlarında bir sürü koyun ile **Âmid** yakınından geçmek üzere yola çıkarıp, kendileri de pusuya yattılar. **Âmid**'den bunu gören **İranlılar**'ın, takriben dört yüz kadar seçmeleri, sürüyü kapmak için saldırdılar. Pusuda yatan **Romalılar** da kalkıp bunları yokettiler ve başbuğlarını tutsak aldılar. Bu başbuğ, **Âmid**'i onlara geri vermeğe andetti. Bunun üzerine **Patricius** ile **Hypatius**, geri döndüler. Fakat cenaralleri şehirdekileri [İranlı koruyucuları] ikna edip sözünü yerine getiremeyince, iki ceneral bunun kazığa vurularak öldürülmesini buyurdular.

— LVII —

Sasanlı ve Bizans Arapları'nın Karşılıklı Akınları, Bizanslıların Fırat Batısına Çekilmeleri

İran topraklarındaki **Araplar, Khâbûr**'a (27) varınca ilerlediler ve **Callinîcus** (28) dükü **Timostratus** onlara karşı giderek kendilerini bozguna uğrattı. **Roma** topraklarındaki **Tha'lebitler** (29) denilen **Araplar** da **Na'mân**'ın (başşehri) **Hîrtâ** (30) ya gittiler; ve orada ona giden bir deve kervanına uğradılar; ve hücum ederek bütün mallarını yağmaladılar, develeri aldılar... (31). Fakat, **el-Hîre**'de durmadılar; çünkü şehrin sakinleri iç çöllere kaç-

---

25) Bak. Lebeau, anılan eser, Cilt VII., s. 355.

26) Bak. ayni eser, s. 343, 357.

27) Yunancada **Khaburas, 'Aburas,** şimdi arapçada **el-Khâbûr** [Habur çayı].

28) Şimdiki **er-Rakka/El-Rakka.**

29) Arapların **Benû Tha'lebe** [Sa'leboğulları] ki, büyük **Bekr ibn Vâil** aşiretinin büyük bir kabilesidir. Güneyde Suriye çölünde, doğuda **Khîre** ve batıda **Gassânîler** arasında büyük bir yer tutan **Kinde** kabilesiyle düşmanlık güderlerdi. Âkil'ül-Morâr âilesinden gelen Kinde kıralları tarafından idare edilirlerdi. Bu zamanda hüküm süren kıral, **el-Hâris ibn 'Amr** idi. Bak. Lebeau, anılan eser, VII. 250; Caussin de Perceval, **Essai sur l'histoire des Arabes,** II. 69; Reiske, **Primae Lineae,** s. 98; hepsinin üstünde dostum Dr. O. Loth'un tetkiki: **Otto Loth. Ein Gedenkblatt für seine Freunde.** 1881», s. 10.

30) **Lakhmî Arapları** tarafından [Sasanlılara tâbi olarak] kurulan bu kırallığın başşehrine Araplar **el-Hîre** demekteydiler. Bak. Caussin de Perceval, **Essai sur l'histoire des Arabes,** Cilt II., s. 1 ve devamı; Reiske, **Primae Lineae,** s. 25 ve devamı. Şimdiki Kûfe şehrinden birkaç mil ötededir.

31) Süryanîce metnin aslında burada bozukluk veya eksiklik vardır. Eğer doğru yazılmışsa ben burasını anlıyamıyorum. Fakat bunun bir ticaret malı adı olduğu bellidir.

mışlardı (32). Yeniden Âb (Ağustos) ayında bütün **Pers** ordusu, **Hunlar, Kadişâyê** ve **Armenyalılar** ile birleşerek **Opadnâ'**ya (33) karşı geldiler. **Patricius** ve askerleri bunu duyunca, onlara karşı varmak için kalktılar. Fakat, **Romalılar** henüz yürüyorken ve savaşa daha girişmeden, **İranlılar** bunların öncülerini karşılayarak kılıçtan geçirdiler. Arkadan gelen **Roma** askerleri öncülerinin öldürüldüğünü görünce, korkuya kapıldılar, savaşmak için sebat etmediler. **Patricius** geriye döndü ve askerleri de kendisini takip eyledi. **Fırat'**ı geçerek, kaçıp **Şemîşât** (34) şehrine geldiler. Bu savaşta **İranlı Araplar'**ın kıralı **Na'mân** da yaralanmıştı. **Roma** subaylarından **Petros** adlı birisi **Aşparîn** hisarına (35) kaçtı; ve **İranlılar'**ın hisarı sarmaları üzerine buranın yerlileri, **İranlılar'**dan korktuklarından **Petros'**u yakalayıp teslim ettiler, onlar da tutsak alarak götürdüler. Yanındaki **Romalı** askerleri de öldürdüler; fakat hisarda oturanlara dokunmadılar.

— LVIII —

Na'mân'ın Ölümü, Tellâ'nın Kuşatılması ve Yahudilerin İhaneti, Persler'in Tellâ'dan Çekilmeleri

İranlılar'ın şahı **Kavâd, Areobindus'**a karşı **Urfa'**ya gitmeği tasarlıyordu. Çünkü **Arap** kıralı **Na'mân,** kervanının başına gelenlerden dolayı (bak. LVII. Bahis) durmadan onu sıkıştırıyordu. Fakat, hıristiyan olan **Hîrtâlı** bir şeyh ona **Na'mân'**a şöyle dedi: «Efendimiz Hazretleri **Urfa'**ya savaş açma tasasına düşmesinler; çünkü, bizim tapındığımız **Mesih'**in yanılmaz bir sözü vardır. Ona göre, hiçbir düşman kendisini **Urfa'**ya sahip kılamıyacaktır» (V. Bahse bak). **Na'mân** ise bunu işitince, **Urfa'**da **Âmid'**de yapılanlardan çok daha yaman şeyler yapacağı tehdidini savurdu ve küfür söyledi. Ve **Mesih,** ona hemen o sırada bir açık belirti gösterdi: Başından almış olduğu yara şişti ve bu şiş bütün kafasını kapladı. O da kalkıp çadırına gitti ve iki gün ağrılar içinde kıvrandıktan sonra öldü (36). Böyle iken, bu belirti bile **Kavâd'**ın kötü kafasını kötü niyetlerden alıkoymadı. **Na'mân'**ın yerine yeni bir kıral nasbederek, savaşa gitti. **Tellâ'**ya yaklaşınca, buraya karşı konakladı; ve içindeki **Yahudiler** şehri ona teslim etmeyi kararlaştırdılar. Korunması kendilerine teslim edilmiş bulunan havranın kulesinde bir delik açtılar ve dışarıdan da kendileri bir delik [lâğım] açıp içeriye girmeleri için **İranlılar'**a haber gönderdiler. Bu ihanet, **İranlılar'**a tutsak olan (LVII. Bahis) komes (kont) **Petros** tarafından sezildi. **Petros,** şehirde bıraktığı elbiseleri ve pek çok eşyası bulunduğunu söyliyerek, bunları **Tellâlılar'**dan

---

32) Süryanîcesinin harfi harfine tercümesi: «Çölün iç kısımlarına girdiğinden dolayı» mânasına gelir. Cümlenin tümünün hasara uğradığını sanıyorum.

33) Noeldeke bu yerin Yâkuut'un **Mu'cem ül-Büldân'**da «Khâbûr boyunda Mâkisîn ile Karkîsiyâ (yunancada Kirkesion) arasına bir köy» olarak gösterdiği **el-Füdeyn** olduğunu söyler. Hoffmann ise, Procopius'un (**de Aedificiis,** II. 4) **'Apadnas** diye andığı bu yerin, Tûr-'Âbidîn'de Kafr Coz'un güneybatısındaki **Tell-Âbâd** olduğunu ileri sürmüştür.

34) Yunancada **Samosata,** arapçada **Sümeysât.**

35) Yunancada **Siphrios, İsphrios,** lâtincede **Siphris** veya **Syfreas.** Bak. **Lebeau'**nun anılan eserinde Saint-Martin'in notu, Cilt VII, s. 359. Dérik ile Tell-Besme yanında.

36) Yarasının tabiî neticesi veya heyecandan yılancık olarak.

rica etmek üzere surlara yaklaşabilmesi için muhafızlarını ikna ederek, müsaade kopardı. **Petros** surdaki askerlere, o sıralarda şehrin idaresine bakan komes **Leontius'**u çağırmalarını söyledi. Askerler de **Leontius** ile subaylarını çağırdılar. **Petros** onlarla yunanca konuştu ve **Yahudîlerin** ihanetini açıkladı. Meselenin **İranlılar**'ca da bilinmemesi için de onlara, kendisine bir erkek şalvarı (37) vermelerini rica eyledi. **Romalılar,** ilkin kızıyorcasına davrandılar, fakat sonra da surdan kendisine bir şalvar fırlattılarç çünkü gerçekten elbiseye ihtiyacı vardı. Sonra surdan indiler; sanki **Yahudîler**'in ihaneti hakkında birşey öğrenmemişler gibi ve o deliğin neresi olduğunu bilmiyormuş gibi, surun bütün yanlarını dolaşarak takviyeye ihtiyacı olup olmadığını anlamak istercesine davranıp temelini muayene ettiler. Bunu, ancak **Petros**'un hâtırı için yapıyorlardı ki, **İranlılar** bu ihbarın farkına varıp da ona daha kötü muamele etmesinler. Sonunda, **Yahudîler**'in korumakta oldukları yere geldiler ve bir mazgal açılmış olduğunu gördüler. Kendilerine söylendiği gibi **Yahudîler** kulenin orta yerinde bir delik açmışlardı. **Romalılar** bu olan işleri görünce, öfke ile şehre yayıldılar ve bulabildikleri **Yahudîler**'i kadın, erkek, çocuk ve yaşlı demeden hepsini öldürdüler. Bu işe günlerce devam ettiler. **Leontius'**un buyruğu ve piskopos **Bar-hadad** (38) Hazretlerinin dahaleti ile bu katliâmdan zorla vazgeçtiler. Şehri geceli gündüzlü dikkatle korumaya baktılar. **Bar-hadad Hazretleri,** bizzat şehri dolaşarak askerleri ziyaretle onlara dualar ediyor, kendilerini takdis ve işlerini öğmek suretiyle yüreklendiriyor, üzerlerine ve surlara kutlu sular (39) serpiyordu. Ayni zamanda yanında kutlu şarap ve ekmeği taşıtarak bu şekilde haline daha ruhanî bir ifade veriyor ve hiç kimsenin yerini bırakarak surdan aşağı inmemesini sağlıyordu. Bu zât, ayni zamanda korkmadan **İran** şâhına gitti, konuşarak onu yatıştırdı. **Kavâd,** hazretin asîl tavrını görüp de **Romalılar**'ın uyanıklığının farkına varınca, yanındaki o güruh ile **Tellâ** önünde boşyere durmanın beyhude olacağını anladı. Bir kere esasen harap olmuş bir bölgede askerî için yiyecek bulunamazdı. İkincisi, **Roma** generallerinin birleşerek topluca kendisine karşı yürümelerinden de çekiniyordu. Bu sebepler yüzünden çabucak **Urfa**'ya doğru harekete geçti; ve yirmi gün **Gallâb** (40), öteki adıyla **Medes** (ırmağı) yanında konakladı.

— LIX —

Urfalılar'ın Müdafaa Hazırlığı, Kavâd'ın Barş Teklifi, Haranlılar'ın Hun Başbuğunu Salıvermeleri

Birtakım cüretli adamları bölgeye zarar vermeğe başladılar. İlûl (Eylül)ün 6 sında **Urfalılar,** surlara yakın bulunan bütün manastır ve hanları

---

37) Bunun arapçaya **zevcü ni'âlin** (çift çarık), **riclü serâvîle** (şalvar eşi) diye çevirebiliriz.

38) Yunancada **Baradatos** veya **Barodotos.** Tevrattaki **Ben-Hadad'**a muadil addır. Bak. Lebeau, anılan eser, Cilt VII., s. 363.

39) Vaftizsuyu.

40) Arapçada **Cüllâb.** Urfa'nın doğusundan akar; Daisân veya Karakoyun suyunu sağdan ve Harran'ın biraz aşağısından alıp, güneyde Balîkh adını alır.

yıktılar ve **Kephar Selem** (41) de denilen **Negbath** köyünü yaktılar. Bütün bağ ve bahçelerin çitlerini kestiler, içindeki ağaçları kırdılar. Şehrin çevresindeki (kiliselerden) bütün şehidlerin kemiklerini getirdiler. Surlara makineler [büyük sapan ve mancınık] yerleştirip, mazgallı siperlere (42) keçeden örtüler örttüler. Bu ayın [503 yılı Eylülünün] 9. günü **Kavâd, Areobindus'**a yolladığı bir mesajla, bir barış anlaşması yapmak için ya **marzebâh'**ı şehre kabul etmesini veya kendisinin ona ovaya gelmesini bildirdi. Askerlerine de gizli emirler vererek eğer **Areobindus** şehre girmelerine müsaade ederse, kendisi arkadan yetişinceye onlar dönüp kapıyı ve giriş (43) kesimini elegeçireceklerdi. Ve eğer **Areobindus** onlara gelirse, pusuya yatarak onu diri olarak yakalıyacaklardı. **Areobindus,** onların şehre girmelerine müsaade etmeyi tehlikeli görerek, kendisi dışarıya çıktı. Şehirden pek uzaklaşmadan ancak **Aziz Sergius** kilisesine kadar gitti. Burada ona İran ordusunun astabîdi (44) **Bâvî** (45) geldi. Şâh tarafından **Areobindus'**a: «Eğer barış yapmak istiyorsanız bize 10 000 altın lira verin ve her yıl bu parayı ödeyeceğinize dâir senet yapın», dedi. **Areobindus** da 7 000 lirayı vermeyi vaadetti. **İranlılar** bunu kabul etmek istemediler ve sabahlayın başladıkları münazaa dokuz saat sürdü. **Areobindus'**a koruyuculuk yapan **Roma** askerleri yüzünden süikastlarını yapmak fırsatını bulamadıklarından ve **Na'mân'**ın başına gelenlerden korkarak **Urfa** ile savaşmaktan çekindikleri için **Areobindus'**u **Urfa'**ya bırakarak, vuruşmak üzere **Harrân'**a gittiler. Bütün **Araplar'**ı da **Seruc'**a gönderdiler. Fakat, **Harrân'**ın hükmünde olan **Rîfite** (46) gizlice şehirden savuşarak onlara saldırdı ve altmış kadar kişiyi öldürerek, **Hunlar'**ın başkanını diri olarak yakaladı. Bu başkan nüfuzlu bir kimse olduğundan ve **İran** şâhının gözünde değerli bulunduğundan, **Harrânlılar'**a onu salimen teslim ederlerse kendileriyle savaşmıyacağına sözverdi. [Harrânlılar da] savaştan korktukları için şahsına armağan olarak onbeş bin erkek koyun ve başkaca nesnelerle Hun'u yolladılar.

— LX —

İranlılar'ın Yeniden Urfa'yı Kuşatması

Serûc'a gönderilen **İranlı Araplar,** ellerinden geldiği kadar zarar ve ziyan vererek, yağmacılık yaparak, tutsak alarak **Fırat'**a varınca ilerlediler. **Roma** subaylarından **Patriciolus** (47) oğlu **Vitalianus** ile birlikte savaşmak üzere batıdan geldi. Bu zât, kendine güveniyor ve korkusuzdu; çünkü da-

---

41) Esas yeri bilinmiyorsa da, surlara yakın ve şehrin doğusunda olduğu tahmin ediliyor.

42) Buna arapçada «şürrâfât» ve «şüref üs-sûr» denilmektedir.

43) Burası, şehrin güneydoğu ucundaki Büyükkapı [Plânda 7. No. lu] olsa gerek.

44) Eski bir İran rütbesi olup «başbuğ» anlamına gelen **spahpat** sözünden bozma olan bu kelime süryanîcede **astabîd,** yunancada **aspebedus** ve Araplarca **isbehbedz** biçimlerinde anılmıştır. Bak. Noeldeke's, **Gesch. der Perser...,** s. 444, ayrıca indeks.

45) İslâm tarihinde anılan **Büveyh** (Âl-Bûye) adlı İranlı âile olabilir.

46) Elyazısı metin bunu **Rîfiteler** diye alır. Irkça Arap olması ihtimali vardır. **Er-Rîf** sözü, arapçada, «bir ırmak kıyısında işlenmiş alçak topraklar» anlamına gelir.

47) Bir Got olan Aspar oğlu Patricius. Bak. Lebeau, anılan eser, VII. 354, haşiyesi.

ha önce burada vuku'bulan hâdiseleri henüz görmemişti. Irmağı (Fırat'ı) geçince bir **İranlı** subay ile karşılaştı, onunla çarpışarak yanındaki bütün **İranlılar'**ı öldürdü. Sonra yönünü **Urfa**'ya doğru çevirdi, fakat, muhacirlerden **Kavâd'**ın şehri kuşattığını öğrenince yeniden ırmağı geçerek **Şemişât'a** (Samosata'ya) gelip durdu. Bu ayın [503 Eylülünün] 17 sinde bir Çarşamba günü bizler, Hazreti **İsâ'**nın sözlerinin ve kıral **Abgar'**a olan vaidlerinin (V. Bahse bak.) gerçekten yerine geldiğine tanık olduk. Çünkü **Kavâd,** bütün kuvvetlerini toplıyarak **Fırat** ırmağı üzerinden hareketle gelip **Urfa'**ya karşı konakladı. Kurduğu ordugâh, **Aziz Kosma** ve **Aziz Damionus** (48) kilisesinden başlıyarak **Aziz Sergius** (49) kilisesini ve buraya kadar bütün bahçeleri kaplıyor ve **Bekîn** (50) köyünü geçerek **Confessors** kilisesine (51) kadar uzanıyordu; genişliği de **Serrîn'**in (52) dik yokuşuna kadar varıyordu. Bütün bu güruh **Urfa'**yı bir günde kuşattı. Bunlardan başka, şehrin batısında tepeler üzerinde, yüksek yerlerde de karakollar kurmuşlardı. Gerçekten bütün ova (doğu ile güney) onlarla dolu idi. Şehrin bütün kapıları ardına kadar açıktı; fakat, Hazreti **İsâ'**nın takdisi dolayısıyla İranlılar içeriye giremiyorlardı. Aksine, içlerine bir korku girdi ve tek kişi bile savaşmadan oldukları yerde 9 saat beklediler. O zaman şehirden birtakımları ileri atılarak onlarla mücadeleye giriştiler; birçok İranlıyı öldürdüler ve kendilerinden ancak bir kişi öldü. Kadınlar ise, savaşanlar için su getirip sur dışına taşıyorlar, çocuklar da sapanlarla taş atıyorlardı. Böylece şehirden çıkan bu birkaç kişi, **İranlılar'**ı uzaklaştırarak surun epeyce ötesine püskürttüler. Daha önce düşman, bir ok atımı kadar sura yakındı. Bundan sonra giderek **Kubbe** köyü (53) yanında ordugâh kurdular.

— LXI —

Ertesi gün **Areobindus** da **Büyükkapı**'dan çıktı. **İran** askerlerinin karşısında dururken **Kavâd'**a şu haberi yolladı: «Şimdi tecrübenizle görüyorsunuz ki, bu şehir ne sizin, ne de **Anastasius'**undur; bu, **İsa'**nın şehridir. **İsa** onu takdis etti ve kendilerini bu şehre sahip yapmasınlar diye senin güruhuna mukavemet eyledi.» **Kavâd** da ona karşılık: «Bana, ordugâhımı bozup da giderken arkamdan gelmiyeceğinize inandırmak üzere bir rehine verir, dün aldığınız esirleri de geri gönderir ve vadeylediğiniz altını yol-

---

48) Herhalde Beth-Şemeş kapısının dışında, şehrin kuzeydoğu yönünde. Bak. Assemânî, **Bibl. Orient.** I. 405, Nu. LXVIIII.

49) İhtimal ki bu kilise, Aziz Kosma ve Aziz Damionus'un biraz güneydoğusundadır.

50) Bu köy. Aziz Sergius kilisenin güney veya güneydoğusunda olmalıdır. Assemânî'de **Bokhen,** Martin'de ise **Bokein** diye geçer.

51) Bu kapı, güney yönünde, Büyükkapı'nın batısında Abgar-Karkhâsı'na yakındı. Bak. Assemânî, **Bibl. Orient,** I. 395, not XVIII.

52) Assemânî bunu **Soren,** Martin **Tsarein** diye anıyor. Başka bir yerde **Sırrîn** olarak geçer. Profesör Hoffman ise **Sürün** demiştir. Birtakım haritalar **Sermin** diye alarak Mardin Tellâsı'nda Büyükkapının sağ yanından geçen Germiş-çay kıyısında gösterirler.

53) Kubbe köyü (**Bibl. Orient.,** II. 109, sütun 2 ve devamında Deyr-ül Kıbâb ve El-Kubbe diye de anılır), herhalde Urfa'nın batısında Harrân'a doğrudur ki, Kavâd bu yöne çekilmişti.

larsanız, ben de şehrinizden uzaklaşırım», dedi. **Areobindus** rehine olarak ona **Kont Basil**'i ve alınan on dört esiri yollayıp, yirmi gün sonra da 2 000 altın vereceğine dair de bir andlaşma yaptı. **Kavâd** ordugâhını bozarak gidip **Dahbânâ**'da (54) yerleşti. Tayin edilen zamana kadar beklemeyip hemen ertesi günü, adamlarından **Hormizd** adlı birisini üçyüz altın lira getirmek üzere **Areobindus'**a gönderdi. **Areobindus** da şehrin ileri gelenlerini bu parayı nasıl toplıyacaklarına dair görüşmek üzere toplantıya çağırmıştı. Bu sırada **Hormizd**'in geldiğini görünce, **İsa'**ya olan inançlarına dayanarak, yüreklendiler ve **Areobindus'**a dediler ki: «Bu yalancı adama para göndermiyeceğiz. Çünkü, kendisine tayin ettiğimiz gün gelmeden hemen sözünden dönen adam, parayı aldıktan sonra da sözünden dönecektir. Biz şuna inanıyoruz ki, o bizimle savaşırsa mahcup olacaktır. Çünkü **Mesih** şehrimizin önünde duruyor.» Bunun üzerine **Areobindus** da cesarete geldi ve **Kavâd**'a şöylece haber gönderdi: «Şimdi anlıyoruz ki siz bir hükümdar değilsiniz. Çünkü, söz verdikten sonra dönen ve aldatan bir kimse hükümdar olamaz. Bir kimse aldatıyorsa, kıral değildir. Bu yüzden, madem ki riyakârsınız, bana **Kont Basil'**i gönderin ve elinizden gelebilen kötülüğü esirgemeyin.»

— LXII —

[İranlılar'ın Urfa'yı Yeniden Kuşatması]

Bunun üzerine **Kavâd** kızdı ve yanındaki bütün filleri silâhlandırdı. Yola koyularak kendisi ve bütün kalabalığı, 24 İlûl (Eylül) Çarşamba günü yeniden **Urfa** üzerine savaşa geldiler. Şehri, öncekinden daha kötü olarak, her yandan kuşattılar. Şehir kapıları açıktı. **Areobindus,** kendi tarafından da sözünde durmazlık olmasın diye, onlarla çarpışmamaları için kendi askerlerine emir verdi. Fakat onun emirlerine rağmen, birtakım köylüler sapanlarla şehrin dışına çıkarak, kendilerinden bir kişi bile ölmeden **Kavâd'**ın zırhlı askerlerinden epeycesini vurdular. Bölükleri şehre girmeye uğraşma cesaretini gösterdikleri bir sırada, kapılara yaklaştıklarında, tıpkı yerden tümsek gibi yükselmiş bir toprağın çöküşü gibi, çöktüler ve acze düşerek geriye döndüler. Çünkü, atlıların çevikliğine rağmen, sapancılar aralarına karışmışlardı. **İranlıların** attıkları oklara, **Hunlar'**ın savurdukları gürzlere ve **Araplar'**ın mızraklarına rağmen, bunların bir kılına bile zarar gelmiyordu. Tıpkı sayıca pek çok ve silâhlı olarak **Samson'**a karşı çıkan ve fakat onu öldüremiyen, kendisi silâhsız olduğu halde eline geçirdiği bir eşek kafasının çene kemiği ile binlercesini öldürdüğü **Filistinliler** gibi **İranlılar, Hunlar** ve **Araplar'**ın gerek atları, gerekse kendileri sapanlardan atılan taşlarla devriliyorlar, fakat sapantaşı atanlardan hiçbirini öldüremiyorlardı. **Persler,** şehre giremediklerini ve aralarına karışan bu silâhsız

54) Bak. Lebeau, yukarıda anılan eser, III. 65; VII. 367. Araplar **Edz-Dzehebâne** veya **Edz-Dzehebâniyye** diye anarlar. Takriben Urfa'nın güneydinde, Harrân'ın ötesinde, Er-Rakka yolu üzerindedir.

adamları bile öldüremediklerini görünce, **Aziz Sergius** ve **İkrarcılar** kilisesine ve bütün manastırlar ile şehir halkının terkettiği **Negbath** (köyü) kilisesine ateş verdiler.

— LXIII —

[İranlıların Urfa'dan Çekilmesi, Batnân'ın İran Atlıları Eeline Geçmesi]

Ceneral **Areobindus** köylülerin himmetini, kendilerinin utangaçlığa düşmediklerini, Tanrı yardımının kendileriyle birlikte olduğunu görünce, ertesi günü **Urfa'**daki bütün köylüleri **Ulukilise'**ye toplattı ve armağan olarak üçyüz dinârı aralarında paylaştırdı. **Kavâd** da **Urfa'**dan ayrılarak gidip **Fırat** ırmağı boyunca konakladı; ve oradan İmparatora, gelşini bildirmek için elçiler gönderdi. Yanındaki **Araplar,** batıya doğru ırmağı geçtiler; yolları üzerindeki her şeyi yağmalıyarak ve yakıp yıkarak, esir alarak yürüdüler. İran atlıları da **Batnân** (Batnae) a vardılar. Buranın surları yıkılmış bulunduğundan, ahalisi karşı koymadı ve mücadele bile etmeden atlıları buraya soktular, kasabalarını teslim ettiler.

— LXIV —

[Kallinikus (Raka) Kasabasında İran Merzbanının Tutsak Düşmesi ve Kurtuluşu]

Yıl 815 (m.s. 503 - 504). **Rum Kayseri,** olup, bitenleri haber alınca başbuğu **Keler'**i (55) büyük bir ordu ile gönderdi. **Kavâd** bunu işitince, yönününü **Fırat** boyuna çevirerek, kendi eyaleti olan **Bêth Armâyê** (56) üzerine doğru yürüdü. **Kallinîkus'**a (Er-Rakka'ya) yaklaşınca, oradakilerle savaşmak üzere bir merzbân gönderdi. Oranın dükü **Timostratus** ona karşı çıktı ve bütün askerlerini yokederek kendisini de esir aldı. **Kavâd** şehre yetişince, bütün gücünü ona karşı çıkarıp, eğermerzbânını kendisine vermezlerse bütün şehri yıkacağını, halkını da ya kılıçtan geçireceğini yahut tutsak olarak götüreceğini bildirerek tehditler savurdu. Dük ise, onun yanındaki **İranlı** güruhunu görünce, korkarak merzbânı iade etti.

— LXV —

Başbuğ Kelerius'un Ordusunu Kışlağa Dağıtması

Başbuğ **Kelerius,** Fırat üzerindeki **Mabbôc'**a varınca, **Kavâd'**ın askerlerini oradan çekmiş olduğunu gördü. Kış mevsiminin gelmesi dolayısıyla ve onun arkasından gidemiyeceği için, bütün **Roma** generallerini topladı. Birbirlerini dinlemedikleri için kendilerini payladı ve sefer zamanı gelinceye kadar kışlıyacakları şehirleri belirtti.

— LXVI —

Bizanslıların Âmid'i Kuşatmaları

(503 yılı) 25 Kânûn (Aralık) da İmparatordan gelen bir fermanda bütün **Mezopotamya'**da vergiler bağışlanıyordu. **Âmid'**deki **İranlılar, Roma**

55) **Kelerios, Keler** veya **Kellor.** Bak. Lebeau, anılan eser, VII. 369.

56) **«Aramlılar Yurdu»** demektir. Babil ülkesinin güneyine düşer. Araplar buraya **Sevâd Ul-Kûfe derler;** Selevkiya ile Ktesifon, Koşe ile Mâhûzâ arasındadır. Bak. Noeldeke, **Zeitschrift d. D. M. G.** XXV. 351, not. 2.

ordularının kendilerinden çok uzaklaşmış olduklarını gördükleri zaman, **Âmid**'in kapılarını açarak çıktılar ve istedikleri yerlere gittiler. Tâcirlere bakır, demir, kurşun, eski elbiseler ve bulabildikleri her nesneyi satmaya başladılar. Ayrıca bir halk derneği kurdular. **Patrikius** bunu işitince, kışlamakta olduğu **Melitênê** (Malatya) den yola koyulup gelerek **Âmid** şehrinin karşısında yerleşti. Oraya tahıl ile yağ taşıyan ve hattâ oradan eşya alan tâcirlerden elegeçirdiklerini öldürttü. Ayni zamanda, **Kavâd** tarafından gönderilen ve **Âmid**'e silâh, dirlik, yağ ve etlik sürüler götüren **İranlılar'**ı da elegeçirerek öldürttü ve eşyalarını ellerinden aldı. **Kavâd** bunu duyunca, öç almak üzer eona karşı bir marzebân gönderdi. Vuruşmak için birbirlerine yaklaştıkları sırada **Romalılar,** önceki yenilgilerinin verdiği korku ile **Patrikius**'u kaçmaya teşvik ettiler. O da bunu dinledi. Acelelerinden nereye geldiklerinin farkında olmıyarak, **Kalleth** (57) **çayı'**na geldiler. Kış olduğu ve su da çok taşmış bulunduğu için geçemediler ve geçmek için acele edenler de atları ile birlikte boğularak öldüler. **Patrikius** bunu görünce, **Romalılara** şöyle hitap etti:

«Ey **Romalılar,** düşmanlarımızdan kaçarak ırkımızı ve mesleğimizi mahcup etmiyelim, haydi onlara karşı çıkmak için geri dönelim. Belki de onlar için bir hasım olabiliriz. Eğer onlar bizden çok kuvvetli olurlarsa, yiğitlik adına kılıçların ağzında can vermek, korkaklar gibi boğularak ölmekten daha iyidir!»

Çay yönünden yolları engellenen **Romalılar** bu hitabı dinliyerek **İranlılar'**a karşı öfke ile geri döndüler ve onları tahrik ederek generallerini elegeçirdiler. Bundan sonra varıp yeniden **Âmid**'e karşı konakladılar. **Patrikius,** öteki şehirlerle köylerden **Âmid'**e işçiler göndererek orada toplattı ve zayıflayıp düşsün diye surun altında bir mağara açmalarını söyledi [16].

— LXVII —

[Bizanslılar için mucize belirtisi]

(504 yılının) Âdar (Mart) ayında öteki **Romalılar** da kumandanları ile birlikte sınırı geçmek için toplanırken, zaferlerinden emin olup cesaretleri artsın diye, bir belirti geldi. Biz bundan **Zeugma** (58) kilisesinin bir yazısı ile haberdar olduk. Kendiliğimden birşey uydurmadığıma, işittiğim asılsız rivayetlere kulak vermediğime sizi güvendirmek için, mektubun bir suretini aşağıya alıyorum.

---

57) (Aslı Egilli olup, 558 de «Asya Eyaleti» merkezi Efes şehrinde piskopos seçilip bu vazifede 29 yıl kalarak birçok da kilise ve manastır yaptırdığından Bizans tarihinde «Efesuslu Yuhenna» diye anılan) Efesuslu Yuhennanın «**Kilise Tarihi**», Cureton neşri, s. 416 de dahi böylece anılır. Şimdiki **Batman-suyu'**ndan ibaret olan bu çaya yunanca kaynaklarda **Numfios** veya **Numfayos potamos** ve **Akvas** da denirdi (bu sonki ad için bak. Theophylact. Simocatta, **Historiae,** I. 12). Acele ve şaşkınlıktan Bizanslıların önce batıda (Âmidle Siirt arasındaki) bu su üzerine vardıkları ve sonra geri döndükleri anlaşılıyor.

58) Fırat üzerinde bulunan **Zeugma,** şimdiki **Bir** veya **Birecik'**e yakındır.

Üzeri yazılı mucize yumurta

«Şimdi, benzeri aslâ görülmemiş bir mucize ve mübeccel bir temaşayı dinleyin. Çünkü bu bizi, ve bütün **Romalılar**'ı alâkadar eder. Mucizeli bir nesne olduğundan insanların buna inanması güçtür; fakat biz bunu gözlerimizle gördük, ellerimizle hissettik, dudaklarımızla okuduk. Bu yüzden, herhangi bir şüpheye kapılmadan inanmanız gerekir. Kurtarıcımız **İsa**'nın çarmıha gerildiği ve bir Cuma gününe rastlayan 19 Âdar (Mart) günü **Zeugma** bölgesinde **'Âgâr** (59) köyünde bir kaz bir yumurta yaptı ki, bunun üzerinde güzel ve okunaklı harflerle yunanca yazılmış bir yazı vardı. Yazılar iyice kabartma idi, öyle ki bir kör bile biçimlerini hissedebilirdi. Tıpkı papasların âyin kupaları (60) üzerine yazdıkları yazıya benziyordu. Yumurtanın bir yanına bir haç çizilmişti ve uçları yumurtayı baştan başa çeviriyordu. Bu haçın bir ucundan başlayıp yeniden ona kavuşuncaya kadar ROMALILAR kelimesi yazılı idi. Başka bir haç da, yine yumurtayı kavrıyacak biçimde uzuyor ve bunun da bir ucundan öteki ucuna kavuşuncaya kadar KAZANACAKLAR kelimesi yazılıydı. Haçlar ile kelimeler biraz birbirlerinin üzerindeydiler. Bu yumurtayı görüp de şaşmıyan ve takdirli sözler söylemiyen ne **Hıristiyan**, ne de **Yahudi** kalmıştı. Tanrının sağ eliyle kuşun yumurtalığında yazdığı bu yazıyı taklide cesaret edemiyoruz, çünkü o kadar güzeldir. İşte bunun için, işitenler hiç tereddüt etmeden inansınlar.»

Bu, **Zeugmalılar**'ın (61) gönderdiği mektubun bir kopyasıdır. Yumurtaya gelince, köy halkı onu **Areobindus**'a verdiler.

— LXIX —

Romalıların Sincar'daki İran sürüsünü elegeçirmesi

Romalılar büyük bir ordu toplıyarak gelip, **Râs-'ayn** (Resülayin) şehri yanında yerleştiler. Bu sırada **Kavâd** da 10 000 kadar askeri **Patrikus**'a karşı göndermişti. Bunlar, **Nisibis**'te kalması gereken askerleri de aldılar; sürüleri **Şigaar** (Sincar)a otlamaya gönderdiler. Magister (vâli) bunu işitince, **Kallînikus** dükü **Timostratus**'u 6 000 atlı ile sürüyü güdenler üzerine yolladı. **Timostratus**, çobanları öldürüp sürüyü ve epeycede yağma ele geçirerek **Râs-'ayn**'a **Roma** ordusunun yanına döndü. Sonradan hep birlikte **Patrikus**'un yanına gelerek, **Âmid**'in karşısında yerleştiler.

— LXX —

Urfa'da orduya ekmek pişirilmesi

(504 yılının) İyâr (Mayıs) ayında **Halepli Kalliopius**, levazım generali oldu. Gelip **Urfa**'da yerleşerek, askerlere kendi masrafları ile ekmek pişir-

---

59) Bak. Assemânî, **Bibl. Orient.**, I. 278, sütun 2. Kelime iyice okunamıyordu; **'Âgâd** olması ihtimali de vardır.

60) «Takdis kupaları» diye okumalı, yunancadaki **evlogia** veya **pifarion** karşılığı.

61) Yunanca **Zeugmateus** veya **Zeugmatites**.

mek için **Urfalılar'**a buğday dağıttı. Bu defa da **Urfalılar,** 850 000 modii buğdaydan ekmek - peksimet (yunanca: Boukellaton) yaptılar. **Appion** da **Aleksandria'**ya ekmek - peksimet tedarikine gitti.

— LXXI —

Bizanslılar'ın Âmid suru dibinden mağara açmaları

Patrikius, Âmid surları altında kazdırdığı mağaraya girince, bu mağarayı direklerle destekliyerek ateş verdi. Böylece, surun dış bölümü zayıflıyarak çöktü, fakat iç kısmı yine olduğu gibi duruyordu. Sonradan bu mağarayı kazmaya devam ettirerek şehre o yoldan girmeyi düşündü. Kazma işi bitirilince **Romalılar** ilerlemeğe başladılar. **Âmidli** bir kadın bunları görünce, sevincinden: «**Romalılar** şehre giriyor» diye bağırmağa başladı. **İranlılar** bunu işittiler; sura çıktılar. İlk geleni öldürdüler. Onun arkasınca, bir zamanlar **Harrân'**da tribun (62) olan **Ald** (63) adlı bir **Got** gelerek **İranlılar'**dan üçünü öldürdü. Onun arkasından hiç kimse çıkmadı. Çünkü **İranlılar'**dan korkmuşlardı. **Ald** ise kimsenin gelmediğini görünce korktu ve geri döndü. Fakat, düşen **Romalı** cesedini **İranlı** tahkirinden kurtarmak için alıp götürmeyi düşündü. Cesedi sürükliyerek mağaranın kapısına doğru ilerlerken **İranlılar,** onu da vurarak yaraladılar; oraya pek yakın olan büyük bir kuyunun suyunu mağaraya yöneltip akıtarak, gelmekte olan zırhlı **Roma** askerlerinden dördünü suda boğdular. Geri kalanı da kaçarak kurtuldular. **İranlılar** şehirden topladıkları taşlarla mağaranın ağzını ördüler ve üzerine çok fazla toprak yığarak, başka yönlerden de kazılmasın diye hepsi dikkatle nöbet tutmaya başladılar. Surun iç eteği boyunca hendekler (64) kazarak içlerini su ile doldurdular. Böylece, **Romalılar** başka bir mağara açmaya teşebbüs ederlerse, bu hendeklerdeki sular oraya akarak yerini belli edecekti. **Patrikius,** bir kaçaktan bu işi öğrenince, artık mağara açmak düşüncesinden vazgeçti.

— LXXII —

[Âmid suru önünde atışıp vuruşma]

Bir gün bütün **Roma** askerleri sessiz ve durgun iken, anlatacağım vak'a üzerine vuruşmağa başladı. Bir çocuk eşek ve deve otlatıyordu. Eşeklerden biri otlaya otlaya sura yaklaşmıştı. Çocuk gidip onu çevirmekten korktu. Bunu gören, bir **İranlı** bir urgan ile surdan aşağı indi. Bu eşeği, yukarıda hep birlikte yemek için kesip parçalama isteğiyle ona yaklaşıyordu. Çünkü şehrin içinde et yoktu. **Palestinli** soyundan bir **Roma** askeri

---

62) Yunancası **tribunos=ksiliarkhos.** Bak. du Cange. [Eski Romada menfaatlerini korumak için plep=halk sınıfının seçtiği memura «tribun» denirdi].

63) Bu **Got** savaşçısını öz adıyla andığımdan şüpheliyim. Süryanî harfleriyle bu **Ald, Eld** veya **İld** biçiminde okunabilir, ki **Aldo, Haldo** (Förstemann, **Altdeutsches Namenbuch,** I. sütun 45); veya **Helido, Allido** (aynı eser, sütun 597); yahut **Hildi, Hildo** dahi olabilir (aynı eser, sütun 665). Bu ad, (Romalılarca) **Alatheus(Alotheus** veya **Allothus** (aynı eser, sütun 41) diye anılabilir; süryanîcede (elif ile) **Ald'**dır.

64) Yunancası **fossai,** yukarıda 14. nota bak.

bunu görünce, kılıcını çekti ve kalkanını sol eline alarak, ona doğru koşmaya başladı. Sura iyice yaklaşınca, sur üzerindekiler, attıkları kocaman bir taşla **Palestinli**'yi ezdiler; ve **İranlı** da yine urganla yerine tırmanmağa başladı. Henüz yolun yarısına geldiğinde bir **Roma** zabiti, önünde ikişer kalkan taşıyan iki askerle ilerliyerek yaklaştı ve iki kalkan arasından attığı bir okla **İranlı'**yı **Palestinli'**nin yanına düşürdü. Bunun üzerine her iki taraftan naaralar atıldı ve hepsi coşarak vuruşmaya başladılar. Bütün **Roma** askerleri şehri yoğun bir kitle halinde kuşattılar. **Romalılar**'dan kırk kişi öldü ve yüz ellisi yaralandı. Sur üzerindeki **İranlılar'**dan ancak dokuzunun düştüğü görüldü; birkaç kişi de yaralanmıştı. **İranlılar**'la savaşmak güçtü. Çoğu, surun üzerinden ve kendileri için bedenler içinde yaptıkları mazgallarda savaşıyorlardı, ki dışarıdan görülmeleri güçtü.

— LXXIII —

[Âmid önünde savaştan vazgeçilmesi]

Başbuğları ile öteki ceneraller şöyle düşündüler: **İranlılar**'la dövüşmek onların işi değildi. Çünkü, yalnızca şu birkaç **İranlı'**yı öldürmek, onları zafere erdiremezdi; ve bu yüzden bütün **İranlılar'**a karşı savaşa devam etmek gerekti. Fakat, **Kavâd** yenilirse o zaman **Âmid**'deki **İranlılar,** ya teslim olurlar veya kapanmış bulundukları yerde ölüp giderlerdi. Bunları düşünerek, **Âmid**'deki **İranlılar'**la kimsenin mücadele etmemesini buyurdular. Askerlerin büyük bir kısmı da, belki **Romalılar** arasındaki ölü ve yaralılar yüzünden korkarak dağılmışlardı.

— LXXIV —

[Eski Teodusiupolis Muhafızının İran'dan kaçması]

İranlılar tarafına geçmiş bulunan (XLVIII. bölümde anılan Teodusiupolis (Erzurum vâlisi) **Konstantin,** onlarla anlaşamıyacağını kestirince, Khazirân (504 yılı Haziran) ayında öteden kaçtı. Yanında, **İran Şâhı** tarafından kendisine zevce olarak verilen mevki sahibi iki **Âmidli** kadını da getirmişti. Tam ondört gün geceli gündüzlü ıssız çöllerde birkaç adamı ile birlikte yürüyerek, **Roma-Arapları'**nın oturduğu bir yere geldiler. Kendisini bunlara tanıttı. Bunlar da onu alarak **Şûrâ** (65) denilen bir hisarlı köşke (66) getirdiler ve oradan **Urfa'**ya gönderdiler. İmparator bunu duyunca, kendisini yanına (İstanbul'a) çağırdı. Gelince, piskoposlardan birine, onu papas yapmasını buyurdu; bundan sonra bir daha huzuruna gelmemesini ve devlet işlerine karışmamasını emrederek **Nikaea** (İznik) şehrinde oturmaya mecbur eyledi.

— LXXV —

[İran idaresindeki Arap ve Armenyalıların Romalılar tarafına geçişi]

Kavâd, Âmid'i aldıktan sonra hamamına girip faydalarını öğrenince,

---

65) Fırat boyunda yunanca **Sûra** veya **Suron polista** denilen ve şimdiki **Rakka** bölgesindeki **Sûriye'**den ibaret olduğu, Lebeau (anılan eser, VII. 372) ve Assemânîden (**Bibl. Orient.** I. 279, sütun 1) anlaşılıyor.

66) Lâtince **castrum** kelimesi süryânîcede **kaster** (arapça kasr), **kester, çester** gibi biçimlere

ülkesine döner dönmez, **İran** sınırları içerisinde bu biçim hamamlar yapılmasını buyurdu. **İranlılar**'ın idaresi altında bulunan **'Adîd** (67) adlı bir **Arap**, bütün çerisiyle birlikte **Romalılar**'a teslim olarak idarelerine geçti. (504 yılı) Tammûz (Temmuz) ayında yine **Romalılar**, **Âmid**'deki **İranlılar**'la çarpıştılar; ve **Arabia** (Arabistan) (68) dükü **Gainas** (69) onların (İranlıların) pek çoğunu kılıçtan geçirdi. Günün kızgın bir zamanında zırhı kendisine çok sıcak gelmeğe başlamıştı. Bunun için belindeki kuşağı biraz gevşetti. Bunun üzerine **Âmid**'den mancınıkla atılan oklarla vurulup, öldü. Başbuğ (Magistros), **Âmid** önünde beklemekle üzülüp ziyana uğradıklarını görünce, **Patrikus**'u Âmid karşısında bırakarak, **İran** sınırına doğru ilerledi. **Areobindus** da ordusunu alarak, **İran Armenyası**'na girdi; **İranlılar**'ı ve **Armenyalılar**'ı bozguna uğratarak 10 000 kişiyi öldürüp, kadın erkek 30 000 kişiyi de tutsak aldılar; birçok köyleri yağmalayıp, yaktılar. **Âmid**'e dönerlerken yanlarında 120 000 koyun, sığır ve at getirdiler. **Nisîbis** önünden geçtiklerinde **Romalılar** pusuya yattılar ve sürüyü götüren çok az bir kısmı da şehrin önünden geçti. Bir **İran** marzebânı bunların sayıca az olduklarını görünce, askerlerine silâh kuşatıp, sürüleri elegeçirmek üzere ileri atıldı. **Romalılar** kaçıyor gibi yaptılar. Bunun üzerine **İranlılar** yüreklenerek, kovalamaya başladılar. Bölgelerinden epeyce uzaklaştıkları sırada, pusudaki **Romalılar** kalkarak hepsini acıklı bir bozguna uğrattılar, bir kişi bile kaçıp kurtulamadı. 7 000 kişi kadardılar. İranlılar'ın idaresinde bulunan **Armenyalı** Muşlek (Muşeğ), bütün kuvvetleriyle birlikte **Romalılar**'a geçerek tâbiiyetlerine girdi.

— LXXVI —

[Âmid'deki korkunç kıtlık, halkının ölümü ve sefaleti]

Yıl 816 (m.s. 504 - 505). **Âmid**'deki muhacirler ve kılıçtan kurtulmaya muvaffak olanlar, açlıktan ve kıtlıktan büyük bir ıztırap içindeydiler. **İranlılar**, şehri **Romalılar**'a teslim ederler diye korkuyorlardı; bu yüzden, oradaki bütün erkekleri bağlıyarak anfiteatra [17] (yunanca: kunigion) attılar. Orada hepsi açlıktan ve kıvranmadan helâk oldular. Kadınlara gelince, ekmeklerini onlarla paylaştılar; çünkü onları, buğday öğütmek ile ekmek yapmakta kullanıyorlardı. Böyle iken, yiyecekleri azalınca, onları da ihmal ettiler ve hattâ azıksız bıraktılar. Bunların hiçbiri bu yıl içerisinde bir avuç arpadan fazla birşey alamıyorlardı; et, şarap ve başkaca yiyeceklerden hiç nasipleri kalmamıştı. Ve **Romalılar**'dan korktukları için de, hiç ses çıkarmadan hallerine katlanıyorlar, sur duvarları içinde kendileri için ufak ocaklar yaparak, bir avuççuk arpalarını burada öğütüp pişirerek yiyorlar-

---

67) Bu ad pek tanınmış değildir. Assemânî de **Bibl. Orient.** I. 279 da böyle anar. Bunun, LVIII. bölümde öldüğünü gördüğümüz **Na'mân**'dan sonra kabile şeyhi olduğu anlaşılıyor.

68) Burası Damaskus (Şam) bölgesi idi.

69) Süryanîcede **Gainas**'ın yunanca yazılışı **Gaynas** veya **Gainas**, hattâ **Gennaîos**'tur.

dı. Ayni zamanda geniş tekneler getirtip siperlerin aralarına yerleştirerek, içlerini toprakla doldurup sebze dikiyorlar ve burada yetişenleri yiyorlardı.

— LXXVII —

[Âmid'de aç kadınların insan eti ve leş yemeleri]

Buradaki kadınların yaptıklarını anlatırken, belki de bizden sonra gelenleri inandırmış olamıyacağım. Birçok kadınlar birleşerek, akşamları veya sabah erkenden gizlice şehre iniyorlar ve rastladıkları kadın, erkek veya çocuk kime güçleri yeterse onu bir eve çekip orada öldürerek etini ya kaynatarak veya kızartarak yiyorlardı. Kızarmış et kokusu yüzünden bunlar oradaki marzebâna haber verilince o da bunların birçoklarını öldürttü ve geri kalanlara, bir daha bu işi tekrarlayıp insan öldürmesinler diye ağır tehditler savurdu. Sonra da kendilerine, ölmüşlerin cesetlerini yeme müsaadesini verdi. Bunu artık açıkça yapıyorlar, insan cesetlerini yiyorlardı. Birtakımı da, eski çarık ve köseleleri ve buna benzer birçok kötü nesneleri sokaklarla mezarlıklardan toplıyarak yiyorlardı. **Roma** askerlerine gelince, hiçbir şeyleri eksik değildi. Her şey mevsiminde tedarik ediliyor ve İmparatorun buyruğu üzerine özenilerek kendilerine getiriliyordu. Şüphesiz bu yüzden ordu konaklarında satılan her nesne, et, içki, ayakkabı, elbise şehirde satılanlardan daha bol ve ucuz oluyordu. Bütün şehirler, hele **Urfalılar,** askerlerin peksimetlerini (yunanca: Bukellaton) fırınlarında pişirtip gönderiyorlardı. Bu şehir halkı levazım generali (hyparch) **Kalliopius**'un buyruğu ile 630 000 modii pişirmişlerdi ki, bütün bölge köylerinin yerli ve yabancı fırınlarında pişirilenler bu hesaba girmiyordu.

— LXXVIII —

Vergilerin bağışlanması

Bu yıl **Mâr Petros,** vergilerin bağışlanması dileği için yeniden İmparatora gitti. İmparator ise, böyle bir zamanda kimsesizlerin bakımını bırakıp da kendisine (İstanbul'a) gelmesinden dolayı ona çok sert karşılık vererek azarladı. Eğer söyledikleri doğru olsaydı, kimseden teklif beklemeden, Tanrının, kutlu şehre (Urfa'ya) yardımda bulunması için kendisinin gönlüne böyle bir his doğuracağını söyledi. Böyle olduğu halde, daha piskopos orada iken, ondan habersiz, başka birisi vâsıtasıyla vergilerin bağışlandığı haberini **Mesopotamya**'ya gönderdi. **Mabbôg** bölgesinde de vergilerin üçtebirini bağışladı.

— LXXIX —

[Romalı ve Arapların Dicle doğusuna akın ve yağmaları]

Âmid yanında konaklıyan **Roma** generalleri, yağma için **İran** sınırlarını aşıyorlar; mallarını yağmalayıp, halkını tutsak ederek korkunç zararlar veriyorlardı. **İranlılar** ise akın bölgelerinden kaçıp göçerek **Dicle**'yi geçtiler ve orada **Romalılar**'a karşı gelmek için toplanan **İran** atlı askerlerini buldular. Onlardan yüreklenerek, **Dicle**'nin öte kıyısında durdular. Onların arkasınca **Romalılar** da geçtiler ve 10 000 kişiden ibaret olan **İran**

atlılarını yokedip, muhacirlerin bütün servetlerini yağmaladılar. Birçok köyleri yakıp, içindeki oniki yaşından yukarı olan erkekleri öldürdüler; kadınları ve çocukları tutsak alarak götürdüler. Çünkü Magistros, bütün generallere böyle buyurmuştu. Oniki yaşını geçmiş herhangi bir erkeği öldürmekten çekinen, onun yerine öldürülecekti; ve girdikleri her köyde sağlam bir ev bırakmıyacaklardı. Bunun için de bazı güçlü **Romalılar'**ı ayırmıştı. Onlara birçok köylüler de katıldılar. Çatılar yanıp da ateş söndükten sonra bu köylüler duvarları da yıkıyorlardı. Ayni zamanda asma, zeytin ve başkaca buna benzer ağaçları da kestiler. Onların önünce **Roma-Arapları** da **Dicle'**yi geçerek, **İran** sınırı içerisinde buldukları nesneleri yağma ve insanları tutsak ederek her şeye zarar verdiler. Her hususu pek dikkatli incelemiş olduğumuza inanıyorum. Bunun için Yüce Cenabınız, bu savaşın her iki taraftaki **Araplar** için büyük bir gelir ve yağma kaynağı olduğunu bilirsiniz. Bunlar, her iki hükümdarlıkta da dilediklerini yaptırıyorlardı.

— LXXX —

Barış için teklif

Kavâd, ülkesini **Romalılar'**ın yıktığını ve onlara karşı duracak kimse olmadığını görünce, gidip onlarla görüşmeyi arzuladı. Bunun için bir Astabîd'i (70) 20 000 kişilik bir ordu ile barış hakkında konuşmak üzere Magistros'a gönderdi. Bunlarla birlikte **Âmid'**den tutsak getirdiği bütün **Romalılar'**ı, **Aşparîn'**den (LVII. bölüme bak.) getirdiği **Petros'**u, **Urfa'**dan rehine olarak getirttiği **Basil'**i (LXI. bölüme bak.) geri yolladı. Ayni zamanda, elçi olarak gidip de orada ölen **Olympius'**un nâşını da bir tabuta koydurarak gönderdi, ki eceliyle öldüğünü anlayıp başkaca birşey düşünmesinler. Yanında gelen hizmetkârları da buna tanıklık ediyorlardı. Magistros onları kabul etti ve **Âmid** vâlisi ile papas **Petros'**tan başka hepsini **Urfa'**ya gönderdi. **Petros** ile **Âmid** vâlisine karşı çok öfkeliydi. Korumasından sorumlu bulundukları şehrin, onların ihmali ile düştüğünü, **İranlılar'**ın **Âmid** surlarının zaptedilmez olduğuna şahidlik ettiklerini söyliyerek, onları öldürtmek istedi. Astabîd, **Âmid'**de muhasara edilmiş bulunan **İranlılar'**ın kendisinin getirdiklerine karşılık geri verilmesi için yalvarıp yakarıyordu. Bu mahsurlar her ne kadar korku içinde değilseler de, açlıktan büyük bir azap çekiyorlardı. Magistros dedi ki: «Bana bu konudan söz açma. Çünkü onlar, bizim şehrimizde kapanıktırlar ve kölemiz sayılırlar». Astabîd de dedi ki, «öyleyse onlara yiyecek göndermeme müsaade ediniz. ÇÇünkü, dilediğiniz sırada öldürebileceğiniz kölelerinizin açlıktan ölmesi size yakışmaz.» Bunun üzerine Magistros, «gönder» diye cevap verdi. Astabîd, «siz ve bütün generalleriniz ve yanınızdaki bütün zâbitler, göndereceğim kimseleri öldürmiyeceğinize dâir söz verir misiniz?» dedi. Dük **Non-**

70) Bak. yukarıdaki not 44.

nosus'tan (71) başka hepsi andettiler. Önceden kurdukları gibi, Magistros onu bilerekten arkada bırakmıştı. Öyle ki, eğer andetmek gerekirse, o da bu yeminle bağlanmıyacaktı. Bunun üzerine Astabîd, ekmek çuvallarıyla yüklü üçyüz deve gönderdi, ki bu denklerin orta yerleri oklarla doldurulmuştu. **Nonnosus** bu kervanı elegeçirerek, getirenleri öldürtü. Astabî bundan şikâyet edip de, bunu yapanın cezalandırılması için Magistros'a rica edince, o, «yanımda bulunan çok büyük bir ordu içinde bunu yapanı bulup çıkaramıyorum. Fakat siz bunu yapanı biliyorsanız ve öcalmak için gücünüz yeterse, sizi böyle bir işten alıkoymuyorum», dedi. Böyle iken Astabîd, bu işi yapmaktan korktu ve barış dileğinde devam etti.

— LXXXI —

[Kışlağa dağılan Roma ordusunda disiplinsizlik, barış]

Astabîd'in barış dileği üzerinden birçok günler geçip de, fazla kar ve donma ile soğuk günler gelip çatınca (504 yılı kışına girilince), **Romalılar** birer birer ordugâhlarını terkediyorlardı. Herkes, elde ettiği yağmaları alarak kendi memleketine götürmek üzere yola çıktı. Evlerine gitmeyip kalanlar da, kışlamak için **Tellâ** ve **Râs-'ayn** ile **Urfa'**ya gittiler. Astabîd, **Romalılar'**ın işi gevşettiklerini ve soğuğa dayanamadıklarını görünce, Magistros'a, «ya barış yaparak **Âmid'**deki İranlılar'ı salıverin veya savaşı kabul edin», diye bir nota gönderdi. Magistros, kumandan **Kont Jüstin'**e orduyu toplamasını buyurdu. Fakat **Jüstin** buna muktedir olamadı. Askerlerden büyük bir kısmın kendisini bırakıp ayrıldığını görünce, bir şartla **İranlılar'**la barış yaptı ve **Âmid'**deki **İranlılar'**ı dışarı saldı. Şart şu idi: Eğer yaptıkları barışı her iki hükümdar (Anastasius ile Kavâd) tasdik ederlerse, öylece kalacaktı; aksi halde savaş devam edecekti. **Roma** İmparatoru bunları öğrenince, her şehirde ve bilhassa **Âmid'**de düşmanlığa son verildiği ve barışın yaklaştığı haberi ile bir halk dergisi (yunanca: atofeton) çıkmasını buyurdu. Ayni zamanda, **Leon** adlı bir kişi ile **Kavâd'**a armağanlar gönderdi. Kavâd'ın sofrası için, her parçası altın olan bir yemek takımı hediye etti

— LXXXII —

[Urfalıların çektiği emekler, sıkıntılar]

Urfalılar ne kadar ıztırap çektiler. **Âmid'**e dirlikleri kim taşıdı? Bunları bizzat yapanlardan başkası bilmez. Çünkü bunların büyük bir kısmı, katarları ile birlikte yolda öldüler.

— LXXXIII —

[Âmid'e yeniden piskopos tayini ve şehrin şenlenmesi]

Âmid piskoposu **Yuhannes** Hazretleri (72), **İranlılar'**ın burayı kuşat-

---

71) Yazmadaki bu ad pek açık olarak yazılmamıştır; Martin de böyle yazıyor. **Yuhannes** de olabilir. Assemânî de **Nonnosus** yazıyor. Yunancası **Nonnosos** ve belki **Nonneios** veya **Nunios,** lâtincesi **Nonius'**tur.

72) Bak. Le Quien, **Oriens Christ.**, Cilt II, sütun 992.

masından önce ölmüştü; dua-papası (yunanca: kleros), Tanrının güzellikleriyle bezenmiş, gayretli ve ünlü, kutlu ve mnhterem **Antakya** patriki **Mâr Flavian**'a (73) kendilerine bir piskopos tayin etmesini ricaya gitti. O da, orada kaldıkları müddetçe onlara çok iyi konukseverlik gösterdi. Sonradan, **Âmid** kilisesinin vekilharcı (yunanca: klerikoi) **Nonnus** Hazretleri esirlikten dönünce, dua-papası onu kendilerine piskopos tayin etmesini patrikten diledi (74). **Nonnus** Hazretleri piskopos tayin edilince muavini (yunanca: khurepiskopos) **Thomas**'ı, **Konstantinopolis**'e oradaki **Âmidliler**'i getirmek ve İmparatordan teberru dilemek üzere gönderdi. Orada bulunan **Âmidliler** de, **Thomas**'la birleşerek onu kendilerine piskopos yapması için İmparatora ricaya vardılar. İmparator dileklerini kabul etti ve patrike, onları (merci aşmalarından dolayı) bu hususta sıkıştırmasın diye haber yolladı. İmparator onlara, ayni zamanda, istedikleri vâliyi de verdi. İmparator ile patrik, **Âmid** kilisesine bağışlarda bulundular ve yoksullara dağıtılmak üzere epeyce para verdiler. Bu yüzden, bütün başka yerlerde başıboş dolaşanlar oraya toplandılar. Bunlar her gün cesetleri **Âmid** dışına taşıyarak, belli bir parayı alıyorlardı.

— LXXXIV —

[Âmidliler ile Urfalılara para dağıtılması]

Jerusalem (Kudüs) de ve başka yerlerde halka ihsanlarda bulunan imparatorun nâzırı **Urbikius, Âmid**'e giderek ahalisine biner dînâr para dağıttı. Sonra **Urfa**'ya döndü ve orada seçtiği her kadına ihtiyaçlarına göre bir trimêsion (75), her çocuğa da biner dirhem (zûzâ) para verdi. Hemen hemen bütün kadınlar, ihtiyacı olsun olmasın, bu parayı aldılar.

— LXXXV —

[Vahşî hayvanların verdiği ezalar]

Ayni yıl (505 te) içinde, mücadelenin arkasınca, vahşî hayvanlar bize karşı belâ kesildiler. Yapılan savaşlarda ölenlerin sayısız cesetleri yüzünden insan eti yemenin tadını anladılar. Cesetler çürüyüp de kaybolunca, canavarlar köylere dalıp çocukları kapıp sürükliyerek götürüyorlardı. Ayni zamanda, yollarda gördükleri yalnızca giden insanlara saldırıp yiyorlardı. Nihayet insanlar o kadar korktular ki, harman sırasında hiçbir kimse, sığınacak bir kulübe bulmadıkça, geceyi harmanda geçiremedi. Fakat, bizi esirgiyen ve rahmi ile her zaman kötülüklerden kurtaran Tanrının yardımı ile, bu hayvanlardan birtakımı köylüler tarafından öldürüldü. Leşlerini **Urfa**'ya gönderdiler. Öteki bir kısmı da avcılar tarafından yakalandı. Avcılar onları bağlayıp canlı olarak **Urfa**'ya getirdiler. «Yeryüzünün her hayvanı, gökyüzünün her kuşu korkuya düşürecektir» (76) diyen Tanrıya

---

73) II. Flavian. Bak. Le Quien, ayni eser, II. Cilt, sütun 729.

74) Bak. Le Quien, aynı eser, sütun 992.

75) Yunancası **trimesion, trimision**, lâtincesi **tremissis**, (Roma parası) **aureus**'un üçtebiri.

76) Tevrat - Tekvîn kitabı, IX, 2.

karşı hayranlıklarını belirttiler. Savaş ile kıtlığın, salgının, tutsaklığın, canavarların ve öteki yazılmış veya yazılmamış cezaların bize hep günahlarımızdan dolayı gelmesine rağmen, yine de O'nun lûtfü ile hepsinden kurtulduk.

— LXXXVI —

[Romalı idareci ve askerlerin yerli halka zulüm ve tecavüzleri, yağmaları ve rüşvet almaları]

Tanrı, ben âcizi de, kabiliyetimin en muktedir kuvveti ile bu olup bitenleri anlatabileyim diye, sizin dualarınız ve kendi merhameti sayesinde kuvvetlendirdi. Öyle ki, bunlara katlanabilenlere bir ihtar, gelecek nesle de birer ibret olsun. Eğer isterlerse, şu yazdığım birkaç vak'a ile akıllanabilirler. Çünkü, yazmadığım nesneler bu kaydeylediğim birkaç vak'adan çok daha fazladır. Başlangıçta da dediğim gibi, şüphesiz bunların hepsini yazabilmem imkânsızdır. Çünkü, tek bir kişinin çektiği ıztırap, eğer yazılacak olursa, büyük bir kitabın dahi alamıyacağı kadar uzun bir hikâye teşkil ederdi. Ve siz başkalarının yazdıklarından da anlarsınız ki, kurtarıcılar adı altında yardımımıza gelenler (Romalı ordusu) bile, gelişlerinde veya giderken düşmanların yaptığı kadar soydular (77). Birçok yoksulları yataklarından çıkarıp, sahipleri soğukta toprak üzerinde yatarken, kendileri onların yerlerinde yattılar. Öteki bir takımı da evlerinden çıkarıp, onların yerlerine konarak oturdular. Birtakımlarının davarlarını, savaşta gasbedilmişçesine, alıp götürdüler. Bazılarını bir hiç yüzünden vahşîce dövdüler. Birtakımlarıyla sokakta dövüşerek, küçük bir bahaneden dolayı tahkir ettiler. Herkesin ufak dirlik anbarını, birtakımlarının köy veya şehirde yaptıkları anbarları açıktan yağma ettiler. Birçokları eşkiyalığa başladı. **Urfa**'nın evleri ve hanları onlara yetmediğinden, işçilerin dükkânlarına esnafla birlikte yerleştiler. Sokaklarda ve evlerde, herkesin gözü önünde, kadınlara tecavüz ettiler. Yaşlı, dul ve yoksul kadınlardan yağ, tuz, odun ve başkaca nesneler aldılar. Onları kendi işlerinden alıkoyarak bunların başında beklettiler. Sözün kısası, büyük ve küçük herkesi rahatsız ettiler; zararlarını görmemiş tek bir kişi bile kalmamıştı. Halkı düzen içinde tutmak ve geçimlerini sağlamak üzere başa getirilen şehrin asîlleri bile, rüşvet için ellerini uzattılar; hiç kimseyi ayırt etmeksizin herkesten rüşvet aldılar. Ellernde, dirliklerinden vermekten muaf tutulduklarına dâir İmparatordan mektup (yunanca: sakra) bulunan papas ve diyakos (yoksulları koruyan rahip) tan dahi bunu almak istediler. Fakat, benden daha büyüklerin bile tekrarlamaya muktedir olamadıkları bu hususları anlatmakla kendimi yormam neye yarar?

— LXXXVII —

[Vâli Eulogius'un Urfa'yı imarı]

Magistros, **Fırat** ırmağını batıya doğru geçtikten sonra İmparatora (İs-

---

77) **Goth** açgözlülüğünün burada ve öteki bölümlerdeki tasviri, kıymetsiz değildir.
78) Her iki köy, **Urfa**'nın kuzeyinde bulunur.

tanbul'a) gitti; **Areobindus Antakya'**ya, **Patrikius Melitênê'**ye (Malatya'ya), **Farazman Apamea** (Fâmiya) ya, **Theodor Darmesûk** (Damaskus = Şam) a, **Kalliopius Mabbôg'**a (Menbic'e) gittiler. Böylece **Urfa** biraz nefes aldı ve içindeki birkaç kimse de memnun oldu. Vâli **Eulogius,** şehri yeniden yaptırmakla uğraşıyordu; İmparator kendisine (imar masrafı olarak) iki yüz altın lira vermişti. Şehrin yanlarını çeviren suru yeniden onarttı. Ayni zamanda **Tell-Zêmâ** ile **Maudad'dan** (78) gelen iki su yolunu da tamir ettirerek yeniletti; yıkılan halk hamamını (bak. XXX. bahis) yeniden yaptırdı. Yine bu arada kendi sarayını (yunanca: praiturion) tamir ettirdi ve şehir içinde birçok yapılar yaptırdı. İmparator ayni zamanda surun onarılması için piskoposa da yirmi altın lira vermişti; nâzır **Urbikius** da piskoposa kutsî **Meryem'**e bir kilise yaptırması için on altın lira verdi. Fakat, umumî yağ storundan kilise ve hanlar için tedarik edilen 6800 kestê (79) yağ vâli taarfından alınarak, şehrin kemerli geçitlerinde yakılması için emir verildi. Kavaslar bunun için çok yalvardılarsa da hiçbirini dinlemedi. Böyle iken, Tanrı için yapılan kiliselerden hoşlanmadığı düşünülmesin diye de, kendi öz servetinden iki yüz kestê verdi. Bu yıla kadar buğdayın dört modiisi bir dînâra ve arpanın sekiz modiisi bir dînâra, şarabın üç ölçüsü de bir dînâra satılıyordu. Fakat, yeni harmandan (505 yılı Haziranından) sonra buğdayın altı modiisi ve arpanın on modiisi bir dînâra satılmaya başladı.

— LXXXVIII —

Arapların baskını ve cezalandırılması

İran Arapları, ne barış dinliyor, ne de dinleniyorlardı. **İranlılar'**dan ayrı olarak bunlar **Roma** topraklarına geçtiler ve iki köyün halkını tutsak götürdüler. **Nisîbis'**teki **İran** marzebânı bunu duyunca, onların şeyhlerini yakaladı ve öldürttü. **Roma Arapları** da, emirsiz olarak **İran** topraklarına girdiler ve bir köyün halkını tutsak aldılar. Bu yılın sonunda (505 yılı Eylülünde) **Apameia'**ya gitmiş olan Magistros bunu işitince, **Kallinîkus** dükü **Timostratus'**a bu işi havale etti; o da onların şeyhlerinden beşini yakaladı, ikisini kılıçla ve ötekileri de kazığa vurdurarak öldürttü. Magistros **Amameia'**ya gelince **Farazman** oradan kalkarak **Urfa'**ya vardı ve İmparatordan **Hypatius'**un yerine general olmak yetkisini aldı.

— LXXXIX —

[Bathân kalesinin onarılması, Urfa kilisesinde bakır kaplama]

Çok yıkık ve onarılmamış bulunan **Serûc** (Sürüç) daki **Batnân-kastrâ** (80) suru, **Urfa** vâlisi **Eulogius'**un himmeti ile onarılıp yenilenmişti. Haşmetli rahip **Aedesius, Urfa'**daki (Ulu) **Kilisenin** erkekler koridorundaki kapılarını bakır levhalarla kaplattı.

---

79) Buna dörttebir ölçü denebilir.
80) Buradaki son kelimenin lâtinceden geldiği hakkında yukarıdaki 66. nota bak.

— XC —

[(Mardin'deki Kara-) Dârâ'da bir sınır kalesi yapılması, Farazman'ın avcılığı]

Yıl 817 (m.s. 505 - 506). **Roma** orduları generalleri, sınırda müstahkem bir mevkileri olmadığından askerlerin büyük sıkıntılara düştüklerini bildirdiler. Çünkü, **Tellâ** ile **Âmid**'den **Araplar** içine sefer edecek **Romalılar** düşman süikastlarından daimî korku içindeydiler. Bunun için İmparator, sınır boyundaki **Dârâ** köyüne sur yapılmasını emretti. Bu iş için bütün **Suriye**'den işçiler getirttiler ve yapılmasına başlandı[18]. **İranlılar Nisîbis**'ten hücumlar ederek bunu durdurmaya çalışıyorlardı. Bu yüzden **Farazman, Urfa**'dan kalkarak **Âmid**'e gitti; işçilere yardımlarda bulundu. **Farazman** ayni zamanda vahşî hayvan avına çıkardı. Bilhassa ülke harabeye döndükten sonra büsbütün çoğalan yabani domuzları avlamağa giderdi. Bir günde bunlardan kırkını, hattâ daha çok avladığı olurdu. Maharetinin delili olarak da bunların birtakımını ölü veya diri halde **Urfa**'ya yollardı.

— XCI —

[Bîrta-kastra (Birecik) ile Europus (Cerablus) kalelerinin yapılması]

Yakınımızdaki **Fırat** ırmağı üzerinde kurulmuş olan **Bîrtâ-kastrâ** (81) piskoposu haşmetli **Sergius** (82) da, ayni zamanda memleketine bir sur ördürtmeğe başladı. Masraf için de İmparator ona hayli para verdi. Bu sırada Magistros, **Mabbôg** vilâyetinde (yunanca: eparkhia) **Fırat**'ın batısına rastlıyan yerde kurulmuş bulunan **Eurôpus**'a (83) da bir sur yapılması emrini verdi ve oranın halkı bu iş için ellerinden geldiği kadar çalıştı.

— XCII —

[Dük Romanus, İmparatorun Mezopotamya vergilerini bağışlaması]

Farazman Âmid'e gittikten sonra, yerine, dük **Romanus** geldi; askerleri ile **Urfa**'ya yerleşti ve yoksullara çok miktarda sadaka dağıttı. İmparator da bu yıl, önceleri yaptığı iyiliklere bir yenisini daha kattı: Bütün **Mesopotamya**'ya vergi bağışlandığı buyruğunu gönderdi. Buradaki bütün mülk sahibi halkın sevinçlerine sevinç katıldı ve İmparatorun kadrini daha çok bildiler.

— XCIII —

[Gotlu askerlerin verdiği sıkıntı ve angaryalar]

Fakat, avâm takımı ağlıyor ve şöyle diyorlardı: «**Gotlar** bizim sırtımızdan geçinmesinler, yerli mülk sahiplerince beslensinler; çünkü bu bağışlamadan onlar faydalandılar.» Vâli isteklerinin yerine getirilmesi için emir verdi. Bu iş yapılınca şehrin bütün büyükleri dük **Romanus**'un huzuruna çıktılar ve rica ettiler ki: «Zâtıâlileriniz, **Gotlar**'ın alacaklarını aydan

---

81) İfadesi «yanımızda Fırat üzerine»dir. Bu **Bîrtâ-kastrâ**'nın **Bîr** veya **Bîrecik**'e benzediğini gösteriyor. LXIII. Bölümdeki ifadeyle karşılaştırınız.

82) Bak. Le Quien, **Oriens Christ.**, II. sütun 987.

83) Yunanca **Evrupos**, süryânîce **Cirbâs** veya bunun arapça çoğulu **Cerâbîs** (Cerabolus). Bak. Hoffmann, **Auszüge aus syrischen Akten persischer Martyrer** (Abhandlungen für d. Kunde d. Morgenlandes'da, VII, 3, s. 161).

âya almaları için lûtfen emir buyursunlar. Korkarız ki, avâm kısmını soydukları gibi, zenginlerin evlerine de girerek mallarını yağma etsinler.» Vâli, onların da isteklerini yerine getirdi; ve ayda bir espâda (84) yağ, doksan kilo odun ile, iki kişiye bir karyola ve yatak verilmesini emretti.

— XCIV —

[Gotlu askerlerin Vâliyi öldürme teşebbüsleri, Vâlinin kurtuluşu]

Gotlar bu emri duyunca, dük **Romanus**'u öldürmek üzere **Barsâ** (85) âilesinin evine hücum ettiler. Evin merdivenlerini çıkarken onların gürültülerini, haykırışlarını **Romanus** duydu ve niyetlerini anladı. Çabucak zırhını giyindi, silâhlarını kuşandı, kılıcını çekti ve oturduğu evin yukarı kapısının önüne çıkarak bekledi. Böyle iken **Gotlar**, kimseyi öldüremedi; o da, yalnızca kılıcını sallayıp, üzerine doğru ilk saldıranlardan kendisini korumaya çalıştı. Aşağıdakiler ise öfkelerinden yukarılarındakileri zorluyarak yollarını açmaya çalışıyorlardı. Böylece birçok kişi evin merdivenlerine doluştu. İlk yukarı çıkan kılıç korkusundan içeriye giremeyince ve arkadakiler de öndekileri sıkıştırınca birçok kimseler merdivene yığılmış oldu; ve ağırlıkları yüzünden mevdiven çöktü. Birkaç kişi öldü, birçoklarının da muhtelif uzuvları şifa bulmaz bir şekilde kırıldı ve sakatlandı. Bu kaza dolayısıyla **Romanus**, fırsat bularak evin çatısına çıktı ve damdan dama koşarak ellerinden kurtuldu. **Gotlar**'a daha fazla birşey söylemedi ve bu sebepten oldukları yerde kendilerine engel olacak, durduracak kimse de bulunamayınca, diledikleri gibi hareket etmede serbest kaldılar.

— XCV —

[Magistros'un ordu ile Urfa'ya gelip beş ay kalması, Gotların verdiği sıkıntı]

Bizim piskopos **Mâr Petros** o sene çok korkulacak halde hasta idi. Şehrimize üzüntü Nîsân (506 yılı Nisan) ayında yeniden ve daha fazlasiyle geldi. Çünkü Magistros, **Persler**'le bir barış sözleşmesi yapmak ve eskisini yenilemek üzere, bütün askerlerini toplayıp onların topraklarına yürümeye kalktı. **Urfa**'ya varınca **Persler**'den elçiler geldi ve kendisini karşılayarak, barış imzalamış bulunan Astabîd'in öldüğünü haber verdiler. Elçiler, Magistros'a, eğer barış için geliyorsa **İran** şâhı tarafından yeni bir Astabîd gönderilinceye kadar **Urfa**'dan öteye geçmemesi gerektiğini söyliyerek bu hususta dilekte bulundular. Magistros da isteklerini kabul ederek, beş ay **Urfa**'da kaldı. Yanında getirdiği **Gotlar**'a şehrin yetişmemesi dolayısıyla bu askerler köylere, ayni zamanda şehrin çevresindeki büyük, küçük manastırlara yerleştiler. Münzevî yaşıyanlar bile artık istedikleri yalnızlığı bulamıyorlardı. Çünkü **Gotlar** buralara yerleşmişlerdi.

---

84) Bu kelimenin ne asıl şekli, ne de mânası bilinmiyor (bak. Payne Smith's **Thesaurus**). Hoffmann **Bar 'Alî'**sinde (1031. not) «içerisinde şarap ve su soğutulan kurşun bir fıçı» diye mânalandırıyor.

85) Bu adda Urfa'lı bir piskopos vardı. Bak. Assemânî, **Bibl. Orient.** I. 396 ve 398.

— XCVI —

[Urfa'da konaklıyan ordudaki **Gotlar**'ın yolsuzluk ve zararları]

Geldikleri günden beri kendi masraflarıyla geçinmiyen bu **Got** askerleri, yeme ve içmede o kadar oburlaşmışlardı ki, bazıları evlerin damları üzerinde eğlenirken şarabın verdiği sarhoşlukla ileri yürüyerek boşluğa adım atıp, tepesi üzerine düşüyor ve kötü bir âkıbetle hayattan ayrılıyorlardı. Birtakımı da, yine damlarda [çünkü yazın Urfa'da herkes dışarıda, damlar üzerinde yatar] aşırı içkinin verdiği mestlik ile uyuyor ve aşağı yuvarlanarak hemen ölüyorlardı. Birtakımı da pisboğazlarının verdiği ıztırapla yataklarında kıvranıyorlardı. Bir başka kısmı ise, kendilerini bekliyen (gözliyen)-lerin ehemmiyetsiz hataları için kulaklarına sıcak su dolduruyorlardı. Bazıları, bir sebze bahçesine girip sebzeleri koparıyorlar; bahçıvan görüp de engel olmak isteyinte onu okla vurup öldürüyorlardı ve kanlarının hesabı sorulmuyordu. Yine birtakımı kötülüklerinin artmasından ve mâni olacak kimse bulunmamasından, azıklarını verenlere karşı tam bir başıboşluk içinde davranıyor ve istediklerini yapıyorlar; ve bu kimselerin kendilerine **Gotlar**'ın zarar vermelerine engel olmaları yüzünden öfkelerini birbirlerinden alıyorlar, birbirlerini öldürüyorlardı. Bunların arasında temiz yaşayanların da bulunduğu malûm-i-âlinizdir. Çünkü büyük bir ordu içinde bu çeşit kimselerin bulunmaması imkânsızdır. Kötülerin kötü işleri o kadar arttı ki **Urfalılar** arasında yaşayan birtakım kötü yaratılışlı kimseler bile gizlice birşeyler yapmaya çalıştılar. Bunlar yafta (yunanca: Khartes) üzerine Magistros hakkında şikâyet yazıları yazarak gizlice, halk görsün diye şehrin bellibaşlı yerlerine astılar. Magistros bunu duyunca, iyi huyu dolayısıyla, haklı olduğu halde kızmadığı gibi, bunu yapanları da aratmadı. Şehre bir kötülük yapmayı bile düşünmedi. Fakat bütün gayretini kullanarak **Urfa**'yı çabucak terketti.

— XCVII —

[(Kara-) **Dârâ** şehrinde **İran** - **Roma** barış görüşmeleri ve **Romalıların** sözbozanlığı]

Yıl 818 (506 - 507) (86). Magistros bütün ordusunu toplıyarak sınıra gitti. Burada **Dârâ** şehrine kendisi için elçiler gönderdiler ve Astabîd tarafından gönderilen rehineleri getirdiler; ve eğer barış istiyorsa, aldığı rehinelere karşılık kendisinin de göndermesi gerektiğini ve bundan sonra her iki tarafın dostça birbirlerine yaklaşabileceklerini, birbirlerini beş yüz silâhsız atlı ile karşılayıp danışma meclisi kurarak gerekeni yapmalarını söylediler. Magistros dileklerini kabul ederek rehineleri gönderdi ve silâhsız olarak belirtilen günde Astabîld'i karşılamak üzere yola çıktı. Fakat, **Persler**'in kendisine karşı bir ihanet yapmalarından da korktuğu için, bütün **Roma** askerlerini silâhlı olarak karşılarına dizdi; ve onlara bir parola verdi: Bu işareti görürlerse hemen çabucak çıkıp gelmelerini buyurdu.

---

86) Kitabın elyazması metninde artık okunamıyacak halde şöyle bir yanyazısı var: «Bu yıl B...... köyündeki mukaddes Mâr Şîlâ (Silas) öldü.»

Astabîd onu karşılamaya gelip, **Romalılar** ve **Roma** generalleri danışma meclisini kurunca, bir **Roma** askeri iyice dikkat edip, Astabîd'in yanındaki askerlerin elbiseleri altına zırh giyinmiş olduklarını farketti; bunu general **Farazmân**'a ve dük **Timostratus**'a açtı. Generaller **Roma** askerlerine parolayı verince askerler, na'ra atarak saldırdılar, Astabîd ile yanındakileri tutsak aldılar. **Pers** ordugâhındaki askerler Astabîd ile arkadaşlarının **Romalılar** tarafından esir alındığını öğrenince, korkularından kaçarak **Nisîbis**'e girdiler **Romalılar**, Astabîd'i alıp yanındakileri öldürmek istediler. Fakat Magistros, savaşa yol açmamalarını, barış umutlarını suya düşürmemelerini rica etti. Zorlukla razı olarak Magistrosun sözünü dinlediler; ve hiçbir suretle incitmeden Astabîd ile arkadaşlarının kendi aralarından ayrılmalarına müsaade ettiler. Astabîd ordugâhına dönüp de, askerlerin **Nisîbis**'e çekilmiş olduklarını görünce, yalnız kalmaktan korkarak, yanlarına gitti. Kendisi ile birlikte şehirden çıkmaları için askerlerini sıkıştırdıysa da, askerler korkularından çıkmadılar. Korkularının **Romalılar**'ca anlaşılmaması için, Astabîd kendi kızını **Nisîbis**'e getirterek, **Pers** geleneğine göre, onu zevce olarak aldı. Magistros'un kendisine, «yalnız dahi çıksan kimse sana dokunmaz» diye gönderdiği bir mesaja Astabîd şöyle cevap verdi: «Çıkmayışımın sebebi korku değildir, fakat düğün eğlencelerinin yapılması içindir.» Magistros da her şeyi bilmesine rağmen, bilmiyormuşçasına davranıp meselenin üzerinde durmadı.

— XCVIII —

[Roma - Pers barışının yapılması]

Aradan biraz geçince Astabîd çıkageldi. Magistros barış sevgisinden dolayı, **Persler**'in isteklerine karşılık verilmek üzere kararlaştırılan şeyleri verdi ve onlarla bir sözleşme yaparak, barışı tamamladı. Aralarında bir senet yaptılar. Belirtilen bir zaman içerisinde birbirleriye bir savaş yapmıyacaklardı. Bütün ordular yapılan bu barışa sevindiler.

— XCIX —

[Amid'in bütün ve Urfa'nın yarım olarak vergilerinin bağışlanması]

Magistros **Kelerius** ile **Kalliopius** daha sınır boyunda iken imparator **Anastasius**'tan bir mektup aldılar, ki bütün **Mezopotamya** halkı için dikkat ve rikkat ile dolu idi. İmparator onlara, eğer gerekiyorsa, **Mesopotamya**'da vergilerin bağışlanması için kendilerine büyük salâhiyet verdiğini yazıyordu. Onlar da **Amid** bölgesi için vergilerin hepsinin, **Urfa** için de yarısının kaldırılmasını uygun gördüler ve **Urfa**'ya bunu bildirdiler; bir müddet sonra da barışı bildiren mektup gönderdiler.

— C —

[Magistros'un Urfa'ya gelişinde barış yüzünden yapılan sevinçli şenlikler]

(506 yılının) Teşrî (Kasım) ayının 28. günü bütün ordu toplanarak sınırboyundan döndü. Magistros **Urfa**'ya yaklaştığı sırada, **Urfalılar**'ın kendisine karşı söylendiklerini (XCVI. bölüm) hâtırlıyarak, şehre girmek iste-

medi. Fakat, **Tellâ** piskoposu **Bar-hadad** (87), kendisini düşürmemek için dargınlığı bırakmasını, yüreğinde öfke ve dargınlık duygusunu belirmesine yer vermemek için, şehre girmesini rica etti. Magistros da râzı oldu. Ve bütün **Urfalılar**, ellerinde mumlar taşıyarak neş'e ile onu karşılamaya geldiler. Bütün râhipler, din adamları, keşişler çıkarak kendisini karşıladılar. Hep birlikte sevinerekten şehre girdiler. Magistros bütün askerlerine ayni gün yürüyüşe devam etmeleri için haber gönderdi. Fakat kendisi üç gün orada kaldı. Vâliye, armağan olarak halka dağıtılması için iki yüz dînâr verdi. Şehir halkı yapılan barıştan dolayı sevinç içindeydiler. Şimdiye kadar içinde bulundukları felâket girdâbından artık kurtulmuşlardı. Bunu düşünerek seviniyor, geleceğine umut bağladıkları iyi şeylerin sevinci ile oynuyor, her iki kırallığa kendi esirgeme ve iyiliğinden dolayı barış veren Tanrıya şükrediyorlardı. Kendine yaraşır biçimde takdir dolu sadâlarla ileri atılanı (yani, Magistros Keler'i ve onu yollayan İmparatoru) gönderen Tanrılarına hamdediyorlardı.

— CI —

Eğer bu İmparator hayatının sonlarına doğru başka bir yönle görünürse de, onun büyüklüğünden kimse şüpheye düşmesin de, (Hazreti) **Süleyman**'ın hayatının sonlarına doğru yaptıklarını hâtırlasın (88). Sizin himmetinizle ve kabiliyetimin en muktedir kuvvetini kullanarak binlercesi arasından ancak şu birkaç satırı, hem istemiyerek, hem de isteyip gönülden arzulıyarak yazdım. İstemiyerek; çünkü, bu şeyleri benden daha iyi bilen akıllı ve görgülü kimseleri yormak istemediğimden. İstiyerek: çünkü, sizin emirlerinize itaat etmek istediğimden. Bunun için sizden, mektubunuzda vaadettiğiniz, ben günahkârın lehinde edeceğiniz duaları (I. bölüm) rica ediyorum. Şimdi artık sizin arzunuzu öğrenmiş olduğum için, gelecek günlerde kayde değer hâdiseler olursa ve eğer sağ kalırsam, bunlara dikkat edip yazmak ve size göndermek, vazifem olacaktır. Peder, bunun için ben buradan, siz oradan ve insanoğulları her yandan dua edelim ki, dünyada vuku'a gelmek üzere olan değişikliklerden tarih bahsedebilsin. Biz bu kötü zamanın gerçek mahiyetini, kötülüklerinin çokluğundan tam olarak tasvir edemiyeceğimiz gibi, gelecekleri de lûtuflarının çokluğu yüzünden yazamıyacağız. Belki bizim sözlerimiz, hemşehrilerimizin mutlu hayatlarından, bütün cihanda hüküm sürecek olan barış ve rahatlıktan, gelecekte olacak bütün bolluktan, Tanrının rahmet ve lûtuf harmanının fevkalâde bolluğundan bahsederken, sönük kalır. O Tanrı ki, «önceki sıkıntılar unutulacak ve çünkü gözümüzden silinecek»(89) demişti. Zafer, daima ve her zaman onun olsun, âmin.

S O N

---

87) Bak. LVII. Bölümdeki Bar-hadad'a âit not.
88) Bu cümlenin sonradan eklendiği muhakkaktır, belki de Tell-Mahrêli Dionysius yapmıştır.
89) İşaya, LXV. Bab. 16.

ADLAR DİZİSİ (İndeks)

EKLEMELER

Kırzıoğlu M. Fahrettin

[1] (s. 1, not 4). — Tarihte ve millî destanlarında, eski **Persler'in,** kızkardeşleri, hattâ öz anaları ile evlendiğinden bahsedilir. Hele, Müslümanların «Zındıklık» dedikleri, kadını ortamalı ve insanoğlunun cinsî münasebetini hayvanlarınkinden ayırtetmiyen **Mezdek'in** o iğrenç (mazdeizm) mezhebinin **İran'da** çıkarak devletçe de tutulması yüzünden, çağdaş **Süryanîler, I. Kavad** (488-531) çağı **Farsları'na** «utanç, zillet» manalarına gelen **«Parsayê»** veya **«Pûrsoyê»** sözünü cinaslı kullanmış olabilirler.

Bugün **Irak - Azerbaycan - Doğuanadolu Türkleri'nce «Tat»** ve **«Acem»** adları ile anılan **İranlı şiî Farslar** üzerine, buralar halkı arasında çok yaygın olan şu deyim ve çocuk tekerlemesi söylenmektedir :

a) **«İt - Tatlar», «Pis - Acemler».** b) **«Acem, Acem it - Acem + Koynu dolu bit, Acem»**

Müslüman Farslar hakkında batı komşuları **Türkler'in** gelenek halinde söyledikleri ve nezafetsizlik ile pislik ve kirliliği belirten **«it»** ve **«bit»li** sıfatlarının, Milâddan öncelerine varan tarihî bir hâtıraya dayandığı görülmektedir. Gerek **Zend-Avesta'da** iyilik - aydınlık tanrısı **Hürmüz'ün** kutlu hayvanı olarak köpeğin anılması; gerekse, **Herodot Tarihi'nde** (I. 140) bile köpeğin **Persler'ce** en mukaddes hayvan tanınıp insanoğlu derecesinde şerefli sayıldığı inancının nakledilmiş bulunması; hattâ, yine **Herodot'un** (I. 108 - 113) yazdığına göre, ilk **Persli** imparator **Kurus'un,** eski saray cariyelerinden olan sütanasının **«kancık - it», «dişi - köpek»** manasına gelen **«Si - Bak»** adını taşıması, **Türkler'in** geleneğinin sebeplerini gösterse gerektir. Bundan üçbin yıl önceleri, Azerbaycan ölkesi yerlileri olan **Med** (Mata) kavminin, muhacir ve mülteci komşuları **Pars** (Pers/Fars) ahalisine **«Arteler»** veya **«kirli - sığıntılar»** adını verdikleri de, tarih gerçeklerindendir (Ş. GÜNALTAY, **«İran Tarihi»,** I. 90). Bugünkü şi'î **Farslar'ın** gövdelerini, ellerini ve yüzlerini, hattâ yiyecekleri ile kaplarını yıkama ve temizleme hususunda meşhur olan pislikleri de, komşuları olan **Türkler'in,** onları **«it»** (âdi köpek) gibi pis ve **«bit»** li tanımalarının devamına sebep olmuştur.

[2] (s. 6). — **Konstantinus** sülâlesinden üçüncü Roma imparatoru olan **Julyanus Apostatus** (361 - 363), son kışını **Antakya'da** geçirerek, ilkbaharda **Sasanlı II. şahpur** (310 - 379) idaresindeki **İran** üzerine yürüyüp **Yukarı - Mezopotamya'yı** istilâ etmişti. Seferde, kimden yediği belli olmıyan bir kargı yarası yüzünden 26 Haziran 363 günü çadırında ölünce, muhafız kumandanı **Joviyanus,** ordu tarafından imparatorluğa getirilmişti. **Şahpur'un** baskısı ve tahtını berkitme kaygısı yüzünden yeni imparator, **«uğursuz Joviyanus Barışı»** denilen 363 **Romalı - İran** antlaşmasını imzaladı. Buna göre, **Nisibis** (Nusaybin) şehri ve **Sinjara** Sincar kalesi ile **Arzanène** (Garzan - Siirt), **Moxoène** (Van gölü güneyindeki Mokus), **Zabdikène** (Cizre kuzeybatısında Finik çevresi), **Rehimène** (Eruh - Şırnak çevresi), **Gordyène** (Hakkârî bölgesi) gibi **Küçük - Arsakli Yurdu'nun Batmansuyu - Dicle** solundaki toprakları **Sasanlılar'a** bırakıldı (Ammianus Marcellinus, I. 25 bâb, 7).

Bu barış üzerine, ateşetapan **Farslar** idaresinde yaşamak istemiyen büyük **Nisibis** (Nusaybin) şehrinin Hıristiyan ahalisi, kendi yerlerini ve evlerini bırakarak, **Romalılar'da** kalan **Amida** (Amid) şehrine göçüp geldiler ve Dağkapısı ile Mardin kapısı çizgisi batısında **kalan** varoş (sur dışındaki mahalle) kesiminde yerleştirildiler. Kalabalık **Nisibisliler,** yeni bir **İran** saldırışından korunabilsinler diye **Romalılar,** Dağkapısı - Mardinkapısı çizgisi batısında kalan bugünkü surları yaptırarak, imparator **Valantiyanus** ve saltanat ortakları adına 367-375

yılladında kazılan sekiz satırlık lâtince bir kitabeyi **Dağkapısı** üzerine koydular, ki bugün de burada bulunmaktadır (A. GABRİEL, **«Voyage Archéologique dans la Turquie Orientale»**, Paris 1940, I. 87, 178 - 179, 182).

[3] (s. 7). — Ermenice kaynaklarda **«Hunagur»** (Hun - Ogur) denilen ve sonraları Tuna boylarına yerleşerek **Attila** çağında büyük bir imparatorluk kuran **Batı - Kun** (Hun) **Türkleri**, büyük hükümdarları Dede - Korkut Oğuznamelerindeki «Şavkalı - Melik» sülâlesine adveren) **Kara - Ton** çağında, **Kafkas** dağlarını aşarak, **Sasanlılar** ile **Romalılar** arasındaki nüfuz yarışında ezilen **Küçük - Arsaklı** (Oğuzlar) yurdunu çiğnediler.

350 yıllarında İdil - Don ağızları arasındaki **Alanlar - Yurdu**'na yerleşen **Kunlar**, «akınlarını önce cenuba yönelttiler; 359 ile 373 arasında **Anadolu**'nun zenginliğini tanıdılar, **Urfa**'ya kadar geldiler. Onlar **Yecüç** (Gog) ve **Mecüc** (Magog) ün süvarileridirler; küheylanların sırtında fırtına gibi uçarlar. Karşılarında durabilecek kimse yoktur. **Urfa/Edessa Piskoposu Efraim**, onlardan böyle bahsetmektedir. 375 te **Don** ırmağını geçtiler.» Dördüncü Yüzyıl sonlarında, **Kun** «imparatorluğunun merkez noktası artık **Hazar** denizi ve **İdil** civarında idi. **Kafkaslar**'dan, **Doğu - Anadolu** dağ silsilelerinden geçen, **Antakya** kalesini (Romalılardan) alan, **Filistin**'e kadar uzanan; sonra şimale yönelip **Ankara** civarından geriye tekrar **Kafkaslar**'ı geçen **Hun** ordusu da buradan hareket etmişti. Bu sıralarda **Hunlar**'ın büyük hükümdarı **Kara - Ton** idi» (L. RÂSONYİ, **«Dünya Tarihinde Türklük»**, Ankara 1942, s. 54 - 55).

[4] (s.8). — **Sasanlı** şehenşahı **I. Perviz/Peroz** (459 - 484), Yunanlı ve Romalılar'ın **«Aftalit»** (Aftallar) ve İslâm - Araplar'ın **«Hebâtıla»** (Haptallar) dedikleri ve bugünkü torunlarından **Erzurum - Gümüşhane - Erzincan** arasında oturan aievî - bektaşi **Türkmen** sayılan **«Abdallar»**dan ibaret **Afganistan** ve **Horasan** bölgelerine hâkim **Ak - Kunlar** (Akkoyunlular) ile savaşmış ve sonuncusunda bütün ordusu yokedilerek, kendisi de pusuya düşürülüp öldürülmüştür (Dr. Riza NUR, **«Resimli Türk Tarihi»**, V. 96 - 97; L. CAETANİ, **«İslâm Tarihi»**, X. 191 - 192).

[5] (s. 11). — **Sasanlı I. Perviz**'in oğlu **I. Kavad** (Kubâd) (488-531) çağında ortaya çıkan **Mezdek** adlı komünist, peygamber olduğunu ve kutlu - ateşle konuştuğunu ileri sürmüş; her kadınla cinsî münasebette bulunmayı ve kadını ortamalı saymayı mübah göstermiş; hayvanları kesmeyi ve etini yemeyi haram kılmış ve zenginlerin malını yağmalamayı uygun görmüştür. **Mezdek**'in mezhebini kabul eden **I. Kavad**, kendi kızkardeşiyle evlenerek onu kraliçe yapmıştır. Bu yüzden, «Dede - Korkut» kitabında görüldüğü gibi, **Oğuzlar** arasında, ırz ve namus kırıklığı yapanlara, bu hükümdarın adı ile «kavat, kavatoğlu kavat» ve bu iğrenç mesleke de «kavatlık» denilmektedir (Kırzıoğlu, **«Kars Tarihi»**, I, 196, not).

[6] (s. 12). — Burada **«Armenyalılar»** diye anılanlar, III. Yüzyıl ortalarında **Doğu - Türkistan**'dan siyasî mülteci olarak gelen **Mamıkonlu** (Karakoyunlu) hanedanından **Divin** şehrinde **İran**'a bağlı «merzbân»lık yapan **Büyük - Vahan** (485 - 505) ve kardeşi **Vard** (505 - 510) idaresindeki **Küçük - Arsaklı/Oğuzlar**'dır (Kırzıoğlu, **«Kars Tarihi»**, I. 195 - 197).

[7] (s. 7). — İslâmlıktan önceleri **«Tamur»** adıyla anıldıkları **Mar-Yeşua**'dan öğrenilen ve bugün **«Şemr»** denilen **«Urbân»** (asıl Araplar) dan sayılan bu büyük aşiret hakkında 1288 (1871) tarihli III. **«Diyarbekir Sâlnâmesi»** nde (s. 186 - 187) şu değerli bilgiler verilmiştir:

«**ŞEMR Aşireti.** Tahkika nazaran, aşîret-i merkuume alelumum onbin haymeyi câmi bir aşîret olup, şeyhleri üç familyadan ibarettir. İşbu üç familyanın birincisi **El-Cerbe** tabir olunan familyadır ki, şeyhleri izzetlü **Ferhân Paşa** ve **Şeyh - Abdülkerim** ve **Abdürrezzâk** ve **Ma'cûn** ve **Muhammed** ve **Fâris**'dir. Mûmâileyhimin hepsi karındaşdırlar. İkincisi **El-Zeydân** tabir olunur familya olup, **Sümeyr** ve **Gazbân** nâmiyle iki maruf şeyhleri bardır... Üçüncüsü **El - 'Umer**'dir...»

İşbu **Şemr aşireti**, **Siverek** ve **Urfa** ve **Harân** ve **Mardin** ve **Cebeliabdülaziz** ve **Musul** ve **Tel'afer** ve **Cebelisincar** aralarında bulunan beriyyede geştü güzâr edüp; senîn-ı sâbıkada Hükûmetden begaayet muhteriz ve vahşetleri mütezâyid olduğu ve hattâ ekser şeyhleri ebniyye ve süknâ dahi görmemiş bulundukları halde, birkaç seneden beri işbu vahşetleri zâil olduğundan, hepsi Hükûmete (Vilâyet ve Sancak idarelerine) gelüp, giderler.»

[8] (s. 15, not 2). — Bu **«modius»** adlı tahıl ölçüsü, **Önasya**'da İslâmlar arasında Yakınçağa değin **«müd»** diye kullanılmıştır.

[9] (s. 22). — **Araplar**'ca daha çok **«Bahr'ül - Mağrib»** (Batı-Denizi) diye tanınan bu denize, **İlhanlılar** çağında bile bu adın verildiği, görülmektedir. **«İslâm Ansiklopedisi»**nde (I. 233 - 234) bu denize ilk olarak **Türkler'in «Ak-Deniz»** dedikleri ve komşu milletlerin dillerine bunun tercümeleri geçtiği bildirilmiş ise de, bu adın veriliş yönü ve sebebi belirtilmemiştir. Eski Türk dininden kalma bir geleneğimize göre, batıdaki dağ, ova ve sulara **«Ak»**, doğudakilere **«Gök/Gökçe»**, kuzeydekilere **«Kara»** ve güneydekilere de **«Kızıl//Ala»** demek âdetti. İlk olarak toplu halde **Türkler, Hatay** ve **Suriye** kıyılarından bu denizi görerek, batı mânasına **«Ak»** sıfatıyla anmışlardır. **Hazar** denizine doğusundaki **Türkmenler'in «Ak-Deniz»** ve batısındaki **Şirvanlılar'ın** ise **«Gökçe-Denğiz»** demeleri de bu yüzdendir (Kırzıoğlu, **«Dede-Korkut Oğuznâmeleri»**, I. Kitap, s. 95, 102).

[10] (s. 29). — **Hititli III. Tuthaliya** (m. ö. 1410-1390) ile savaşan **Hayaşa** kıralı **Karannis**'in veya sülâlesinin adıyla anılarak İstrabon'da **«Karanitis»**, Ermenice kaynaklarda **«Karin /Garin»** ve Dede-Korkut» kitabında **«Karun-Eli»** diye anılan şimdiki **Erzurum,** Bizans kayseri **II.** (Genç-) **Theodosios** (408-450) çağında doğu ordusu kumandanı **Anatoliyus**'un idaresinde **Sasanlılar**'a karşı 415-422 yıllarında sağlamca tahkim edilerek garnizon merkezi yapılınca, genç hükümdarın adıyla buraya **«Theodosiyopolis»** (=Teodos-şehri) adı takılmıştı. (Kırzıoğlu, **«Kars Tarihi»**, I.34,186,189).

[11] (s. 29). — Yunanca «ırmak-arası ölke» demek olan **«Mezo-Potamya»** adı ile, **Fırat - Dicle** arasındaki bölgeler anılıyordu; sonradan **İslâm - Araplar** buraya **«El-Cezîre»** (= Ada) demişlerdir. **Bizanslılar**'ın **«Mezopotamya»** vilâyeti merkezi **Edessa/Urfa** şehri idi. **Batmansuyu** ve **Cizre** kuzeyine varınca **Dicle**'den geçen devlet sınırı buranın doğusunda idi.

[12] (s. 30 not 5). — Daha m. ö. IX. Yüzyılda **Urartu** imparatorluğu çağında **Şupa** diye tanınan şimdiki **Harput/Elaziz bölgesi** adından gelen **Sophène** deyimi, zaman zaman **Murat** sağındaki **Tunceli** güneyi ve **Dicle** başındaki **Eğil** çevresini de içerisine alan bir idarî-etnik mânâ taşımıştır.

[13] (s. 32). — Süleyman Nazif'in babası rahmetli **Said Paşa, «Mir'ât Ül-«İber»** (İstanbul 1304, IV. 13 - 15) adlı umumî tarihinde, vaktiyle **Diyarbekir**'de bulunup bugün nereye aşırıldığı bilinmiyen çok değerli bir arapça yazmadan aldığı şu mühim bilgiyi nakletmiştir:

«Mülûki **Sasaniyye**'den **Kubâd,** bir büyük ordu ile **Bilâd-i Rûm**'dan **Amid** şehrini muhasara ve tahrib eyledi. **Fürs** ve **Rum** (Romalı) **lar**'ın vakaayi'-i tarihiyyelerini ve rüesay-i ruhâniyyenin terâcüm-i-ahvâlini hâvi olup **Diyarbekir-Keldanî Kilisesi**'nde mevcut bir kitab —— ki, Hicretin 265 (878-879) senesinde lisân-i arabî üzre telif olunmuştur ——, şu tarihî kaleme alurken Târih-i mezburu celb ile mutâlea eyledim. **Kubad**'ın şehr-i **Amid**'i zabtını vech-i âtî üzere hikâye ediyor:»

«**Kubâd,** medine-i **Amid**'i muhasara edüp, müddet-i muhasara hayli vakit imtidad etmiş; ve zabtından âciz kaldığından ric'at etmek üzere bulunmuş idi. Bir gece rüyada bir Zât, «**Amid** ahalisinin fenalıkları tekessür etmekle, tekrar muhasara ederse, zabtına muvaffak olacağını» **Kubâd'a** söylediğinden, **Kubâd** muhasarayı iade ve şehri tazyik ederek, Milâdın 501 senesinde şehr-i mezkûru zabteyledi. Şehre dühul ettikten sonra, bir kilise civarında rüyada gördüğü Zâta müşabih bir suret görmekle, şu suret kimin olduğunu sordukta, **Hazreti İsa**'nın resmi olduğunu **Kubâd**'a beyan eylediler. **Kubâd, Amid**'i zabteyledikde mamuriyyetini tamamiyle imha edecek dereceye kadar tahribe devam etti. **Cezîre-i-Mâbeynennehreyn** (Mezopotamya) kıt'asında bulunan akvâm-i **Arab**'dan **Rumlar**'a mensub (tâbi) **Benî-Taglib** kabilesile **Hire**-de hükûmet eden ve **Sasanîler**'e mensub olan **Munzir bin Mâ'üs-Semâ, Arab** askeriyle **Kubâd**'a refâkat ve şehr-i mezkûrun zabt ü tahribinde muavenet etmiştir.»

[14] (s. 32). — **Amid**'in **«Kuzeykapısı»**, şimdiki **«Dağkapısı»**dır.

[16] (s. 33). — **Mardin**'in güneydoğusunda olup, bugün **Kara-Dara** denilen bu şehrin harabelerinde, çok iri kesmetaşlarla yapılmış kale ve yapı yıkıntıları ve Roma biçimindeki kemerler, dikkati çekmektedir.

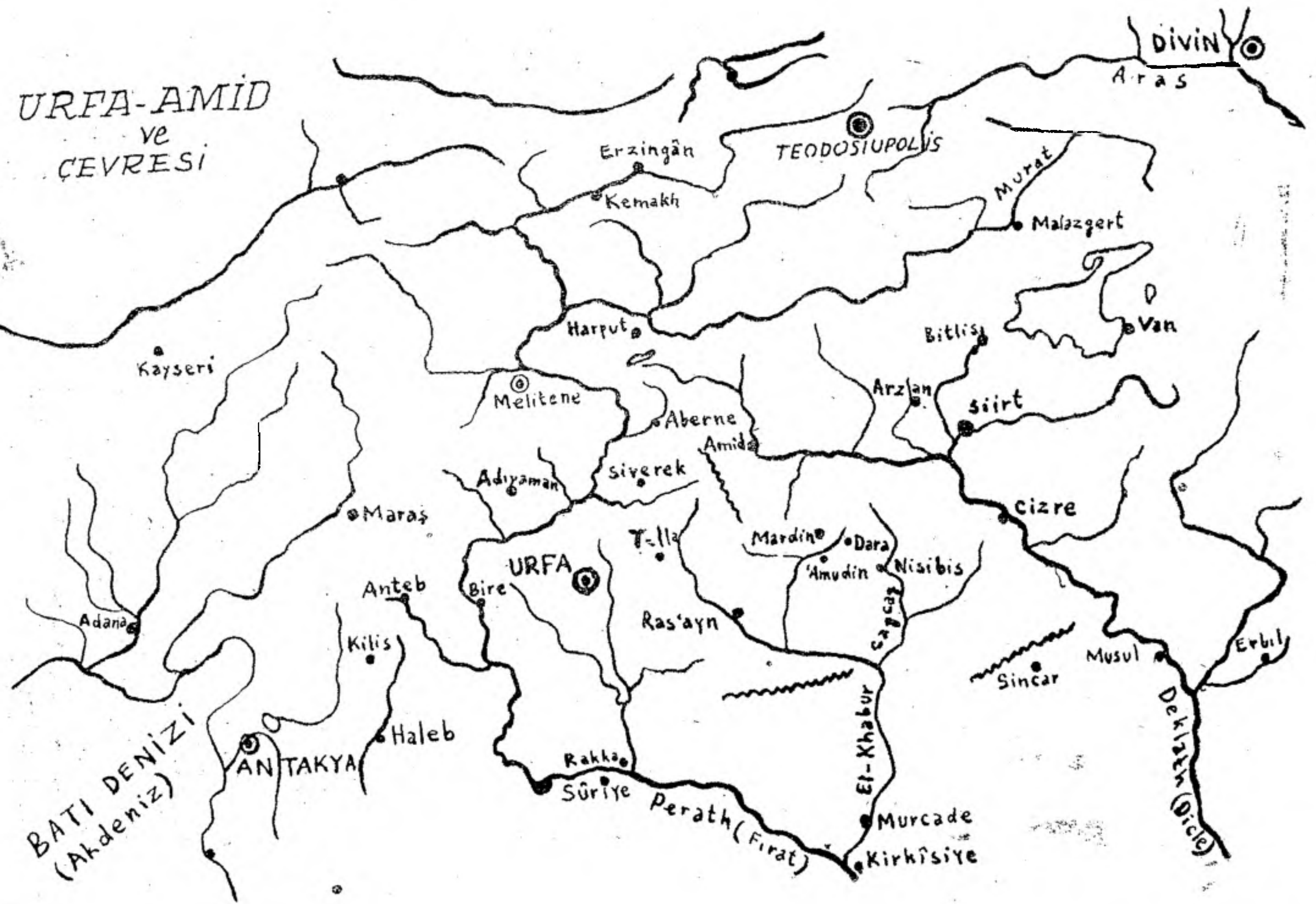
[16] (s. 41). — **İranlılar**'ın işgal ettiği **Amid**'i geri almak için **Bizanslılar** tarafından 504

kışı sonunda **Amid** surunu çökertmek için «alttan açılan mağara»nın, bugün de görülen ve insan eliyle açıldığı belli olan, **İçkale**'nin kuzey-doğu bucağı altındaki kocaman **Fiskaya-Mağarası** olduğu, anlaşılıyor. **Mar-Yeşua**'nın IXXI. bahiste (s. 43), direklerle desteklenip ateş verilen sur altındaki mağaranın çökmesi yüzünden surun dış kesiminin yıkıldığı yolunda verdiği haberler de, doğuda **Fiskaya**'dan başlayıp batıya doğru ilk burç arasında kalan ve bugün ucu kuzeye taraf çıkıntı yapan geniş bir açı gibi duran biçimsiz bir sur parçasının mahiyetine uymaktadır. Şimdiki **Amid İçkalesi**, 1200-1206 yıllarında **Artuklular**'ca **Virankale** yığmatepesiyle birlikte şehrin kuzeydoğu ucuna alınmış ve **Kanunî** çağında **Osmanlıların** yaptığı 16 burç ve iki kapı ile bir mislince genişletilmiştir. Halbuki eski **Romalı İçkalesi**, bugün halk arasında «**Tahta-Kala**» denilen (doğrusu: «Taht'el - Kal'a» = Kale - Altı) ve şehrin tabiî olarak en yüksek yeri sayılan **Yoğurt pazarı** yerinde idi, ki burası hemen hemen şehrin ortası demektir. Bu yüzden, **Fiskaya-Mağarası**, çok uçta ve ihtimal verilmiyecek bir bucakta açılabilmiştir.

[17] (s. 45). — **Amid**'deki **Romalılar**'dan kalma «**Anfi-Teatr**» denilen basamaklı açık hava tiyatrosunun yeri, herhalde şimdiki **İçkale**'de **Kale/Nâsıriyye-Câmii** doğugüneyindeki çok inişli çukurluk idi. **Dicle**'den 70 m. yukarıda bulunan ve batıya çıkıldıkça 7-8 adımda bir adım yükselen bu çukurluk, bütün **Suriçi**'nin de en alçak yeridir. Doğusundaki **Dicle** boyu ve karşısındaki yeşil tepelerin görünüşü çok içaçıcıdır. Bu **Anfi - Teatr**'ın yerlilerin «erkektaş» dedikleri mesamesiz iri kesmetaşlı basamak kalıntılarının **Abbâsîler**, **Mervanoğulları**, **İnaloğulları** ve **Artuklular**'dan kalma tamir ve yapılarda kullanılmış olduğunu farketmek mümkündür. Ne şehirliler, ne de geziciler ve araştırıcılar şimdiye kadar bu hususun farkına varmadıkları halde, bugün yeni «şehir plânı» hazırlanırken, 1500 yıl önceki **Amid - Anfitetr**'ının yerinden 10-15 m. kuzeydoğuda sur dışında ve yukarıda anılan **Fiskaya - Mağarası** altındaki şahane yamaçta «**Diyarbakır - Açıkhava Tiyatrosu**» yaptırmayı düşünen zevk sahibi fen erlerimize raslanıyor.

İ Ç İ N D E K İ L E R

II. K I S I M

URFA-AMID
ve
ÇEVRESİ
DİVİN
Aras
TEODOSİUPOLİS
Erzingân
Kemakh
Murat
Malazgert
Van
Bitlis
Harput
Kayseri
Melitene
Aberne
Amid
Arzlan
Siirt
Siverek
Adıyaman
Cizre
Maraş
Mardin
Dara
'Amudin
Nisibis
URFA
Anteb
Bire
Ras'ayn
Adana
Kilis
Musul
Erbil
Sincar
Haleb
El-Khabur
ANTAKYA
Rakka
Sûriye
Perath (Fırat)
Murcade
Kirkîsiye
Deklath (Dicle)
BATI DENİZİ
(Akdeniz)

Eski URFA ŞEHRİ Plânı

Bêt-Yehidaye (Tevhîdciler Manastırı)

Bahçeler

Adlar (Mudod) ve Gümleyen Tepe

Mâr-Kozma

Samusat'a

Kehriz su yolu

Bahçeler

Karakoyun (Daysân) Suyu

(Skirtos)

Bire Yolu

Bâğlar

Justinyan Kanalı

Mâr-Sergis Manastırı

K

G

Hippodromos (Atmeydanı)

Eski Daysân yatağı

Kâfe (Kemerler)

Antiphoros (Belediye)

Kallirren

'Ayn-el-Khalîl

'Ayn-i-Zelkhâ

Karakoyun (Daysân) Suyu

Kabrer Atîka (Eski Mezarlık)

Çöplük Manastırı

Keşişler Manastırı

Tella ve Mardin'e

Harran'a

Bahçeler

Kubbêler

Rakamla İşaretli Yerler:

1. İto 'Alîkto (Eski-Kilise) şimdi Câmi
2. Yukarı Çarşılár - Seyyar Satıcılar Çarşısı
3. Abgar Sarayı, Bet-Tebro Nakışlar
4. Başkaca Abgar Sarayı
5. Tar'o-d 'Kâfe (Kemerler Kapısı)
6. Tar'o-d Şoe (Saatler Kapısı)
7. Tar'o-d Kabo (Büyük Kapı)
8. Tar'o-d Edevatrun (Tiyatro Kapısı)
9. Tar'o-d Bet Ş'mes (Güneşev Kapısı)
10. Tar'o-d Barloho (Tanrıoğlu Kapısı)
11. Siryan (Yaralar).